

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΣ Δ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
(Α.Μ.: 1012201803023)

Θέμα: «Η Αγγλοκρατία στα Κύθηρα 1809-1864»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2021

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	6
Εισαγωγή.....	7

Α΄ Κεφάλαιο

Τα ιστορικά γεγονότα που οδήγησαν στη Βρετανική Προστασία

1.1. Η Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης και η Επτάνησος Πολιτεία 1800-1807.....	10
1.2. Η Συνθήκη Ειρήνης στην Αμιένη.....	11
1.3. Η Συνθήκη Ειρήνης μεταξύ Αυστρίας και Γαλλίας	12
1.4. Η μάχη του Φρίδλαν και η Συνθήκη στο Τιλσίτ.....	13
1.5. Η συμβολή του Ι. Καποδίστρια.....	14

Β΄ Κεφάλαιο

Οι Άγγλοι κατακτούν τα Επτάνησα και τα ιστορικά γεγονότα που έλυσαν το οριστικά το πρόβλημα της διοίκησης της Επτανήσου

2.1. Η κατάληψη των Επτανήσων από τους Άγγλους.....	16
2.2. Το Συνέδριο του Παρισιού, η υπογραφή της Συνθήκης των Παρισίων και το Συνέδριο της Βιέννης.....	18

Γ΄ Κεφάλαιο

Η δομή της Αγγλικής Διοίκησης και το Σύνταγμα του 1817

3.1. Η γενεαλογία των θεσμών και ο ρόλος του Αρμοστή.....	22
3.2. Η Βουλή.....	24
3.3. Η Γερουσία.....	25

3.4. Η Δικαστική εξουσία.....	27
3.5. Η Τοπική Διοίκηση.....	28

Δ' Κεφάλαιο

Ο Άγγλος διοικητής Maitland και η πολιτική διοίκησης των Επτανήσων που ακολούθησε.....	30
--	----

Ε' Κεφάλαιο

Η νέα πραγματικότητα των Κυθρηίων υπό Αγγλική προστασία

5.1. Οι μεταρρυθμίσεις που συντελέστηκαν από τους Άγγλους στα Κύθηρα.....	33
5.2. Η κοινωνία και οι οικισμοί των Κυθήρων.....	36

ΣΤ' Κεφάλαιο

Η εκπαίδευση επί Αγγλικής Προστασίας

6.1. Η Ιόνιος Ακαδημία και τα Ινστιτούτα Γραμμάτων.....	38
6.2. Τα Αλληλοδιδασκτικά Σχολεία στα Κύθηρα.....	40

Ζ' Κεφάλαιο

Ο Μάκφεϋλ και τα δημόσια έργα που συντελέστηκαν κατά τη θητεία του

7.1. Ο θεσμός της Αγγαρείας.....	46
7.2. Τα γεφύρια.....	48
7.3. Το φαρικό δίκτυο και το λιμάνι που κατασκευάστηκε	50

7.4. Τα υδραγωγεία, το λοιμοκαθακτήριο, το Μαρκάτο, το συντριβάνι στο Μανιτοχώρι.....	51
7.5. Το οδικό δίκτυο.....	53

Η' Κεφάλαιο

Η πολιτική πραγματικότητα στην Επτάνησο

8.1. Τα κόμματα που αναδείχθηκαν.....	56
8.2. Η πολιτική οργάνωση της νήσου των Κυθήρων.....	58

Θ' Κεφάλαιο

Ο θεσμός της Αστυνομίας την περίοδο της Αγγλοκρατίας

9.1. Το ιστορικό υπόβαθρο οργάνωσης της Αστυνομίας στα Επτάνησα.....	59
9.2. Τα σώματα της Αστυνομίας: η Υψηλή Αστυνομία, η Εκτελεστική Αστυνομία, η Δικαστική Αστυνομία και η Πολιτική Αστυνομία.....	60

Ι' Κεφάλαιο

Το καθεστώς της Εγχωρίου Περιουσίας

10.1. Η Εγχώριος Περιουσία στα Επτάνησα.....	63
10.2. Η κατάσταση της Εγχωρίου Περιουσίας στα Κύθηρα.....	64
10.3. Το καθεστώς της ιδιοκτησίας και της διαχείρισης των Ιερών Προσκυνημάτων στα Κύθηρα.....	65

Κ' Κεφάλαιο

Η οικονομία των Κυθήρων κατά τη Βρετανική Προστασία

11.1. Η γεωργία.....	67
11.2. Η ναυτιλία, η νασιπλοΐα και το εμπόριο.....	69
11.3. Η βιομηχανία και η βιοτεχνία.....	71

Λ' Κεφάλαιο

Οι τρόποι πραγματοποίησης συναλλαγών και η φορολογική πραγματικότητα των Κυθηρίων

12.1. Οι συναλλαγές.....	73
12.2. Η φορολογία που επιβλήθηκε.....	73

Μ' Κεφάλαιο

Η θρησκεία και η εκκλησία

13.1. Η Επισκοπή του νησιού κατά την Αγγλοκρατία.....	77
13.2. Η εκκλησιαστική διοικητική εξουσία στα Κύθηρα.....	78
13.3. Τα Εκκλησιαστικά Ιδρύματα που ανεγέρθηκαν κατά την Αγγλική Προστασία: η Ιερά Μονή των Μυρτιδίων, η Ιερά Μονή Αγίας Μόνης, οι Άγιοι Ανάργυροι στο Ξερουλάκι.....	80

Ν' Κεφάλαιο

Η Επανάσταση του 1821, η αντίδραση της Προστάτιδος Βρετανίας και η κατάσταση στα Κύθηρα.....

Επίλογος.....	86
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	88
Παράρτημα.....	96

Περίληψη.....106

Πρόλογος

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να περιγράψει την νέα πραγματικότητα στην οποία οι Κυθήριοι κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν με την αποβίβαση των Βρετανών στο νησί των Κυθήρων. Παρουσιάζονται αρχικά τα ιστορικά γεγονότα που σημειώθηκαν στην Ευρώπη έως την Βρετανική προστασία στα Επτάνησα και τα Κύθηρα και πόσο αυτά επιρρέασαν τις εξελίξεις στο νησί των Κυθήρων αλλά και μητέρα Ελλάδα. Στη συνέχεια περιγράφεται λεπτομερώς η κατάκτηση των Κυθήρων από την Προστάτιδα Βρετανία και οι μεταρρυθμίσεις που συντελέστηκαν στο νησί των Κυθήρων. Στα πλαίσια αυτά αναλύεται η πολιτική οργάνωση και τα κόμματα που σχηματίστηκαν, η αγγλική διοίκηση της νήσου καθώς και ο θεσμός της Εγχωρίου Περιουσίας. Ακόμα περιγράφονται τα δημόσια έργα που πραγματοποιήθηκαν αλλά και η επιβολή του θεσμού της αγγαρίας. Επίσης γίνεται εκτενής αναφορά στην Πολιτική Αστυνομία, την δικαστική εξουσία, την αγροτική οικονομία, την βιοτεχνία που αναπτύχθηκε, την ναυσιπλοΐα και την ναυτιλία της περιόδου αυτής καθώς και με πιο τρόπο πραγματοποιούνταν οι συναλλαγές των Κυθηρίων αλλά και την φορολογία που επιβλήθηκε. Επιπρόσθετα περιγράφεται ο ρόλος της εκκλησίας, η δομή της και τα Μοναστήρια που χτίστηκαν και ανακαινίστηκαν κατά την Αγγλική Προστασία, ακόμα αναφέρεται στην έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, την αντίδραση των Άγγλων προστατών και την κατάσταση που επικρατούσε στο νησί των περίοδο αυτή. Τέλος η εργασία παρουσιάζει την Ένωση της Επτανήσου με την μητέρα Ελλάδα το 1864 και το τέλος της Αγγλικής Προστασίας των Κυθήρων.

Θερμές ευχαριστίες στους ανθρώπους που με στήριξαν σε αυτό το συγγραφικό ταξίδι και πίστεψαν σε εμένα: την οικογένειά μου και τον Διευθυντή του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου: Νεώτερης και Σύγχρονης Ιστορίας, Νέες θεωρήσεις και προοπτικές και επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Θανάση Χρήστου. Ακόμα αυτή η εργασία αφιερώνεται με ιδιαίτερη αγάπη στα πιο σημαντικά πρόσωπα της ζωή μου: τον άντρα μου Μιχάλη, τον γιό μου Δημήτρη και το μωράκι που περιμένουμε.

Εισαγωγή

Τα νησιά του Ιονίου βρίσκονταν υπό γαλλική κατοχή μέχρι την ήττα των Ρώσων στο Τιλσίτ και τη Συνθήκη το 1807. Λίγα χρόνια μετά η Αγγλία και η Γαλλία βρίσκονται πάλι σε εμπόλεμη κατάσταση. Το 1809 το Ηνωμένο Βασίλειο νικά τον γαλλικό στόλο στα ανοικτά της Ζακύνθου, καταλαμβάνοντας την Κεφαλονιά, τα Κύθηρα, τη Ζάκυνθο, δύο χρόνια αργότερα τη Λευκάδα και το νησί της Κέρκυρας το 1814. Στις 27 Σεπτεμβρίου 1809 δύο αγγλικά πολεμικά πλοία και αφού κανιοβόλησαν και κατέστρεψαν το γαλλικό φρούριο στον Αβλέμονα των Κυθίων, αποβίβασαν στρατεύμα και επιτέθηκαν, καταλαμβάνοντας τον έλεγχο το νησί. Το 1815 με την Συνθήκη των Παρισίων και εξ' αιτίας των ενεργειών του τότε πληρεξουσίου της Ρωσίας Ιωάννη Καποδίστρια αναγνωρίστηκαν τα Επτάνησα ως «Ηνωμένα Κράτη των Ιονίων Νήσων». Στο Συνέδριο της Βιέννης πάρθηκε η απόφαση, να τοποθετηθούν τα Ιόνια Νησιά υπό την αποκλειστική προστασία του Ηνωμένου Βασιλείου. Συνέπεια των γεγονότων αυτών ήταν η ψήφιση του συντάγματος της Επτανήσου, τον Άγουστο του 1817 και δίνεται η δυνατότητα ντης εκπροσώπησης των Κυθίων στην Ιόνια Βουλή.

Τα Κύθηρα κατά τη διάρκεια της ελληνικής επανάστασης του 1821 δεν μπόρεσαν να πάρουν μέρος καθώς αυτό δεν το επιθυμούσε η Αγγλική Αρμοστεία, η οποία αντιδρούσε σε κάθε εκδήλωση συμπαραστάσης των επτανήσων προς την μητέρα Ελλάδα. Η στάση της Αγγλίας εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της Τουρκίας με την οποία η Γαλλία ήθελε να διατηρήσει καλές σχέσεις και η πολιτική που ακολουθούσε ήταν ανθελληνική. Παρόλα τα εμπόδια όμως σπουδαία ήταν η συμβολή των Κυθίων στο κοινό αγώνα. Στα Κύθηρα βρήκαν καταφύγιο κατά τη διάρκεια της επανάστασης πολλοί επιφανείς και λόγιοι άνδρες της εποχής. Και δεν ήταν μόνο αυτό, η Αγγλία επέδειξε τυρανική πολιτική και προς τους αγωνιστές της Επτανήσου που ζούσαν με το όνειρο της Ενώσεως με την μητέρα Ελλάδα.

Οι κάτοικοι των Επτανήσων τότε είχαν χωριστεί σε τρία κόμματα: των αριστοκρατών –οι οποίοι ήταν ευχαριστημένοι με το Αγγλικό καθεστώς, των μεταρρυθμιστών –οι οποίοι ενώ ήθελαν την ένωση των Επτανήσων αρκούσαν και σε μεταρρυθμιστική πολιτική και τέλος των ριζοσπαστών –οι οποίοι ζητούσαν την Ένωση με κάθε κόστος. Η ελληνική επανάσταση και η δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους αποτέλεσαν το έναυσμα μακρών αγώνων που απέκτησαν και την πολιτική τους έκφραση μέσα από τις τάξεις του ριζοσπαστικού κόμματος. Σκοπός των ριζοσπαστών ήταν όχι μόνο η ένωση με την Ελλάδα αλλά και ο δημοκρατικός

μετασχηματισμός ολόκληρης της Βαλκανικής Χερσονήσου. Οι συνεχείς εξεγέρσεις εντάθηκαν και ο επαναστατικός άνεμος που σάρωνε την Ευρώπη το 1848, ξέσπασε ορμητικός στα Επτάνησα, όπου η εξέγερση μεταβλήθηκε σε συγκροτημένη επανάσταση. Η επέμβαση του αγγλικού στρατού την περιόρισε για λίγο αλλά το 1849 η επανάσταση φούντωσε πάλι κι εξελίχθηκε σε κανονική ένοπλη αντιπαράθεση. Όμως, η Βουλή των Ιονίων νησιών εξέδωσε ψήφισμα το 1850, με το οποίο ζητούσε την Ένωση με την Ελλάδα. Η απάντηση του Αρμοστή ήταν να διαλύσει το κοινοβούλιο. Οι κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που ακολούθησαν, ήταν το προοίμιο για την ένωση των νησιών με την Ελλάδα. Πραγματοποιήθηκε το 1864.

Το νησί των Κυθήρων κατά την περίοδο της Αγγλικής προστασίας διοικήθηκε με τρόπο τέτοιο ώστε να ευημερήσει σε πολλούς τομείς. Στον τομέα της δημόσιας ασφάλειας δόθηκε προτεραιότητα καθώς οι πειρατές λεηλατούσαν και ζημίωναν ποικιλοτρόπως το νησί. Η προστασία των Άγγλων και η κίνηση των στόλων των Μεγάλων Δυνάμεων στην θαλάσσια περιοχή των Κυθήρων είχε ως αποτέλεσμα την θεαματική μείωση της πειρατείας. Προήχθησαν οι κατασκευές εκπολιτιστικών έργων και έργων κοινής ωφέλειας. Κατά την Αγγλοκρατία ο Διοικητής Μάκφεϋλ ήταν εκείνος που σημείωσε ιδιαίτερη δράση σε έργα συγκοινωνίας καθώς και σε έργα προφύλαξης των κατοίκων του νησιού αλλά και των επισκεπτών του από τις λοιμώδεις ασθένειες τις εποχής. Αυστηρή ακόμα ήταν η τήρηση της δικαιοσύνης και νόμων της.

Πάρθηκαν μέτρα βεβαίως και για την εκπαίδευση του κυθηραϊκού λαού, για τον λόγο αυτό ανέγειραν διδακτήρια, δημοτικά σχολεία και ανώτερο σχολείο εκπαίδευσης. Επιβλήθηκε υποχρεωτική φοίτηση στα σχολεία για τα αγόρια. Για την οικονομική ενίσχυση του τόπου προωθήθηκε η δενδροκαλλιέργεια και ιδιαίτερος του ελαιόδενδρου αφού το νησί δεν είχε μέχρι την Αγγλική προστασία. Η εξάπλωση της ελαιοφυτείας στο νησί σημείωσε θεαματική αύξηση καθώς δινόταν χρηματική αμοιβή στους καλλιεργητές. Με την λήψη και την προώθηση αυτών των μέτρων και έργων είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της παραγωγής λαδιού του νησιού αλλά και την σημαντική τόνωση της οικονομίας του. Αναπτύχθηκε σημαντικά επίσης η ναυτιλία υπό την προστασία της Αγγλικής σημαίας. Τα θρησκευτικά έθιμα και οι συνήθειες των κατοίκων διατηρήθηκαν και επί Αγγλοκρατίας. Πολλά από τα έργα τα οποία που πραγματοποιήθηκαν κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας, πραγματοποιήθηκαν εξαιτίας του θεσμού της αγγαρείας που επιβλήθηκε στο νησί από την Αγγλική διοίκηση ως τιμωρία για την μη τήρηση των νόμων. Ακόμα επιβλήθηκε και η υποχρεωτική εργασία των κατοίκων.

Η εργασία αυτή, αποτελεί μια σύνθεση πληροφοριών που προέρχονται από την σχετική με το θέμα βιβλιογραφία που μελετήθηκε καθώς και από τις προσωπικές μου απόψεις, όπως αυτές διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια της μελέτης μου. Προσπάθησα να παραθέσω πληροφορίες οι οποίες ήταν κοινώς αποδεκτές από τους περισσότερους μελετητές, που κατά την γνώμη μου ήταν πιο κοντά στην πραγματικότητα. Αυτή η μεθοδολογία ακολουθήθηκε για την εκπόνηση της εργασίας και οδήγησε στην παρακάτω παρουσίαση, ήταν η βιβλιογραφική έρευνα στην Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου στην Αθήνα, στην Δημοτική Βιβλιοθήκη των Κυθήρων, στη Βιβλιοθήκη του Πνευματικού Κέντρου Ποταμού Κυθήρων και σε ιδιωτικές βιβλιοθήκες Κυθηρίων.

Α' Κεφάλαιο

Τα ιστορικά γεγονότα που οδήγησαν στη Βρετανική Προστασία

1.1. Η Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης και η Επτάνησος Πολιτεία 1800-1807

Τα Ιόνια νησιά: Κέρκυρα, Κεφαλληνία, Ζάκυνθος, Λευκάδα, Ιθάκη, Παξοί, και Κύθηρα μαζί με άλλα μικρότερα νησιά έγιναν γνωστά ως Επτάνησα αφού συνηδαιτοποίησαν μια μορφή γεωγραφικής ενότητας η οποία υπήρξε ως απότοκο των διαδοχικών δυτικών ευρωπαϊκών κυριαρχιών (1207-1864) και του Γαλλορωσικού ανταγωνισμού, αποτέλεσε το πρώτο Ελληνικό Κράτος από καταρρέυσεως του Βυζαντίου¹. Τα χαρακτηριστικά της ενότητάς τους διαμορφώθηκαν κατά τους δύο τελευταίους αιώνες της ξένης κυριαρχίας, δηλαδή κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα. Ενώ η ονομασία «Επτάνησος» ανάγεται την περίοδο της Ρωσοτουρκικής Προστασίας τους 1799-1802². Η ίδρυση του πρώτου ημιανεξάρτητου νεοελληνικού κράτους, με την ονομασία: «Πολιτεία των Επτά Ηνωμένων Νήσων», ή «Επτάνησος Πολιτεία» (Repubblica Settinsulare) έγινε στις 21 Μαρτίου 1800 με την Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης, ως απότοκο της μαζικής επαναστατικής δραστηριότητας του πληθυσμού και της εθνικής κινητοποίησής του, ενώ έπαψε να υφίσταται το 1807 με την έλευση των Γάλλων και μετατράπηκε σε «εξαρτημένη από την Γαλλική Αυτοκρατορία διοίκηση»³.

Η Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης, αναγνώριζε την ανεξαρτησία της Επτανησιακής Δημοκρατίας, η οποία περιοριζόταν στα επτά κύρια νησιά και στα ερημονήσια τους. Τα Επτάνησα λόγω της γεωγραφικής τους θέσης ενδιέφεραν ιδιαίτερα την οθωμανική αυτοκρατορία. Το νέο κράτος θα ήταν αυτοδιοίκητο και θα το κυβερνούσαν οι πρόκριτοι και οι επίσημοι άνδρες του τόπου (principali a notabili). Τα φρούρια και οι στρατιωτικές εγκαταστάσεις θα παραδίδονταν στη νέα Πολιτεία, η οποία όφειλε να τα συντηρεί και να τα προστατεύει⁴. Η Επτάνησος ιδρύεται κατά το πρότυπο της Ραγούζας δηλαδή κάτω από την επικυριαρχία της Υψηλής Πύλης και όχι κατά το πρότυπο των Παραδουνάβιων ηγεμονιών όπως ήθελε η Τουρκία. Ενώ ήταν υποχρεωμένη να καταβάλλει κάθε τρία χρόνια, αφού τελούσε φόρου υποτελής, 75.000

¹ Ι. Κασσιμάτης, *Ιστορικά: από την παλαιά στη σύγχρονη κυθηραϊκή ζωή*, Αθήνα 1978, σ. 110.

² Γ. Λεοντσίνης, *Ζητήματα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα 2018, σ. 46-47.

³ Βλ. λήμμα «Κύθηρα», στην: *Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα*, τ. 36, σ. 292-293 και Ε. Κούκου, *Ιστορία των Επτανήσων, από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία*, Αθήνα 2001, σ. 74-75.

⁴ Ε. Κούκου, *ό. π.*, σ. 75-77.

γρόσια ως ένδειξη αναγνώρισης της τουρκικής επικυριαρχίας⁵. Η Υψηλή Πύλη υποσχόταν να τηρήσει τα καθήκοντα της προστασίας όπως επίσης και προς τα πλοία και τους εμπόρους τους στα απέναντι παράλια της Αφρικής.

Παράλληλα με την ίδρυση αυτή διαπιστώνεται η διαμόρφωση του εθνικού επτανησιακού πνεύματος και συνείδησης. Οι επτανήσιοι συνειδητοποίησαν πως μιλούσαν την ίδια γλώσσα και ανήκαν στο ίδιο έθνος ενώ παράλληλα ανήκαν στην ίδια γεωγραφική ενότητα που θα μπορούσε στο εξής να είναι αυτόνομη και να αποτελέσει ανεξάρτητη πολιτεία. Το σχέδιο της νέας σημαίας του νεοσύστατου κράτους αποτελούσε με μικρές παραλλαγές της σημαίας της ενετικής δημοκρατίας. Σε κυανό βάθος εικονιζόταν το φτερωτό λιοντάρι του Αγίου Μάρκου που κρατούσε στο ανασηκωμένο δεξί πόδι του κλειστό ευαγγέλιο, ενώ γύρω του επτά βέλη δεμένα με ταινία που έφεραν την χρονολογία 1800, συμβόλιζαν επτά Ηνωμένα Νησιά⁶. Η σημαία της Επτανήσου Πολιτείας υψώθηκε στα κάστρα των Ηνωμένων νήσων της. Στα Κύθηρα το έμβλημα της σημαίας υψώθηκε στο κάστρο του Αβλέμονα και στο φρούριο της Χώρας. Τα τέσσερα διαδοχικά συντάγματα της Πολιτείας μολονότι θα οδηγήσουν στην επαναφορά των παλαιών μορφών διοίκησης και θεσμών, ωστόσο αποτελούν σταθμό αφού δίνουν την αφορμή αναδόμησης της πολιτικής και κοινωνικής ζωής της Επτανήσου⁷.

1.2. Η Συνθήκη Ειρήνης στην Αμιένη

Στις 25 Μαρτίου 1802 υπογράφηκε η Συνθήκη Ειρήνης στην Αμιένη μεταξύ Αγγλίας και Γαλλίας, με την οποία τερματίστηκε ο πόλεμος των δύο χωρών. Ο Βοναπάρτης εξαίρεσε τα αγαθά της Συνθήκης της Αμιένης παρατρέχοντας το άρθρο που αναγνώριζε την Επτανήσο Πολιτεία από την Γαλλική Δημοκρατία και τόνισε πως διατελούσε σε καθεστώς αναρχίας. Έτσι με την σύμφωνη γνώμη της Γαλλίας ο αυτοκράτορας της Ρωσίας θα έστελνε στα νησιά τον στρατό του⁸. Έπειτα από χρονοβόρες διαβουλεύσεις τελικά αυτό έγινε στα τέλη Αυγούστου του ίδιου χρόνου, όταν ο ρωσικός στρατός με επικεφαλής τον αρμοστή της Ρωσίας, Γεώργιος Μοντενίγκο, έφτασε με τουρκική φρεγάτα στην Κέρκυρα κρατώντας το

⁵ Βλ. λήμμα: «Επτανήσος Πολιτεία», στην: *Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα*, τ. 24, σ. 172-173.

⁶ Ε. Κούκου, *ό. π.*, σ. 83.

⁷ Γ. Λεοντσίνης, *ό. π.*, Αθήνα 2018, σ. 31-39 και Π. Τσιτσιλίας, *Ιστορία των Κυθήρων*, Αθήνα 1994, τ. 2, σ. 61-62.

⁸ Ε. Κούκου, *ό. π.*, σ. 122-128.

διαπιστευτήριο έγγραφο του τσάρου και αποτέλεσε την δεύτερη φάση της Ρωσοτουρκικής προστασίας των Ιονίων νήσων⁹. Ο τσάρος θέλοντας να αποτρέψει την κατοχή των νησιών από τους Τούρκους και να τα προστατέψει από τους Άγγλους και τους Γάλλους, θέλησε να τα έχει υπό την προστασία του και εγγυήθηκε την ακεραιότητά τους. Δυστυχώς όμως ο πληρεξούσιος του αυτοκράτορα, Μοντενίγο, αποδείχθηκε ανίκανος για την δύσκολη αποστολή που του ανατέθηκε και έτσι η ευκαιρία χάθηκε. Γραμματέας του κράτους διορίστηκε ο Ιωάννης Καποδίστριας, κατά το διάστημα της θητείας του οποίου πραγματοποιήθηκε νέος πόλεμος ανάμεσα στην Αγγλία και τη Γαλλία γεγονός που φανέρωσε πως η σύναψη ειρήνης στην Αμιένη δεν ήταν ελικρινής¹⁰.

1.3. Η Συνθήκης Ειρήνης μεταξύ Αυστρίας και Γαλλίας

Ο πολιτικός ορίζοντας της Ευρώπης επισκιάστηκε πλήρως με την έκρηξη του πολέμου ανάμεσα στον τρίτο ευρωπαϊκό συνασπισμό και στο Βοναπάρτη, που είχε ανακηρυχθεί αυτοκράτορας των Γάλλων και συγκλόνησε τα ευρωπαϊκά κράτη. Στα τέλη του Νοεμβρίου 1805 ο Βοναπάρτης κάνει θριαμβευτική είσοδο στη Βιέννη ενώ λίγες μέρες αργότερα στο Αούστερλιτς της Τσεχοσλοβακίας κατατρόπωσε δύο ισχυρούς αυτοκρατορικούς στρατούς: της Αυστρίας και της Ρωσίας. Η Αυστρία αναγκάστηκε να παραδώσει όλες τις ενετικές επαρχίες που κατείχε, που συγχωνεύτηκαν με το ιταλικό βασίλειο. Στην πορεία της νίκης του ο Ναπολέοντας δεν ξέχασε τα νησιά του Ιονίου Πελάγους ενώ η παρουσία του ρωσικού στρατού σε αυτά τον ανησυχούσε. Οι εντυπωσιακές νίκες του Βοναπάρτη δεν άφησαν ασυγκίνητο τον λαό των Επτανήσων που δεν έκριβε τον ενθουσιασμό του, γεγονός που δεν ικανοποιούσε καθόλου τον Μοντενίγο. Οι Επτανήσιοι ύψωσαν στα φρούριά τους την Γαλλική σημαία, στα Κύθηρα, ύστερα από διαταγή του Μοντενίγου, οι γαλλόφιλοι συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν στο κάστρο του Καψαλίου¹¹.

Μετά την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης μεταξύ Αυστρίας και Γαλλίας στον Δεκέμβριο του 1805, παραχωρήθηκαν όλες οι ενετικές αποικίες στη Γαλλία και ύστερα από διάφορες εδαφικές διαιρέσεις, ανατράπηκαν οι σχέσεις των ευρωπαϊκών κρατών. Με τον τρόπο αυτό επιρρεάστηκαν αρνητικά και οι διεθνείς εμπορικές συναλλαγές,

⁹ Γ. Λεοντσίνης, *Ζητήματα Επτανησιακής Κοινωνικής Ιστορίας*, Αθήνα 2018, σ. 379.

¹⁰ Ε. Κούκου, *ό. π.*, σ. 129-133.

¹¹ Π. Τσιτσιλίας, *ό. π.*, τ. 2, σ. 60.

κάποιες από τις οποίες πραγματοποιούσαν τα νησιά του Ιονίου, οδηγώντας το εμπόριο και την ναυτιλία τους σε δεινή κατάσταση παρά τις προσπάθειες του Ι. Καποδίστρια, ο οποίος είχε αρχίσει την πολιτική του στα Επτάνησα, με ενεργό συμμετοχή στην οργάνωση και τη διοίκηση της Επτανήσου Πολιτείας¹². Έτσι η οικονομική κατάσταση των Επτανήσων χειρότερευε. Τα συντάγματα του 1800 και 1803 δεν επικυρώθηκαν από την Ρωσία, αφού αρνήθηκε την προστασία των Επτανήσων. Κανένα όμως σύνταγμα δεν θα ήταν ισχυρό για το νεοσύστατο κράτος αν ήταν εγκεκριμένο μόνο από την Πύλη ενώ με το σύνταγμα του 1806 η Πύλη παραγκονίστηκε εντελώς. Η ταχεία εξέλιξη των διεθνών πολεμικών γεγονότων σύντομα θα μετάβαλλε και την τύχη του νεοσύστατου κράτους των Ιονίων Νήσων όπως και της Ευρώπης γενικότερα. Έτσι η «συμμαχία» Ρωσίας- Τουρκίας διαλύθηκε¹³.

1.4. Η μάχη του Φρίδλαν και η Συνθήκη στο Τιλσίτ

Ο Ναπολέοντας συνέχισε την νικηφόρα προέλασή του κατατροπώνοντας τον συνασπισμό Ρωσίας- Πρωσίας, συνέτριψε τον στρατό τους στη μάχη του Φρίδλαν και ανάγκασε τον αυτοκράτορα Αλέξανδρο να δεχθεί την ανακωχή, υπογράφοντας στην πόλη Τιλσίτ της Πρωσίας την ομώνυμη Συνθήκη στις 18 Ιουλίου 1807, στον ποταμό Νίμεν, πάνω σε μία σχεδία. Στο Τιλσίτ οι δύο Ηγεμόνες μοίρασαν την Ευρώπη¹⁴. Ο Ναπολέοντας πήρε τη δυτική και ο Αλέξανδρος την ανατολική, ενώ τα νησιά του Ιονίου παραχωρούνταν στο Βοναπάρτη, θέλοντας να τα χρησιμοποιήσει ως προγεφύρωμα για μελλοντική επίθεση προς την οθωμανική αυτοκρατορία αφού είχαν για αυτόν μεγάλη στρατηγική σημασία¹⁵.

Η παραχώρηση αυτή των Ιονίων νήσων από την Ρωσία στη Γαλλία σήμαινε και την οριστική απώλεια της ανεξαρτησίας του νεοσύστατου κράτους της Επτανησιακής Πολιτείας. Το Ιόνιο κράτος εν αγνοία του λαού του παραχωρήθηκε στη Γαλλία σαν να ήταν κτήμα των ξένων ηγεμόνων που έκαναν την μοιρασιά –γεγονός που δεν έχει εξηγηθεί ιστορικά. Τα Επτάνησα ανακηρύχθηκαν γαλλική επαρχία και οι κάτοικοί τους υπήκοοι του Γάλλου αυτοκράτορα, ενώ καταλήθηκε το πολίτευμα και τα δικαιώματα της Γερουσίας εν αγνοία του Βοναπάρτη¹⁶. Από την συνθήκη αυτή και έπειτα ξεκινά

¹² *Συνταγματικά Κείμενα των Ιονίων Νήσων*, Αθήνα 2008, σ. 111.

¹³ Ε. Κούκου, *ό. π.*, σ. 135-155.

¹⁴ Π. Τσιτσιλίας, *ό. π.*, τ. 2, σ. 60 και Ν. Μοσχονάς, «Τα Ιόνια Νησιά από την κατάλυση της βενετικής κυριαρχίας ως την Ένωση με την Ελλάδα (1797-1864)», στην: *Ελληνική Ιστορία*, Αθήνα 2007, σ. 556.

¹⁵ *Συνταγματικά Κείμενα των Ιονίων Νήσων*, *ό. π.*, σ. 850.

¹⁶ Π. Τσιτσιλίας, *ό. π.*, τ. 2, σ. 61.

μια νέα περίοδος μόχθου και αιματηρού αγώνα για τον λαό των Επτανήσων που θα λήξει με την οριστική ένωσή τους με τη μητέρα Ελλάδα το 1864. Ο γαλλικός στρατός φτάνει στην Κέρκυρα αρχές Αυγούστου 1807 ενώ ο ρωσικός αποχώρησε. Το γεγονός πως κατέλαβε για δεύτερη φορά ο στρατός των Γάλλων τα νησιά έδειξε τις ανθελληνικές του διαθέσεις¹⁷. Στη συνθήκη προσχώρησε και η Τουρκία, έτσι ο Αλί Πασάς των Ιωαννίνων αναγκάστηκε να αποχωρήσει από τις πολεμικές επιχειρήσεις στη Λευκάδα¹⁸.

1.5. Η συμβολή του Ι. Καποδίστρια

Ο Ιωάννης Καποδίστριας παραιτήθηκε από κάθε πολιτική δραστηριότητα ενώ επτά χρόνια αργότερα ως αντιπρόσωπος της Ρωσίας, ο μεγάλος αυτός διπλωμάτης, θα κανόνιζε στα συνέδρια της Βιέννης και του Παρισιού, μαζί με τους ισχυρούς της γης, την τύχη της άδοξα γκρεμισμένης ναπολεόντιας αυτοκρατορίας. Η προσφορά του στο νομοθετικό έργο της Επτανήσου Πολιτείας ήταν πολίτιμη, όπως και η συμβολή του στη σύνταξη των συνταγμάτων του 1803 και 1806. Τα κείμενά του ήταν μεν ριζοσπαστικά για την εποχή τους, αλλά πέρα για πέρα δημοκρατικά, ιδιαίτερα τα άρθρα που αφορούσαν την ανάπτυξη της παιδείας αφού θεμελίωσαν την παιδεία στην Ελλάδα. Από την πολίπλευρη δράση του Ιωάννη Καποδίστρια στα Επτάνησα, ξεχωρίζουμε τις θέσεις που πήρε απέναντι στις ευρωπαϊκές δυνάμεις και απέναντι στο πρόβλημα της υπόδουλης Ελλάδας. Κατά την διάρκεια της θητείας του ως γραμματέας της Επτανήσου Πολιτείας, διαμόρφωσε τις πεποιθήσεις του πάνω σε αυτά τα δύο τεράστια προβλήματα και αγωνίστηκε να τις εφαρμόσει κατά την μετέπειτα πολιτική σταδιοδρομία του. Επί των καθηκόντων του, το νεοσύστατο κράτος πήρε αντίθετη στάση από τον Ναπολέοντα και στράφηκε προς τη Ρωσία, πιστεύοντας πως έτσι εξυπηρετούσε καλύτερα τα συμφέροντα της πατρίδας του. Δεν πίστεψε ποτέ πως η Γαλλία θα βοηθούσε την Ελλάδα στον αγώνα που έδινε για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού, εφού ήταν δεδομένη η φιλοτουρκική πολιτική της¹⁹.

Το Σύνταγμα του 1806 όμως δεν θα εφαρμοστεί καθώς το 1807 καταλύεται η Επτάνησος Πολιτεία από την Αυτοκρατορική Γαλλία η οποία και διατηρεί την κατοχή

¹⁷ Ε. Κούκου, *ό. π.*, σ. 155-176.

¹⁸ Π. Τσιτσιλιάς, *ό. π.*, τ. 2, σ. 60.

¹⁹ Σ. Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτάνησος πολιτεία*, Αθήνα 1959, σ. 58.

των Επτανήσων μέχρι το 1809 οπότε καταλαμβάνονται από τους Άγγλους²⁰. Η «βιομηχανία» αυτή των συνταγμάτων στον επτανησιακό χώρο ήταν αποτέλεσμα της πολιτικής κινητοποίησης και πολλών ποροσπαθειών των συντηρητικών δυνάμεων της Επτανήσου για σταθεροποίηση του τεταμένου κλίματος²¹.

---

²⁰ Γ. Λεοντσίνης, *Ζητήματα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας και Εκπαίδευσης*, Αθήνα 2018, σ. 71 και *Εντυπώσεις από τα Κύθηρα των Περιηγητών: J. Spon et G. Wheeler, D' O. Daper J. P. Riemann, Chr. Buondelmonti, P. Coronelli, A. G. Saint Sauveur Henri Belle, Gerard de Nerval*, (μετάφρ. Μ. Πετρόχειλου), Αθήνα 1979, σ. 114.

²¹ Γ. Λεοντσίνης, *Ζητήματα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα 2018, σ. 41.

Β' Κεφάλαιο

Οι Άγγλοι κατακτούν τα Επτάνησα και τα ιστορικά γεγονότα που έλυσαν το οριστικά το πρόβλημα της διοίκησης της Επτανήσου

2.1. Η κατάληψη των Επτανήσων από τους Άγγλους

Ο νέος πόλεμος ανάμεσα στην Γαλλία και την Αυστρία δημιούργησε καινούργια πραγματικότητα για τα Επτάνησα. Παράλληλα με τις αλληπάλληλες νίκες του Βοναπάρτη στην Ηπειρωτική Ευρώπη, τα ευρωπαϊκά κράτη είχαν καταθρουβηθεί από τις ενέργειες του και για τον λόγο αυτό με πρωτοβουλία της Αυστρίας συγκροτήθηκε συνασπισμός ευρωπαϊκών χωρών εναντίον του²². Οι Άγγλοι θέλοντας να δείξουν την παντοδυναμία τους στη θάλασσα, απέκλεισαν με τον στόλο τους τα νησιά του Ιονίου και τα Κύθηρα, παραλύοντας το εμπόριό τους.

Τα Επτάνησα υπέφεραν πραγματικά από τον βάρβαρο αποκλεισμό των Άγγλων καθώς το σιτάρι τελείωνε ενώ με την παραμικρή κίνηση πλοίων στο πέλαγος, οι παραβάτες θα συλλαμβάνονταν. Σαν επιστέγασμα των δεινών τους, οι Άγγλοι έστειλαν πράκτορες σε κάθε νησί με σκοπό να παρακινήσουν τους κατοίκους του να εξεγερθούν κατά των Γάλλων, ακόμα υπόσχονταν στους νησιώτες την επαναφορά της ελευθερίας τους και την επανίδρυση της ανεξάρτητης Επτανησιακής Πολιτείας. Απότοκο των δυσμενών αυτών καταστάσεων ήταν οι κάτοικοι των Επτανήσων να δυσαρεστηθούν από την προστασία των Γάλλων η οποία και αποδείχθηκε ανεπαρκής. Η κατάσταση έδειχνε να έχει ξεφύγει όταν κάποιοι Επτανήσιοι πλοίαρχοι κατέθεσαν υπόμνημα ζητώντας από τους αρχηγούς των ναυτικών και των στρατιωτικών αγγλικών δυνάμεων που βρίσκονταν στη Μεσόγειο να καταλάβουν τα Επτάνησα ώστε να τα απαλλάξουν από τους Γάλλους, ενώ έδιναν εγγυήσεις για κάθε δυνατή συνδρομή των Επτανησίων στην επιχείρηση αυτή. Μάλιστα επτανήσιοι πλοίαρχοι στο λιμάνι της Κωνσταντινούπολης ύψωσαν στα πλοία τους την σημαία της Επτανήσου Πολιτείας. Οι Άγγλοι όμως αγωνίζονταν εναντίον του Ναπολέοντα, δίστασαν να αποστείλουν δύναμη για την κατάληψη των νήσων, όμως σκεπτόμενοι τις διαβεβαιώσεις των κατοίκων για συνδρομή στη κατάληψη των νησιών τους, αποφάσισαν να εκστρατεύσουν κατά των Γάλλων κατόχων τους²³.

²² Ε. Κούκου, *Ιστορία των Επτανήσων, από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία*, Αθήνα 2001, σ. 180.

²³ Π. Τσιτσιλίας, *Ιστορία των Κυθέρων*, Αθήνα 1994, τ. 2, σ. 62 και Ε. Κούκου, *ό. π.*, σ. 181.

Τον Οκτώβριο του 1809, τα αγγλικά πλοία εμφανίστηκαν στα απέναντι παράλια των νησιών, ενώ οι κάτοικοί τους πήραν τα όπλα εναντίον των Γάλλων, όπως είχαν προσυμφωνήσει. Οι Άγγλοι δεν έρχονταν ως επιδρομείς για κατάληψη αλλά ως σύμμαχοι θέλοντας να χορηγήσουν στον επτανησιακό λαό την Προστασία της Μεγάλης Βρετανίας. Ο αγγλικός στόλος αφήχθει στη Ζάκυνθο, προκηρύσσοντας και προσυπογράφοντας στον λαό των Επτανήσων την έναρξη της κατάλυσης της γαλλικής τυραννίας και των επαναφορά της ελεύθερης και ανεξάρτητης κυβέρνησης σε αυτά, καθώς και την άσκηση πολιτικών και εμπορικών δικαιωμάτων των κατοίκων τους²⁴. Ύστερα από σθεναρή αντίσταση των Γάλλων τον Οκτώβρη του 1809 οι Άγγλοι κατέλαβαν την Ζάκυνθο και την Κεφαλλονιά, λίγες μέρες αργότερα την Ιθάκη και τελευταία τα Κύθηρα²⁵. Μετά την την κυρίευση των τεσσάρων νησιών η Ετάνησος Πολιτεία υπό τους Γάλλους είχε περιοριστεί σε Κέρκυρα, Λευκάδα και Παξούς²⁶.

Ο χρονικογράφος Λογοθέτης διηγείται για τα Κύθηρα, την είσοδο των εγγλέζικων φρεγατών στον Αβλέμονα και την κατάληψή του. Ακόμα περιγράφεται ο αγώνας που έδωσαν να υποτάξουν τους Γάλλους, αποβιβάζοντας στρατό με πυροβόλα στη Βρουλέα στα νότια του νησιού. Οι Άγγλοι επιτέθηκαν από την θέση Τράχηλα τους Γάλλους που ανταπαντούσαν εγκλεισμένοι στο Κάστρο της Χώρας²⁷. Μαζί με τους Γάλλους από το νησί των Κυθίων αποχώρησαν και οι Ρώσσοι που είχαν απομείνει στο νησί. Αρχικά οι Άγγλοι στα νησιά που κατέλαβαν οργάνωσαν προσωρινές κυβερνήσεις χωρίς να μεταβάλλουν την εσωτερική τους διοίκηση έως και την υπογραφή της Συνθήκης των Παρισίων οπότε και αναγνωρίστηκε το Ηνωμένο Κράτος των Ιονίων Νήσων. Η κατοχή των Κυθίων από τους Άγγλους κράτησε τελικά έως το 1864 οπότε ενώνονται όλα τα Επτάνησα με την μητέρα Ελλάδα. Η μακρά Αγγλική παρουσία στα Κύθηρα συνέπεσε με το τέλος των Ναπολεόντιων πολέμων και την αρχή μιας νέας εποχής ανακατατάξεων στην Ευρώπη, από τις οποίες και προέκυψαν τα εθνικά κράτη, δημιούργησε ανάπτυξη και ασφάλεια στα νησιά των Επτανήσων²⁸.

Στις αρχές Νοεμβρίου 1809 κατελήφθει το νησί της Λευκάδας, καθώς ήταν ισχυρά οχειρωμένο ενώ περνά στα χέρια των Άγγλων στις αρχές Απριλίου του 1810,

²⁴ Γ. Μαυρόγιαννη, *Ιστορία των Ιονίων νήσων αρχομένη τω 1797 και λήγουσα τω 1815: Μετά προεισαγωγής εν η εκτίθενται αι προηγούμεναι τύχαι αυτών*, Αθήνα 1889, τ. 2, σ. 221.

²⁵ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Τα διδακτικότερα πορίσματα της ιστορίας του Ελληνικού έθνους*, Αθήνα 1980, τ. 2, σ. 209.

²⁶ Ε. Κούκου, *ό. π.*, σ. 183 και Ν. Μοσχονάς, «Τα Ιόνια Νησιά από την κατάλυση της βενετικής κυριαρχίας ως την Ένωση με την Ελλάδα (1797- 1864)», στην: *Ελληνική Ιστορία*, Αθήνα 2007, σ. 567.

²⁷ Μ. Πετρόχειλος, «Ανέκδοτος γενεαλογία οικογένειας Καλούτση», στα: *Κυθηραϊκά Μελετήματα*, Αθήνα 1982, σ. 40.

²⁸ Ε. Καλλίγερος, *Συνοπτική Ιστορία των Κυθίων, εδώ γεννήθηκε η Αφροδίτη*, Αθήνα 2008, σ. 149-150.

όταν οι Άγγλοι βοηθούμενοι από τους Έλληνες επικεφαλής της Λευκάδος -ένας εκ των οποίων ήταν ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης- συνθηκολογούν με τους Γάλλους και καταλαμβάνουν το νησί²⁹. Η Κέρκυρα και οι Παξοί συνέχισαν να βρίσκονται σε δυσμενή κατάσταση λόγω του ναυτικού αποκλεισμού από του Άγγλους και όδευαν προς καταστροφικό λιμό ενώ παρέμεναν υπό Γαλλική κατοχή. Οι Παξοί περιέρχονται στους Άγγλους τελικά τον Μάρτη του 1814, ενώ μετά και την κατάληψη της Πάργας, η Κέρκυρα απομονώθηκε εμπορικά και συγκοινωνιακά. Όπως θα διατυπωθεί παρακάτω την τύχη της Κέρκυρας διαμορφώνει η πτώση του Ναπολέοντα, έτσι τη 1^η Μαΐου 1814 ο αγγλικός στρατός φτάνει στο νησί της Κέρκυρας³⁰.

2.2. Το Συνέδριο του Παρισιού, η υπογραφή της Συνθήκης των Παρισίων και το Συνέδριο της Βιέννης

Ο Βοναπάρτης το 1812, υποχώρησε μετά την ατυχή εκστρατεία του στη Ρωσία και αναγκάστηκε να παραιτηθεί από τον θρόνο του, τον Απρίλιο του 1815, ενώ τον επόμενο χρόνο, κατάφερε να δραπετεύσει από τη νήσο Έλβαν όπου παρέμενε αιχμάλωτος. Επέστρεψε στη Γαλλία, όπου ρίχθηκε εκ νέου σε πολεμικούς αγώνες. Για πρώτη φορά ο Ναπολέοντας θα αντιμετώπιζε ενωμένους τους εχθρούς του: Αγγλία, Ρωσία, Αυστρία και Πρωσία, παραμέρισαν τις μεταξύ τους διαφορές και συνειδητοποίησαν τον κίνδυνο που διέτρεχαν από τη Γαλλία και την αλλοπρόσαλλη επεκτατική πολιτική του Ναπολέοντα. Έτσι συμμάχησαν στις 13 Μαρτίου 1813 με στόχο την εξουδετέρωση της κοινής απειλής. Στην περίφημη μάχη των Εθνών, την γνωστή και ως μάχη της Λειψίας, στις 19 Οκτωβρίου 1813, γράφτηκε ο επίλογος. Ο Ναπολέοντας αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει. Τότε ήταν που ανέθεσε ο τσάρος στον Ι. Καποδίστρια την πιο δύσκολη διπλωματική αποστολή: να απαλλάξει την Ελβετία από τον γαλλικό δεσποτισμό και να την συγκροτήσει εκ νέου ως κράτος. Ο σπουδαίος αυτός διπλωμάτης, έφερε εις πέρας την αποστολή αυτή και κέρδισε την εθνική ευγνωμοσύνη της Ελβετίας³¹.

Η οριστική του ήττα, από τους συνασπισμένους ηγεμόνες της Ευρώπης στην πόλη Βατερλώ, στις 18 Ιουνίου 1815. Ύστερα από την μεγάλη αυτή ήττα οι σύμμαχοι δυνάμεις μπήκαν στο Παρίσι και επανήλθαν στο θρόνο οι Βουρβόνοι. Ο Ναπολέοντας

²⁹ Π. Τσιτσιλιας, *ό. π.*, τ. 2, σ. 62-64.

³⁰ Ε. Κούκου, *ό. π.*, σ. 187-190.

³¹ Ε. Κούκου, *ό. π.*, σ. 190-192.

παραδόθηκε για δεύτερη και τελευταία φορά στους Άγγλους οι οποίοι τον περιόρισαν στην αφρικανική νήσο της ωραίας Ελένη όπου και έμεινε μέχρι το θάνατό του³². Τον ίδιο χρόνο στο Συνέδριο του Παρισιού, συγκεντρώθηκαν οι νικήτριες σύμμαχες δυνάμεις, οι Μεγάλες Δυνάμεις και συζήτησαν για την τύχη της ηττημένης Γαλλίας, καθώς και για την τύχη των Ιονίων Νήσων³³.

Ο Ιωάννης Καποδίστριας τότε, ως αρχηγός της διπλωματικής αποστολής της Ρωσίας, ήταν ένας εκ των πιο σημαντικών προσωπικοτήτων του συνεδρίου. Παρ' όλο που δεν συμμεριζόταν την επεκτατική πολιτική του Ναπολέοντα, ως αμερόληπτος πολιτικό θέλησε να περισώσει τη Γαλλία. Έτσι ύψωσε την αντίθετη γνώμη του στην πρόταση της Αυστρίας και της Πρωσίας για διαμελισμό της Γαλλίας και καταβολή εκ μέρους της υπέρογκων χρηματικών αποζημιώσεων που θα την γονάτιζαν. Με υπόμνημά του ο Ιωάννης Καποδίστριας υποστήριξε στους συμμάχους πως οι σκοποί τους είχαν εκπληρωθεί και η Γαλλία είχε απαλλαχθεί από την πολιτική του Βοναπάρτη. Πρότεινε την ήπια αντιμετώπιση της ηττημένης Γαλλίας από τους συμμάχους για την εδραίωση της ειρήνης και της τάξης. Η πολιτική του Καποδίστρια αποδείχθηκε σε βάθος χρόνου φιλελεύθερη και ριζοσπαστική για την απολυταρχική κατάσταση που επικρατούσε καθώς στο πνεύμα της ιερής συμμαχίας. Πάνω από όλα η άποψη του Ι. Καποδίστρια αποδείχθηκε ανθρωπίνως δίκαιη και φανερώνει το ήθος του ανδρός που τη συνέταξε³⁴.

Το ζήτημα της Επτανήσου τελικά θα καταφέρει να λυθεί οριστικά κατά την διάρκεια των εργασιών του Συνεδρίου της Βιέννης 1814-1815, κατά το οποίο Αγγλία αιτήθηκε να κυριαρχήσει επί των Επτανήσων, αλλά η Αυστρία αρνήθηκε επικαλούμενη την διαδοχή της από τους από Βενετούς και υποστηρίζοντας ότι έχει δικαιώματα πάνω τους. Οι Ρώσοι απ' την άλλη πλευρά, αρνήθηκαν κάθε κυριαρχία και τότε ήταν που έγινε δεκτό το υπό τον Ιωάννη Καποδίστρια συνταχθέν σχέδιο. Έπειτα από πολύμηνες διαπραγματεύσεις, παρασκηνιακές συζητήσεις και διπλωματικές μηχανορραφίες, τελικά υπεγράφησαν στις 9 Ιουνίου οι τελικές πράξεις του Συνεδρίου της Βιέννης. Με το σχέδιο του Ι. Καποδίστρια αυτό παραχωρείται στην Αγγλία το δικαίωμα της Προστασίας της Επτανήσου, ενώ κάθε δικαίωμα κτήσεως δεν λογίζεται.

³² Ν. Δελακοβιά, *Η νήσος Κύθηρα*, Αθήνα 1887, σ. 16.

³³ *Συνταγματικά Κείμενα των Ιονίων Νήσων*, ό. π., σ. 850.

³⁴ Ε. Κούκου, ό. π., σ. 176-177.

Ακόμα το δικαίωμα ανάμειξης της Αγγλίας στα εσωτερικά πράγματα των νήσων, διατηρούνταν επί δεκαετίας και όχι περισσότερο³⁵.

Οι πολιτικές ενέργειες του Ι. Καποδίστρια από νωρίς, φανέρωσαν πως από το 1815, είχε συλλάβει την ιδέα της προώθησης σχεδίου για συμμετοχή στις συζητήσεις του Συνεδρίου της Βιέννης των μικρών και αδύναμων λαών. Η στάση του έδειξε πως ήταν ένθερμος υποστηρικτής τους και θέλησε να γίνει προστάτης τους, στους αγώνες για την απελευθέρωση. Ο Ι. Καποδίστριας ήταν αυτός που έδειξε την οδό της δημοκρατικότητας στην ευρύτερη ευρωπαϊκή ένωση που μέχρι πρότείνως έδειχνε σκληρή και ανάλγητη στάση προς τους αδύναμους λαούς, μέσα στους οποίους ανήκε και ο λαός της δικής του πατρίδας. Πίστευε πως αν κατόρθωνε να λύσει το πρόβλημα των Επτανήσων θα μπορούσε στη συνέχεια να προωθήσει το ζήτημα της απελευθέρωσης της υπόδουλης Ελλάδας από τους Τούρκους και προς αυτή την κατεύθυνση συντόνισε όλες τις διπλωματικές του ενέργειες, όμως δεν τα κατάφερε τον πρόλαβε ο θάνατος³⁶.

Τελικά στις 5/17 Νοεμβρίου 1815 υπεγράφει η Συνθήκη των Παρισίων σύμφωνα με την οποία η Επτάνησος αποτελούσε μια αυτοτελή επικράτεια, που ονομάστηκε: το Ηνωμένο Κράτος των Ιονίων νήσων, ενώ καθορίστηκε και η σημαία του κράτους³⁷. Εξαιτίας της στρατηγικής τους θέσης, μετά την κατάληψη των νήσων από τους Γάλλους, τα νησιά παρασύρθηκαν σε αναρχία με αποτέλεσμα να αποφασιστεί η διαδικασία της εγκατάστασης στις νήσους Άγγλων φρουρών, καθώς και ο έλεγχος των Επτανήσων από την Βρετανία ως κύρια προστάτιδα της κρατικής τους κυριαρχίας, αφού ήταν αδύνατον να απονεμηθεί ανεξάρτητη διακυβέρνηση στους ταραξίες Έλληνες³⁸. Η Επτάνησος τελούσε πλέον επί την επικυριαρχία της Αγγλίας³⁹.

Η υπογραφή αυτής της Συνθήκης αποτέλεσε μια πρόσθετη πράξη ικανοποίησης για τον Καποδίστρια αφού υποστήριζε τα συμφέροντα της πατρίδας του και αξιώθηκε να την υπογράψει ως Πληρεξούσιος και Υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας. Μετά από αυτό τα νησιά θα μπορούσαν να έχουν ελεύθερη συνταγματική διακυβέρνηση και η νομοθετική τους συνέλευση θα ήταν αυτή που θα διαμόρφωνε τα επόμενα συντάγματά

³⁵ Ν. Μοσχονάς, «Τα Ιόνια Νησιά από την κατάλυση της βενετικής κυριαρχίας ως την Ένωση με την Ελλάδα (1797- 1864)», στην: *Ελληνική Ιστορία*, Αθήνα 2007, σ. 557.

³⁶ Ε. Κούκου, *ό. π.*, σ. 177-178.

³⁷ Π. Τσιτσιλίας, *ό. π.*, τ. 2, σ. 64, Ν. Μοσχονάς, «Το Ιόνιο Κράτος και οι αγώνες των Επτανησίων», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 13 (1977), σ. 202 και Ν. Μοσχονάς, «Τα Ιόνια Νησιά κατά την περίοδο 1797- 1821», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 11 (1977), σ. 401-402.

³⁸ Τ. Gallant, *Η εμπειρία της αποικιακής κυριαρχίας*, Αθήνα 2014, σ. 26.

³⁹ Βλ. λήμμα «Κύθηρα», στην: Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τ. 36, σ. 292.

τους. Αμέσως μετά την υπογραφή της συνθήκης η Αγγλία έστειλε στα Επτάνησα ως πρώτο Διοικητή- Αρμοστή του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων τον Thomas Maitland⁴⁰, καθώς η Συνθήκη όριζε πως μόνο το Βρετανικό στέμμα θα διόριζε έναν Ύπατο Αρμοστή για τον συντονισμό των αγγλοελληνικών υποθέσεων. Στα καθήκοντα του οποίου ήταν η σύγκληση συμβουλίου για την σύνταξη σχεδίου του συντάγματος, που θα καθόριζε τις λεπτομέρειες του συστήματος απονομής διακυβέρνησης, η επίβλεψη των βρετανικών στρατιωτικών δυνάμεων και ο έλεγχος των επιχειρηματικών, των εμπορικών και εξωτερικών υποθέσεων του Ιονίου Κράτους. Η προστάτιδα Βρετανία θα διοργάνωνε ένα σύστημα περιορισμένης αυτονομίας και οι Έλληνες θα ήταν υπεύθυνοι για τη συντήρηση των στρατιωτικών δυνάμεων⁴¹.

---

⁴⁰ Ε. Κούκου, *ό. π.*, σ. 205-211.

⁴¹ T. Gallant, *ό. π.*, σ. 26 και *Συνταγματικά Κείμενα των Ιονίων Νήσων*, *ό. π.*, σ. 851.

Γ' Κεφάλαιο

Η δομή της Αγγλικής Διοίκησης και το Σύνταγμα του 1817

3.1. Η γενεαλογία των θεσμών και ο ρόλος του Αρμοστή

Οι Άγγλοι κατέλαβαν την Επτάνησο Πολιτεία στις 30 Σεπτεμβρίου 1809 και διατήρησαν τις υφιστάμενες αρχές μέχρι τις 9 Νοεμβρίου 1815, οπότε και με την Συνθήκη των Παρισίων και των ενεργειών του Ιωάννη Καποδίστρια αναγνωρίστηκε η Επτάνησος και τέθηκε Βρετανική προστασία. Ως αποτέλεσμα της αναγνώρισης αυτής ήταν η ψήφιση του Συντάγματος της Επτανήσου το 1817, το οποίο προέβλεπε παράσταση αντιπροσωπίας των νησιών, στην Ιόνιο Βουλή. Η Συνθήκη των Παρισίων προέβλεπε συγκρότηση ελεύθερου, ανεξάρτητου, ενιαίου και ομόσπονδου κράτους με την επωνυμία «Ενωμένες Πολιτείες των Ιονίων Νήσων» (Stati Uniti delle Isole Ionie). Το κράτος αυτό θα είχε δική του συνταγματική διακυβέρνηση, βασισμένη σε σύνταγμα, το οποίο θα διατύπωνε και θα ψήφιζε η νομοθετική συνέλευση των Ιονίων, θα είχε δική του σημαία και δικό του στρατό όπως όλα τα ανεξάρτητα κράτη⁴².

Οι Άγγλοι απέστειλαν στη νήσο φρουρά και εγκαταστάθηκαν στο νέο κράτος όρισαν ως διοικητή των Κυθήρων, τον Κουμαντάντε όπως τον αποκαλούσαν. Δεν ήταν άλλος απ' τον άλλοτε διοικητή των Ινδιών σε Τόμας Μαίτλαντ⁴³. Η διοίκηση στα Κύθηρα ασκούσαν από τον Μαίτλαντ ως εκπρώπου του Γενικού Αρμοστή της Κέρκυρας, με την βοήθεια μιας μικρής ομάδας υπαλλήλων βρετανικής καταγωγής και κάποιους ντόπιους διέθεταν μόρφωση. Στα χωριά διαμορφώθηκε ένα σύστημα τοπικής αυτοδιοίκησης από αιρετούς προεστούς, έτσι οι ευγενείς αρχίζουν να χάνουν τη δύναμη και την επιρροή τους⁴⁴. Η Προστάτιδα Δύναμη είχε ως σκοπό την διασφάλιση της εσωτερικής ηρεμίας της κάθε νήσου, κάτι που δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί με την υιοθέτηση ομοσπονδιακών δομών.

Η συγκρότηση των διοικητικών μηχανισμών κατά την περίοδο της Βρετανικής Προστασίας στα Επτάνησα αποτέλεσε απότοκο του αποικιακού τύπου εξουσίας. Ο διοικητικός μηχανισμός αποτέλεσε την βάση της επικοινωνίας μεταξύ του τοπικού πληθυσμού και της «αυθεντίας» της Προστασίας. Εφαρμόστηκαν διοικητικά υποδείγματα τα οποία ήταν εξωγενή και διατηρούνταν από την εποχή της βενετικής

⁴² Γ. Δαφνής, *Ιωάννης Α. Καποδίστριας. Η γένεση του ελληνικού κράτους*, Αθήνα 1976, σ. 299.

⁴³ Ι. Κασμάτης, *Ιστορικά: από την παλαιά στη σύγχρονη κυθηραϊκή ζωή*, Αθήνα 1978, σ. 8 και Π. Τσιτσιλιάς, *Ιστορία των Κυθήρων*, Αθήνα 1994, τ. 2, σ. 64.

⁴⁴ Ε. Καλλίγερος, *Συνοπτική Ιστορία των Κυθήρων, εδώ γεννήθηκε η Αφροδίτη*, Αθήνα 2008, σ. 155.

κυριαρχίας των Κυθήρων, στα πλαίσια όμως μιας εξορθολογισμένης και ιεραρχημένης πρόσληψης κρατικής ιδέας από την πλευρά της Βρετανικής Προστασίας. Έτσι η επτανησιακή ταυτότητα διακινείται περισσότερο μέσω της συμμετοχής των τοπικών ελίτ στο διοικητικό μηχανισμό και μάλιστα στις ανώτατες θέσεις του και λιγότερο απ' τους ανώτερους βρετανικούς υπαλλήλους, αφού η τοπική κοινωνία αντιστάθηκε στην εξουσία της μητρόπολης. Η διοίκηση του Ιονίου Κράτους περιλάμβανε βρετανικές διοικητικές πρακτικές, οι οποίες περιλάμβαναν την αγγλοσαξωνική φιλελεύθερη παράδοση στην συγκρότηση του κράτους⁴⁵.

Οι διοικητικοί μηχανισμοί της Βρετανικής Προστασίας κληρονομήθηκαν από την περίοδο βενετικής κατοχής τόσο στα Κύθηρα όσο και στα υπόλοιπα Επτάνησα και φανέρωναν τις εναντιώσεις της ολιγαρχικής δομής της κοινωνίας των Επτανήσων από την περίοδο ακόμα της Επτανήσου Πολιτείας. Αυτό διαφαίνεται και από την διατήρηση, κατά τα πρώτα τουλάχιστον χρόνια της Βρετανικής Προστασίας, των επτανησίων ευγενών στη δημόσια διοίκηση, οι οποίοι κατείχαν υψηλόβαθμες διοικητικές θέσεις και δημόσια αξιώματα. Η θεσμική αυτή πολυπλοκότητα αντικατοπτρίζει τη συμμετοχή στη διαχείριση της εξουσίας: της αποικιοκρατικής εξουσίας, της αριστοκρατίας των νήσων αλλά και των νέων αστικών στρωμάτων που σχηματίστηκαν. Η πολυπλοκότητα αυτή αιτιολογεί και τη δυσκολία σύστασης ενός θεωρητικού υποδείγματος ώστε να περιγραφεί η επτανησιακή δημόσια διοίκηση⁴⁶.

Η Προστασία δημιούργησε ένα σύστημα διαμεσολάβησης μεταξύ της τοπικής κοινωνίας και της κεντρικής διοίκησης, το οποίο κάνει το νεοσύστατο έθνος κράτος να ξεχωρίζει και αναπαράχθηκε από το καθεστώς της Αρμοστείας. Η διοικητική οργάνωση σχηματίζεται με την ένταξη νεωτερικών χαρακτηριστικών αλλά και παλαιών χαρακτηριστικών αφού οι Βρετανοί θεσμοποίησαν τα ιερχημένα κοινωνικά στρώματα μέσα από την συμμετοχή τους στις Συγκλήτους των νησιών. Αυτό αποτέλεσε μια πρακτική της βρετανικής αποικιοκρατίας με το να να συντηρήσει δηλαδή και να διατηρήσει τις προϋπάρχουσες δομές και τις υφιστάμενες τοπικές ελίτ των επικυριαρχούμενων με σκοπό να διατηρήσει την ήδη υπάρχουσα σύνθεση του κοινωνικού ιστού και να ενσωματώσει σε αυτή μια νέα μορφή οργάνωσης, χωρίς να δημιουργηθούν εμφανείς ρήξεις⁴⁷.

⁴⁵ Κ. Μπρεγιάννη, *Ιόνιο Κράτος 1814-1864: θεσμοί και κοινωνική διάρθρωση*, Αθήνα 2017, σ. 140-142.

⁴⁶ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 142-144.

⁴⁷ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 146-148.

Η απόλυτη εξουσία ασκείται από την Προστάτιδα Δύναμη μέσω του νομίμου εκπροσώπου της, του Αρμοστή. Ανάμεσα στις αρμοδιότητές του ήταν η διακυβέρνηση των αποικιών της Βρετανίας που απλώνονταν όχι μόνο στα Επτάνησα αλλά σε όλο τον κόσμο ενώ ο ρόλος του Λόρδου Μεγάλου Αρμοστή του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων προσομοιάζει σε έναν αποικιακό κυβερνήτη αφού θεσμοθετείται η παρέμβασή του στη κρατική εξουσία. Η Μεγάλη Βρετανία επιδίωκε τη μετατροπή των Επτανήσων σε αποικία και αυτό διαφαίνεται από το γεγονός ότι στέλνει ως αντιπρόσωπό της στα Επτάνησα τον πρώην Κυβερνήτη της Κεϋλάνης, Maitland. Η τοποθέτηση του Αρμοστή αποσκοπούσε στην εξασφάλιση της εσωτερικής ηρεμίας όπως δηλαδή είχε συμβεί και με την αποστολή του κόμη Μοντενίγου από τον Ρώσο Αυτοκράτορα⁴⁸.

Η εκτελεστική εξουσία στα Κύθηρα, όπως και στα υπόλοιπα Επτάνησα, ασκούνταν από την κεντρική κυβέρνηση με έδρα την Κέρκυρα και σε τοπικές κυβερνήσεις, με τον τρόπο αυτό διατηρήθηκαν οι γενικοί άξονες της διοικητικής εξουσίας που σχηματίστηκαν κατά τη βενετική περίοδο. Το 1849, τα νησιά διαιρέθηκαν σε διαμερίσματα (distretti) ή «δήμους» και εισήχθει ο θεσμός των Δημοτικών Συμβουλίων (Consigli Municipali Distrettuali)⁴⁹. Ο ολιγαρχικός χαρακτήρας του πολιτεύματος αναπαράχθη από την Βρετανική Προστασία και περιλήφθηκε στις αποικιοκρατικές πρακτικές και εμπλουτίστηκε από την πολιτική αντίληψη ενός πλήρως οργανωμένου κράτους. Ο συνδιασμός αυτός των θεσμικών επιβιώσεων και της πολιτικής νεωτερικότητας ήταν αυτός που οδήγησε στην διαμόρφωση της νησιωτικής ταυτότητας, των Κυθηρίων κατά περίπτωση⁵⁰.

3.2. Η Βουλή

Ο Maitland θεωρούσε τους Επτανήσιους πολιτικά ανώριμους να διαχειριστούν την πολιτική αυτονομία και ήταν αντίθετος στη θεσμοθέτηση αντιπροσωπευτικού οργάνου, μια άποψη που συμφωνούσε με αυτή του Καποδίστρια. Η Μεγάλη Βρετανία κατάφερε την απόλυτη υποταγή των Επτανήσων επί της νομοθετικής εξουσίας. Το Κοινοβούλιο συμμορφωνόταν πλήρως στις επιταγές του εκπροσώπου της Προστασίας

⁴⁸ Π. Χιώτης, *Ιστορία του Ιονίου Κράτους από συστάσεως αυτού μέχρι Ενώσεως 1815-1864*, Αθήνα 1980, τ. 2, σ. 11-13.

⁴⁹ Ν. Μοσχονάς, «Το Ιόνιο Κράτος και οι αγώνες των Επτανησίων», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 13 (1977), σ. 203-204.

⁵⁰ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 149-152.

μέσω πολλαπλών ελέγχων. Η Βουλή αποτελούνταν από σαράντα μέλη, συμπεριλαμβανομένου και του Προέδρου της. Τα είκοσι εννέα από αυτά, θα εκλέγονταν κατ' αναλογία του πληθυσμού κάθε νήσου και τα υπόλοιπα έντεκα επιλέγονταν από τον Αρμοστή και συνέθεταν το Consiglio Primario που αποτελούσε το Προκαταρκτικό ή Ανώτατο Συμβούλιο. Το Προκαταρκτικό Συμβούλιο ήταν διακριτό όργανο με ιδιαίτερες και διευρυμένες αρμοδιότητες σε σχέση με αυτές της Νομοθετικής Συνέλευσης. Ήταν δεκαμελές όργανο και τα μέλη του μετείχαν στη Νομοθετική Συνέλευση όπως και ο Πρόεδρός του, έτσι καταλάμβαναν τις έντεκα από τις σαράντα συνολικά έδρες. Τα μέλη του ορίζονταν από τον Αρμοστή και οι αρχικές αρμοδιότητες του ήταν η κατάρτιση των καταλόγων μεταξύ των κατά τόπους Συγκλητικών με σκοπό την εκλογή των μελών της Νομοθετικής Συνέλευσης⁵¹.

Τα μέλη της Νομοθετικής Συνέλευσης εκλέγονταν από τους κατά τόπους Συγκλήτους των νησιών.την ιδιότητα του συγκλητικού μπορούσαν να διεκδικήσουν μόνο οι ευγενείς και όσοι είχαν προκαθορισμένο εισόδημα –rendita determinata, ενώ μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1830 δεν μπορούσαν να είναι συγκλητικοί όσοι ασκούσαν εμπορική δραστηριότητα ή ασχολούνταν με χειρονακτικά επαγγέλματα. Το 1837 με Κυβερνητική Πράξη άρθηκαν οι περιορισμοί για την ιδιότητα του συγκλητικού με το σκεπτικό πως δεν μπορούσε να εξακολουθήσει ο αποκλεισμός από την ιδιότητα του πολίτη τάξεων που συνέδραμαν στο γενικό καλό. Δηλαδή προκρινόταν το εισοδηματικό κριτήριο έναντι του κριτηρίου της καταγωγής από ευγενική οικογένεια. Ακόμα η Κυβερνητική Πράξη εισάγει την εγγραφή στους καταλόγους των συγκλητικών το κριτήριο της ανώτατης εκπαίδευσης⁵².

3.3. Η Γερουσία

Η Γερουσία ήταν υπεύθυνη για την άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας και διαιρούνταν σε τρία τμήματα: το Γενικό, το Πολιτικό και το Οικονομικό. Το πρώτο τμήμα, ασχολούνταν με τα ζητήματα της Γενικής Διακυβέρνησης, ενώ αντίστοιχα είναι τα καθήκοντα των άλλων δύο τμημάτων στους σχετικούς τους τομείς. Επικεφαλείς των τμημάτων τοποθετούνται οι Γραμματείς που ορίζονται μεταξύ των Γερουσιαστών. Το Σώμα της αποτελούνταν από έξι συνολικά μέλη, δηλαδή πέντε Γερουσιαστές και τον Πρόεδρο, ο οποίος είχε το δεύτερο υψηλότερο αξίωμα μετά τον Αρμοστή και

⁵¹ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 154-155.

⁵² Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 154-158.

αποτελούσε τον πρώτο πολίτη μεταξύ των αυτοχθόνων Επτανησίων, ενώ οριζόταν απ' ευθείας από τον Αρμοστή⁵³. Ο Maitland θεώρησε πως αυτή η μικρότερη αριθμητική σύνθεση του οργάνου θα ήταν ιδανική για την καλύτερη λειτουργία του, αφού η πολυάριθμες συνθέσεις του παρελθόντος είχαν αποτύχει. Η επιλογή των μελών του Σώματος της Γερουσίας γινόταν αφού πρώτα λάμβαναν την έγκριση της Ρωσίας οι κατάλογοι των υποψηφίων. Ακόμα η Προστασία είχε το δικαίωμα του διορισμού του Προέδρου της Γερουσίας μέσω του εκπροσώπου της, του εκάστοτε Αρμοστή. Έτσι επιτυγχάνεται η περίφημη συνταύτιση των συμφερόντων των Επτανησίων με τα δικά της.

Η εκλογή των Γερουσιαστών δεν γινόταν απευθείας και άμεσα με εκλογή των μελών από τις Συγκλήτους αλλά με έμμεση εκλογή από την Βουλή ανά πενταετία, γεγονός που αποτέλεσε και μεγάλη θεσμική αλλαγή από την Αγγλική Προστασία. Η ανακήρυξη των υποψηφίων θα έπρεπε να γίνει, είτε από πέντε βουλευτές, είτε από τουλάχιστον οκτώ. Η εκλογή πραγματοποιούνταν δια βοής και τα αποτελέσματα της εκλογής αποστέλλονταν στον Αρμοστή, ο οποίος και θα έπρεπε να τα επικυρώσει. Έτσι η Προστάτιδα Βρετανία διασφάλιζε την απόλυτη υπακοή της εκτελεστικής εξουσίας. Ο ολιγαρχικός χαρακτήρας του πολιτεύματος ενδυνάμωσε τη δυνατότητα των βρετανικών παρεμβάσεων και την εξάρτηση της πολιτικής ζωής στο Ιόνιο Κράτος από την ημι-αποικιοκρατική εξουσία⁵⁴.

Η χειραγωγή της Γερουσίας από την Προστασία αφορούσε εκτός από την σύνθεσή της και στην άσκηση των αρμοδιοτήτων της, αφού ορίστηκε σύνθετο σώμα των πράξεών της. Δηλαδή, η Γερουσία τυπικά και μόνο τυπικά, αποτελούσε όργανο που απαρτιζόταν από Επτανησίους, ενώ στην πραγματικότητα τον πλήρη έλεγχο της είχε ο Αρμοστής. Ακόμα ήταν αρμόδια για τον διορισμό του συνόλου των κρατικών υπαλλήλων, των Επάρχων των Νήσων, των Τοπικών Διοικητών αλλά και των Δικαστών, έτσι είναι εύκολο να αντιληφθούμε πως η επιρροή του Αρμοστή ήταν μεγάλη σε όλη τη Δημόσια Διοίκηση. Η επίδραση του δεν σταματούσε εκεί αφού επεκτάθηκε και στη νομοθετική εξουσία, καθώς μαζί με τον Αρμοστή και τη Βουλή η Γερουσία διέθετε και νομοθετική εξουσία. Η Γερουσία είχε δικαίωμα αρνησικυριάς επί των ψηφισθέντων νομοσχεδίων. Ακόμα και μετά το 1817 είχε τη δυνατότητα να εκδίδει Νομοθετικά Διατάγματα ως έκτακτη νομοθετική αρμοδιότητα. Από τη περιγραφή της

⁵³ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 153.

⁵⁴ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 159.

διαδικασίας εκλογής των μελών αλλά και της άσκησης των λειτουργιών τη, αντιλαμβανόμαστε πως η Μεγάλη Βρετανία προσπάθησε να εισχωρήσει τα αποικιακά της στοιχεία κατά την θεσμοθέτηση του οργάνου⁵⁵.

3.4. Η Δικαστική εξουσία

Την περίοδο πριν τη διαμόρφωση της νομοθετικής εξουσίας, η εκτελεστική εξουσία διαρθρώνεται αποκλειστικά γύρω από τους Πολιτικούς Επιτετραμμένους, ενώ ένα μέρος των αρμοδιοτήτων τους επιτελείται από τον Γραμματέα της Διοίκησης. Η δικαστική εξουσία και η απονομή της δικαιοσύνης ήταν τομείς που συγκέντρωναν, διαχρονικά από τα χρόνια των Δημοκρατικών Γάλλων, μεγάλο ενδιαφέρον και έγιναν κατά καιρούς πολλές προσπάθειες επαναπροσδιορισμού τόσο των αρμοδιοτήτων των δικαστηρίων όσο και του εφαρμοστέου δικαίου. Θεσμοθετήθηκαν σε κάθε νήσο κατηγορίες δικαστηρίων: τα Πρωτοδικεία, τα Κακουργοδικεία, τα Εμποροδικεία, τα Εφετεία καθώς και η επαναλειτουργία των Ειρηνοδικείων. Στα Κύθηρα το Μονομελές Πρωτοδικείο και το Ειρηνοδικείο, από το έτος 1852.

Στην κορυφή της δικαιοδοτικής λειτουργίας ήταν το Ανώτατο Δικαστήριο που ονομαζόταν «Ανώτατο Συμβούλιο της Δικαιοσύνης του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων»- Supremo Consiglio di Giustizia και ήταν το μόνο αναιρετικό δικαστήριο της Επτανήσου αποτελούσαν από τέσσερα τακτικά μέλη, τα δύο από τα οποία εξέλεγε ο ίδιος ο βασιλέας της Μεγάλης Βρετανίας, ενώ τα άλλα δύο εκλέγονταν από την Γερουσία με τη σύμφωνη γνώμη του Αρμοστή. Είχε αποκλειστική αρμοδιότητα εκδίκασης υποθέσεων κακοδικίας αλλά και παράβασης καθήκοντος όλων των μη Βρετανών διοικητικών υπαλλήλων. Ο έλεγχος της δικαστικής εξουσίας από την Προστασία φυσικά υπήρχε αφού το σύνολο των Δικαστών κάθε νήσου εκλεγόταν από τη Γερουσία όμως η εκλογή αυτή θα έπρεπε να επικυρωθεί από τον ίδιο τον Αρμοστή, σε αντίθεση με τους Ειρηνοδίκες που διορίζονταν από τους Επάρχους με την σύμφωνη γνώμη της Γερουσίας. Ακόμα θεσπίστηκε αστικός, εμπορικός και ποινικός κώδικας. Η ταχεία θεσμοθέτηση του νέου δικονομικού συστήματος, με εγγυήση δίκαιης δίκης, αλλά και με παρέμβαση της Προστασίας μέσω της επιλογής των δικαστών αποτέλεσαν τα θετικότερα σημεία δράσης των Βρετανών κατά τα πρώτα χρόνια της Προστασίας. Δηλαδή πραγματοποιήθηκε η αποζητούμενη από τον Ι. Καποδίστρια «πατρική

---

⁵⁵ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 160-162

επαγρύπνηση» της Βρετανίας, στο πεδίο της απονομής δικαιοσύνης, με ικανοποιητικά αποτελέσματα ειδικά για τις κατώτερες τάξεις⁵⁶.

3.5. Η Τοπική Διοίκηση

Ο Maitland είχε κάνει σαφές πως δεν συμφωνούσε με την υιοθέτηση ενός ομοσποδιακού συστήματος διακυβέρνησης κατά την εσωτερική οργάνωση του κράτους. Οι λόγοι ήταν καθαρά δημοσιονομικοί, έτσι αποφάσισε την θέσπιση ενός κεντρικού Ταμείου για την διαχείριση του συνόλου των εσόδων του κράτους αλλά και των δαπανών. Η Προστάτιδα Δύναμη είχε υποχρέωση να διασφαλίσει την εσωτερική ηρεμία των Κυθήρων όπως και της κάθε νήσου και αυτό δεν θα μπορούσε να γίνει με την υιοθέτηση ομοσπονδιακών δομών. Ο μοναδικός λόγος σχηματισμού των Τοπικών Διοικήσεων, ήταν η γεωγραφική διαμόρφωση. Στην κορυφή τη Τοπικής Διοίκησης τίθεται ο Έπαρχος ή Υπαρχος (Reggente), ο οποίος συνεπικουρείται στα καθήκοντά του από το πενταμελές Επαρχιακό Συμβούλιο, το Επιχώριο ή Εγχώριο Συμβούλιο, ενώ υπό τις διαταγές του βρίσκονται ο Γραμματέας, ο Εισαγγελέας, ο Χαρτοφύλαξ και ο Ταμίας. Τα μέλη του Συμβουλίου εκλέγονταν από τις κατά τόπους Συγκλήτους και είχαν καθήκοντα επόπτευσης των παραγωγικών τομέων της οικονομίας: την γεωργία, το εμπόριο, τη ναυτιλία και τη βιοτεχνία. Από το 1834 και μετά τα Εγχώρια Συμβούλια είχαν διευρυμένες αρμοδιότητες: την εποπτεία δημοσίων έργων και την είσπραξη των τοπικών εσόδων. Ακόμα επέβαλε εξαγωγικούς φόρους στα προϊόντα της κάθε νήσου και φόρους εισαγωγής στα εισαγόμενα αγαθά. Εκτός από το Επαρχιακό Συμβούλιο, στους τοπικούς θεσμούς εντάσσονται η Αστυνομία Τάξεως, η Πολιτική Αστυνομία, η Επιτροπή Σιτονομίας και οι Επιτροπές Γεωργίας και Εκπαίδευσης⁵⁷.

Ο Έπαρχος αποτελούσε την κεντρική κυβέρνηση της νήσου και ήταν ο Άγγλος τοποτηρητής της κάθε νήσου, προέδρευε του Εγχωρίου Συμβουλίου και ήταν υπεύθυνος για την άσκηση της εκτελεστικής και έκτακτης νομοθετικής εξουσίας, την τήρηση των νόμων, ενώ είχε το δικαίωμα της παύσης κάθε μέλους της τοπικής διοίκησης⁵⁸. Ο Έπαρχος συγκέντρωνε περιορισμένες εξουσίες, ενώ οι πράξεις του επιτηρούνταν από την κεντρική διοίκηση δηλαδή την Γερουσία. Καμία πράξη όμως του Έπαρχου δεν θεωρούνταν έγκυρη εάν δεν έπαιρνε έγκριση από τον Τοποτηρητή,

---

⁵⁶ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 236-237.

⁵⁷ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 165.

⁵⁸ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 163-165.

ο οποίος ήταν αξιωματούχος που διοριζόταν από τον Αρμοστή και αποτελούσε τον εκπρόσωπό του σε κάθε νήσο. Αφού λόγω της εδαφικής διαμόρφωσης του Επτανησιακού Κράτους ήταν αδύνατη η διαρκής φυσική παρουσία του Αρμοστή και στόχευε στον έλεγχο της δράσης της Τοπικής Διοίκησης. Τα μέλη του Επαρχιακού Συμβουλίου των Κυθήρων –όπως και κάθε νήσου- δεν ασκούσαν καμία αρμοδιότητα ως προς τις αποφάσεις που λαμβάνονταν, αφού ασχολούνταν με ζητήματα που τους ανατίθονταν από τον Έπαρχο. Τα μέλη αυτά φαινομενικά εκλέγονταν από τις Συγκλήτους των Νήσων ενώ στην πραγματικότητα επιλέγονταν από τη Προστασία⁵⁹

---

⁵⁹ Α. Πήλιας, «Νομοθετικοί περιορισμοί της θρησκευτικής ελευθερίας και διοικητική εξουσία του Ιονίου Κράτους 1809-1864», στο: Επιστημονικό Συμπόσιο (19-21 Σεπτεμβρίου 2003), *Επιστημονική Έρευνα στα Κύθηρα*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), Αθήνα 2003, σ. 487-488.

Δ' Κεφάλαιο

Ο Άγγλος διοικητής Maitland και η πολιτική διοίκησης των Επτανήσων που ακολούθησε

Ο Τόμας Μαίτλαντ τοποθετήθηκε στην θέση του Ύπατου Αρμοστή των Ιονίων Νήσων το 1815, έχοντας ήδη ένα βαρύ βιογραφικό και μια μεγάλη εμπειρία ως αξιωματικός του στρατού και ως υπεύθυνος των αποικιών. Υπήρξε μέλος της Επιμελητείας των Ινδίων, ένα σώμα που είχε ως αποστολή του, την εποπτεία και την διαχείριση των ινδικών υποθέσεων με έδρα το Λονδίνο. Ακόμα είχε διατελέσει κυβερνήτης της Κεϋλάνης και Γενικός Κυβερνήτης της Μάλτας, επιβάλλοντας την τάξη και σοβαρές μεταρρυθμίσεις στους υπηκόους του, με κάθε τρόπο. Μάλιστα του προσέδωσαν το παρωνύμιο «Βασιλιάς Τόμ» λόγω της αυταρχικής συμπεριφοράς του και της υπεροψίας του. Έτσι μετά την Συνθήκη της Βιέννης το 1815 τα Επτάνησα τέθηκαν υπό τη Βρετανική Προστασία και ένα χρόνο μετά η βρετανική αυλή έστειλε στα Ιόνια Νησιά τον Τόμας Μαίτλαντ, ως Υψηλό Αρμοστή των Νήσων, ώστε να επιστατήσει τον Οργανισμό της Πολιτικής Διοίκησης. Η βρετανική κυβέρνηση τον θεώρησε τον πλέον κατάλληλο άνθρωπο, για να αποκαταστήσει την τάξη στα νησιά του Ιονίου⁶⁰.

Ο Μαίτλαντ έθεσε ως στόχο της καριέρας του να επιβλέπει την σύνταξη ενός σχεδίου συντάγματος, το τέχνασμα ήταν να μηχανευτεί ένα σύστημα διακυβέρνησης που θα παραπλανούσε τους Επτανήσιους και θα εγκαθιστούσε βρετανικό έλεγχο. Αυτή εξάλλου ήταν και η κατεύθυνση της κυβέρνησής του: μια τυπική και ελεγχόμενη συμμετοχή των Επτανησίων στη διακυβέρνηση, ώστε να μην φανεί η παραβίαση των όρων της Συνθήκης των Παρισίων. Μέσα από έναν ψεύτικο δημοκρατισμό και την λειτουργία πολιτικών οργάνων, επιβλήθηκε σε όλα τα επίπεδα ο δεσποτισμός του Αρμοστή και η αποικιακή διαχείριση της Μεγάλης Βρετανίας. Έτσι στις 26 Αυγούστου 1817, ψηφίστηκε από τη Συντακτική Συνέλευση ο καταστατικός χάρτης του συντάγματος, που περιέγραφε αναλυτικά ένα σύνθετο σύστημα διακυβέρνησης που παραχωρούσε μεν τον έλεγχο της διοίκησης και των νόμων στους Έλληνες, αλλά η πραγματική εξουσία συγκεντρωνόταν στο πρόσωπο της αποικιακής διοίκησης, δηλαδή της Βρετανικής Προστασίας⁶¹. Το Σύνταγμα αυτό έμεινε γνωστό ως

⁶⁰ Μ. Πετρόχειλος, «Ιωάννου Μικέλη: Ιστορία φυσική και πολιτική της νήσου Κυθήρων, κοινώς Τσερίγου», στα: *Κυθηραϊκά Μελετήματα*, Αθήνα 1982, σ. 176-177.

⁶¹ T. Gallant, *Η εμπειρία της αποικιακής κυριαρχίας*, Αθήνα 2014, σ. 8, 26-27.

«Σύνταγμα Μαίτλαντ», χαρακτηρίζεται από την έλλειψη δημοκρατικότητας και φιλελεύθερης βάσης⁶².

Ο Ιωάννης Καποδίστριας το διάστημα που παρέμεινε στην Κέρκυρα διαπίστωσε τους σκοπούς της πολιτικής του Άγγλου αρμοστή Μαίτλαντ για τα Επτάνησα. Πριν την επιστροφή του στην Πετρούπολη, ζήτησε άδεια από τον τσάρο ώστε να ταξιδέψει στην Αγγλία ώστε να συναντηθεί με τους αρμοδίους υπουργούς και να εκφράσει τις διαμαρτυρίες του για την πολιτική των Άγγλων στα Επτάνησα, την οποία επέβαλε ο Μαίτλαντ και η οποία παρέβαινε τους όρους της Συνθήκης των Παρισίων. Ο Καποδίστριας κατάφερε να συναντηθεί με τον υπουργό εξωτερικών και τον πρωθυπουργό, οι οποίοι τον παρέπεμψαν στον αρμόδιο υπουργό για τα Νησιά των Αποικιών. Μέσα σε αυτές τις συναντήσεις του, προσπάθησε να καταστήσει σαφές πως οι Έλληνες και ειδικά οι Επτανήσιοι πιέζονταν δραματικά από την αγγλική πολιτική. Ακόμα τόνισε πως ο στρατηγός Μαίτλαντ αντιμετώπιζε του συμπατριώτες του ως Ινδούς και ότι αν αληθινά αντιδρούσαν θα έφεραν φοβερά αποτελέσματα⁶³.

Το Σεπτέμβριο του 1819 ο Ιωάννης Καποδίστριας συναντήθηκε στη Βαρσοβία με τον τσάρο Αλέξανδρο και αφού ζήτησε την έγκρισή του και την πήρε, συνέταξε υπόμνημα για την κατάσταση που επικρατούσε στα Ιόνια Νησιά. Μάλιστα στο υπόμνημα αυτό δεν παρέλειπε να αναφερθεί λεπτομερώς στη Συνθήκη των Παρισίων το 1815 καθώς και στον Καταστατικό Χάρτη του 1817 για τα Επτάνησα. Εκεί περιέγραφε τη καταπιεστική διοίκηση των Επτανήσων από τον Άγγλο αρμοστή, ενώ έκανε λόγο για παραβιάσεις του συντάγματος και των άρθρων της συνθήκης. Οι Άγγλοι περιγράφονταν ως αυταρχικοί και πως συγκέντρωναν στα χέρια τους όλες τις εξουσίες. Ο λαός των Νησιών καταπιεζόταν και υπέφερε για αυτό και θα κατέφευγε σύντομα σε ακραίες λύσεις. Μάλιστα ο Ιωάννης Καποδίστριας πρότεινε αφενός την απομάκρυνση του Μαίτλαντ από τα Επτάνησα ως μόνη λύση και την αντικατάστασή του από κάποιον διπλωμάτη και αφετέρου οι διοίκηση να αναληφθεί από τα «Σώματα του Επτανησιακού Κράτους», ώστε ο Αρμοστής να κρατήσει μονάχα την υψηλή εποπτεία της Βουλής και Γερουσίας⁶⁴.

Παρά το θάρρος και την τόλμη των λόγων του υπομνήματός του, ο Καποδίστριας δεν κατάφερε τίποτα. Η αγγλική κυβέρνηση δεν άλλαξε τίποτα σχετικά

⁶² Γ. Λεοντσίνης, «Το ημερολόγιο του Νικολάου Σοφοκλή Καλούτση 19ος–20ος αιώνας», στο: Πανελλήνιο Συνέδριο Κυθηραϊκών Μελετών (19-21 Σεπτεμβρίου 2003), *Εκκλησία-Παιδεία-Εκπαίδευση και Πολιτισμός στα Κύθηρα (19ος και 20ος αιώνας)*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), Αθήνα 2001, τ. 1, σ. 404.

⁶³ Ε. Κούκου, *Ιστορία των Επτανήσων, από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία*, Αθήνα 2001, σ. 216-217.

⁶⁴ T. Gallant, *ό. π.*, σ. 217-218.

με την πολιτική της στα Επτάνησα, ούτε αντικατέστησε τον Μαίτλαντ. Έτσι ο Ιωάννης Καποδίστριας συμβούλεψε του Επτανήσιους να προσφύγουν στο αγγλικό κοινοβούλιο, κάτι που έγινε κατά την διάρκεια της ελληνικής επανάστασης του 1821. Ο Μαίτλαντ καλύφθηκε από την αγγλική κυβέρνηση για την σκληρή του συμπεριφορά απέναντι στους Επτανήσιους, εκτός από μία μερίδα άγγλων βουλευτών που δήλωσε υπέρ των Ελλήνων. Ο Maitland συνέχισε να διοικεί αυταρχικά τα Επτάνησα έως τον αιφνίδιο θάνατό του, στις 24 Ιανουαρίου 1824, οπότε και απαλλάχθηκαν τα Επτάνησα από την δεσποτική συμπεριφορά του⁶⁵.

---

⁶⁵ T. Gallant, *ό. π.*, σ. 219-220.

Ε' Κεφάλαιο

Η νέα πραγματικότητα των Κυθρίων υπό Αγγλική προστασία

5.1. Οι μεταρρυθμίσεις που συντελέστηκαν από τους Άγγλους στα Κύθηρα

Οι μεταρρυθμιστικές τομές της Βρετανικής Προστασίας ήταν πολλές και οδήγησαν με αργά όμως σταθερά βήματα το Ιόνιο Κράτος στην φιλελευθεροποίησή του, σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο και έθεσαν τις βάσεις για την κρατική οργάνωση καθώς οι Άγγλοι άντλησαν στοιχεία από τα μητροπολιτικά πρότυπα. Με την άνοδο της κυβέρνησης των ουίγων στη Μεγάλη Βρετανία ύστερα από δεκαετίες διακυβέρνησης από τους τόρις. Η ανερχόμενη κυβέρνηση των ουίγων διόρισε στην αποικιακή διοίκηση των νησιών μια νέα ομάδα με διαφορετικό σχέδιο από αυτό των προκατόχων της. Οι ουίγοι ανέλαβαν την εξουσία έχοντας ένα φιλόδοξο μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα, τόσο για τα Επτάνησα, όσο και για το Ηνωμένο Βασίλειο⁶⁶. Στον τομέα της οργάνωσης η Βρετανική επικυριαρχία ήταν φορέας εκσυγχρονισμού και αυτό αποτέλεσε ομολογουμένως, μια συνέχεια της πολιτικής εξέλιξης και της μεταλαμπάδευσης των ιδεολογιών της Γαλλικής Επανάστασης, που σημειώθηκε τα χρόνια της Γαλλικής κατοχής των Ιόνιων Νησιών. Παράλληλα προωθήθηκε ο εξορθολογισμός της δημόσιας διοίκησης. Οι Άγγλοι προστάτες ήθελαν να φέρουν πιο κοντά τα νησιά της Επτανήσου στη Δύση, καθώς ήλπιζαν πως με τον τρόπο αυτό θα κατέπνιγαν τον συνεχιζόμενο αναβρασμό που τρεφόταν από τη φιλοδοξία για την ένωση με την Ελλάδα. Η αποδοχή του θεσμού της Προστασίας εξάλλου αποτέλεσε απόδειξη πως ο λαός των Επτανήσων μπορούσε να αποδεχθεί την νεωτερικότητα σε επίπεδο πολιτικών ιδεών και σκέψεων.

Δόθηκε έμφαση στον εκσυγχρονισμό της δικαστικής εξουσίας που προέβλεπε οργάνωση της απονομής δικαιοσύνης με την σύσταση δικαστηρίων στην πρωτεύουσα κάθε νήσου και εισαγωγή του θεσμού των συνηγόρων όπως και τη σύσταση τοπικών Συνεδρίων Συνηγόρων για τον έλεγχο των επαγγελματιών. Ακόμα έγιναν προσπάθειες στον υγειονομικό τομέα να προφυλαχθεί ο λαός από λοιμώδεις ασθένειες με την οργάνωση λοιμοκαθαρηρίων αφού η πρόνοια για την μετάδοση λοιμωδών αποτέλεσε προτεραιότητα για την Βρετανική προστασία. Από πλευρά διοίκησης πάρθηκαν μέτρα σύμφωνα με τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών. Ουσιαστική παρέμβαση για την

---

⁶⁶ T. Gallant, *Η εμπειρία της αποικιακής κυριαρχίας*, Αθήνα 2014, σ. 30.

δόμηση του επτανησιακού πολιτισμού αποτέλεσε η ίδρυση της Ιονίου Ακαδημίας. Ακόμα σχετικά με τις μεταρρυθμίσεις που προωθήθηκαν παρατηρείται σε αυτές γραφειοκρατική συνείδηση, καθώς αναδιαρθρώθηκαν τα τοπικά αρχειοφυλάκεια της κάθε νήσου και πλέον σε αυτά θα κατατείθονταν τα αρχεία της κάθε δημόσιας υπηρεσίας, έτσι εισαγόταν η ταξινόμηση και η μέθοδος ταυτοποίησης⁶⁷. Για τη σωστή λειτουργία αυτού του πολύπλοκου και πολυπρόσωπου διοικητικού μηχανισμού, εγκαταστάθηκε στα Κύθηρα μια από τις *isole minori* του Ιονίου, ξεχωριστή θέση, αυτή του Τοπικού Αρχειονόμου⁶⁸.

Οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις που σημειώθηκαν αφορούν την κατάργηση του συστήματος ενοικίασης των φόρων και των δημοσίων προσόδων ακόμα την δημιουργία ελεγκτικών μηχανισμών για το εξωτερικό εμπόριο και τα δημόσια ταμεία καθώς και δασμολογική προστασία των παραγόμενων γεωργικών προϊόντων. Επιπρόσθετα αξίζει να σημειωθεί πως η Αρμοστία στράφηκε και κατά της τοκογλυφίας που υπήρχε, ορίζοντας θεμιτό τόκο. Ένα ακόμα μεταρρυθμιστικό εγχείρημα αποτέλεσαν οι τομές που επιχειρήθηκαν σε θεσμικό και οικονομικό επίπεδο και αφορούσαν τους τομείς του κρατικού μηχανισμού και της δημόσιας διοίκησης. Επιδιώχθηκε η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου με την ίδρυση πολιτικών λεσχών και τη συγκρότηση πολιτικών εκδηλώσεων. Επίσης πάρθηκαν ευεργετικά μέτρα για την για τη γεωργία, με την ενίσχυση γεωργικών εταιριών και σύσταση στα νησιά που το είχαν ανάγκη σώτατος ένοπλων αγροφυλάκων (*corpo di guardie campestri*). Ακόμα το 1849, τα νησιά διαιρέθηκαν σε διαμερίσματα (*distretti*) ή «δήμους» και εισήχθει ο θεσμός των Δημοτικών Συμβουλίων (*Consigli Municipali Distrettuali*)⁶⁹.

Από το 1830 και έπειτα η Αγγλική Προστασία μελετά το ζήτημα της επίσημης εισαγωγής της ελληνικής γλώσσας στο Ιόνιο Κράτος, έτσι προωθείται στην υπηρεσίες της δικαιοσύνης, στο εκπαιδευτικό σύστημα που μεταρρυθμίζεται εξ' ολοκλήρου, όπως και στον εσωτερικό οργανισμό της Ιονίου Ακαδημίας ενώ έχει ήδη ιδρυθεί από το 1828, το Ιόνιο Πανεπιστήμιο. Το 1803 θεσπίζεται ενιαία και ομοιόμορφη εθνική εκπαίδευση για όλα τα νησιά, ιδρύονται νέα σχολεία στα οποία η άποροι μαθητές

⁶⁷ Κ. Μπρεγιάννη, *Ιστορία των Ιονίων νήσων αρχομένη τω 1797 και λήγουσα τω 1815: Μετά προεισαγωγής εν η εκτίθενται αι προηγούμεναι τύχαι αυτών*, Αθήνα 1889, τ. 2, σ. 173-175.

⁶⁸ Μ. Δρακάκης, «Τα αρχεία της αγγλικής διοίκησης των Κυθήρων 1812-1864: μία προσπάθεια κεφαλαιώδους καταγραφής τους, Επιστημονική Έρευνα στα Κύθηρα», στο: Επιστημονικό Συμπόσιο (19-21 Σεπτεμβρίου 2003), *Επιστημονική Έρευνα στα Κύθηρα*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), Αθήνα 2003, σ. 152.

⁶⁹ Ν. Μοσχονάς, «Το Ιόνιο Κράτος και οι αγώνες των Επτανησίων», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 13 (1977), σ. 202.

διδάσκονταν δωρεάν ενώ οι εύποροι πλήρωναν ετήσια δίδακτρα. Καθιερώνεται να διδάσκεται η ελληνική γλώσσα. Η μεγάλη και ουσιαστική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στα Κύθηρα συντελείται το 1818 με τον διορισμό του Άγγλου ταγματάρχη Μάκφεϋλ που ασχολήθηκε εκτενώς με το ζήτημα της εκπαίδευσης στα Κύθηρα: ίδρυσε και ανήγειρε σχολεία, έκανε δε υποχρεωτική την φοίτηση των μαθητών⁷⁰. Ακόμα κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας στα Κύθηρα, σημειώθηκε μια έξαρση στη διερεύνηση των αρχαιοτήτων, η οποία δεν ήταν άσχετη με την πρόσκτηση των κινητών αρχαιοτήτων από το ναυάγιο του «Μέντορα»⁷¹.

Το 1837 κατέστη υποχρεωτική η πρόσληψη πλοιάρχων και πληρωμάτων κατά το 1/3, με επτανησιακή υπηκοότητα σε πλοία τα οποία ήταν νηολογημένα στο Ιόνιο Κράτος ώστε να προστατευθούν οι Επτανήσιοι ναυτικοί. Παράλληλα προστατεύθηκε η αγροτική οικονομία με την αυτονόμηση της τοπικής οικονομίας. Σπουδαίες ήταν και οι προσπάθειες για οργάνωση του τραπεζικού συστήματος με την ίδρυση της Ιονικής Τράπεζας το 1839. Το 1849 εισάγεται η ελευθεροτυπία και αφέθηκε ελεύθερη η είσοδος ελληνικών εφημερίδων στα Ιόνια Νησιά ενώ επετράπη και η ίδρυση ιδιωτικών τυπογραφείων. Από το 1848 έως το 1849 συντελούνται σπουδαίες συνταγματικές μεταρρυθμίσεις οι οποίες είχαν σκοπό τον διαχωρισμό των εξουσιών, που μετασχημάτισαν την επτανησιακή κοινωνία όπου και σταδιακά διαρθρώνεται στον ιστό της από δύο μόνο τάξεις. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές αφορούν την αντιπροσώπηση των αστικών στρωμάτων, καθώς και την ελευθερία της πολιτικής έκφρασης της μεσαίας τάξης που οδήγησαν στον εκδημοκρατισμό των δομών του Ιονίου Κράτους και δημιούργησαν την «εθνική ταυτότητα» που θα οδηγήσει τα Ιόνια Νησιά στην Ένωση με τη μητέρα Ελλάδα το 1864. Αρνητικό γνώρισμα της Βρετανικής Προστασίας αποτέλεσε η μονόπλευρη ρύθμιση των διοικητικών ζητημάτων που ήταν αντίθετη φυσικά στην αρχή της προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁷².

Η περίοδος της Βρετανικής διοίκησης συγκεκριμένα στο νησί των Κυθήρων 1809-1864, καθώς και στα υπόλοιπα Ιόνια νησιά, διαμόρφωσε οικονομικές και πολιτικές δομές όπως και λειτουργία θεσμών που σχημάτησαν εκ νέου το φυσικό, κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον των Κυθήρων και ήταν αυτή που οδήγησε στην

⁷⁰ Η. Μαρσέλλος, «Οι οικονομικές επιπτώσεις της εκπαίδευσης των Κυθηρίων κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα, συγκριτική και κοινωνική ανάλυση, στο: Πανελλήνιο Συνέδριο Κυθηραϊκών Μελετών (19-21 Σεπτεμβρίου 2001), *Εκκλησία, Παιδεία- Εκπαίδευση και πολιτισμός στα Κύθηρα (19^{ος}-20^{ος} αι.)*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), Αθήνα 2001, τ. 1, σ. 453-454.

⁷¹ Γ. Σακελλαράκης, *Κύθηρα: ο Άγιος Γεώργιος στο βουνό: Μινωϊκή λατρεία - νεότεροι χρόνοι*, Αθήνα 2013, σ. 219-220.

⁷² Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 176-179, 181-182.

επαναστατική διάθεση του λαού και τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας, των θεσμών και της νέας σημασίας που είχε η γεωπολιτική θέση των Κυθήρων⁷³.

5.2. Η κοινωνία και οι οικισμοί των Κυθήρων

Οι Άγγλοι ήταν εξοικωμένοι με τον θεσμό της ευγενείας, αφού τον διατηρούσαν και στον τόπο του, αναγνώρισαν τόσο στα Κύθηρα όσο και στα άλλα νησιά, τις ιδιοκτησίες των ευγενών και πολλά από τα προνόμια που διατηρούσαν τα οποία και περιλήφθησαν στο σύνταγμα του κράτους των Ηνωμένων Νήσων. Νέοι τίτλοι ευγενείας δεν απονεμήθηκαν ούτε δόθηκαν νέα προνόμια. Σιγά σιγά όμως η αγγλική πολιτική οδήγησε στην αποδυνάμωση των παλαιών ευγενών. Στα Κύθηρα λόγω του παλιότερου εθίμου, να μην σχηματίζουν οικογένεια όλοι οι άρρενες γόνοι των ευγενικών οικογενειών για να μην διασπάται η περιουσία, οι οικογένειες των ευγενών σταδιακά εκφυλίστηκαν. Ακόμα η γρήγορη άνοδος του αστικού στοιχείου ήρθε ως απότοκο της αύξησης της τοπικής παραγωγής, της τοπικής οικοτεχνίας και της στοιχειώδους βιοτεχνίας και δεν έγινε βίαια ή επαναστατικά. Έτσι η αστική τάξη αποκτούσε σιγά-σιγά τις περιουσίες των ευγενών, σε αργούς και σταθερούς ρυθμούς.

Με την παγίωση της ειρήνης και της ασφάλειας στο νησί, αλλάζουν και οι μορφές των χωριών αλλά και οι θέσεις που χτίζουν οι άνθρωποι τα σπίτια τους, σχηματίζοντας νέους οικισμούς αφού δεν υπήρχε πλέον ο φόβος των πειρατικών επιδρομών. Τα σπίτια απελευθερώνονται στη μορφή και αποτινάσσουν τον παλαιό φρουριακό τύπο και χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: τα αρχοντικά της Χώρας των Κυθήρων, τα εξοχικά αρχοντικά ή τα αρχοντικά της εποχής και τα σπίτια των αστών και των χωρικών. Τα αρχοντικά της Χώρας είχαν την μορφή διώροφων ή τριώροφων και εντυπωσίαζαν με τον όγκο τους σε σχέση με τα υπόλοιπα σπίτια, ωστόσο συγκριτικά με τα αρχοντικά κτιριακά συγκροτήματα των λοιπών Επτανήσων, ήταν μικρότερα και ο λόγος ήταν καθαρά οικονομικός. Οι ευγενικές οικογένειες των Κυθήρων, δόμισαν εξοχικές κατοικίες στα οποία κατέφευγαν τους καλοκαιρινούς μήνες, ενώ συνήθιζαν να τις χτίζουν στο μέσο των περιουσιών τους ώστε να εντυπωσιάζουν με τον όγκο του. Στα χωριά τα οποία έχτισαν τις εξοχικές αυτές κατοικίες ήταν κυρίως το Λιβιάδι, ο Άγιος Ηλίας, τα Φράτσια και ο Μυλοπόταμος. Τα

⁷³ G. Leontsinis, *The Island of Kythera: A Social History 1700-1863*, Athens 1987, σ. 183-184.

αρχοντικά τους σπίτια στην πρωτεύουσα, κατοικούνταν τους φθινοπωρινούς και χειμερινούς μήνες.

Κατά το διάστημα της Αγγλικής Προστασίας ανάγονται, σπίτια που ανήκουν στην ανερχόμενη πια αστική τάξη και δεν θυμίζουν τίποτα από τα παλιά φτωχικά των αγροτών. Τα σπίτια αυτά έχουν τις πολυτέλειες των αρχοντικών και παρατηρούνται συνήθως στον Μυλοπόταμο και τα Φράτσια. Η πολεοδομική συγκρότηση και η αρχιτεκτονική του μορφή μένουν ίδια, όπως αυτά διαμορφώθηκαν κατά τον προηγούμενο αιώνα. Το νέο στοιχείο που παρατηρείται είναι η προσθήκη νέων οικισμών γύρω από τους παλαιούς, οι οποίοι συνήθως έπαιρναν το όνομα των πρώτων οικιστών τους, όπως γινόταν και παλαιότερα. Ακόμα κατασκευάζονται μικροί αγροκίσκοι κοντά στα κτήματα, τους οποίους και χρησιμοποιούσαν οι αγρότες ως δεύτερη κατοικία την εποχή της σποράς ή της συγκομιδής και ήταν χτισμένοι με απλή αρχιτεκτονική από λάσπη και δοκάρια. Τέτοιοι οικισμοί παρατηρούνται στις Όχελες, στον Ορθόλιθο, στο Φρεάτσι, στη Χαμηλή και στο Κατωχώρι κ. τ. λ.⁷⁵.

---

⁷⁵ Ε. Καλλίγερος, *Συνοπτική Ιστορία των Κυθίων, εδώ γεννήθηκε η Αφροδίτη*, Αθήνα 2008, σ. 162-166.

ΣΤ' Κεφάλαιο

Η εκπαίδευση επί Αγγλικής Προστασίας

Η βρετανική πολιτική που αφορούσε το πρόβλημα της επτανησιακής εκπαίδευσης παρουσιάζει πρωτοβουλίες. Η παιδεία είναι συστηματική και ελεγχόμενη στα Επτάνησα και καθιερώνεται σταδιακά η εκπαίδευση των τριών βαθμίδων. Η διαδικασία της εξέλιξης της εκπαίδευσης στα Επτάνησα υλοποιείται με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο διδασκαλίας, ενώ γίνονται προσπάθειες για την μόρφωση των ενηλίκων για τον περιορισμό και την μείωση του αναλφαβητισμού, ακόμα γίνονται προσπάθειες ευαισθητοποίησης για τη μόρφωση της γυναίκας με αποτέλεσμα την ίδρυση «γυναικείων σχολείων»⁷⁶.

Η οργανωμένη δευτεροβάθμια εκπαίδευση έρχισε στα Κύθηρα το 1828 με την ίδρυση του Λυκείου τετραετούς φοίτησης, το οποίο έγινε πενταετούς φοίτησης αργότερα. Η εισαγωγή στο Λύκειο απαιτούσε απολυτήριο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Μαθήματα που διδάσκονταν ήταν τα Ελληνικά, τα Λατινικά, τα Αγγλικά, τα Ιταλικά και τα Μαθηματικά, ενώ αργότερα προστέθηκαν η θεολογία, οι φυσικές και οι κοινωνικές επιστήμες⁷⁷. Στα κυθηραϊκά σχολεία φοιτούν εκείνη την εποχή 1300 μαθητές, αγόρια και κορίτσια, ενώ στην υπόλοιπη Ελλάδα η μόρφωση των γυναικών θεωρούνταν περιττή. Οι μαθήτριες και οι μαθητές δεν προέρχονται μονάχα από τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις αλλά και από την αστική τάξη⁷⁸.

6.1. Η Ιόνιος Ακαδημία και τα Ινστιτούτα Γραμμάτων

Η Ιόνιος Ακαδημία υπήρξε το πρώτο νεώτερο ελληνικό πανεπιστήμιο και κόσμισε την Κέρκυρα επί 40 χρόνια από το 1824 μέχρι το 1864, δηλαδή μέχρι την Ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα. Η ίδρυση του Πανεπιστημίου υπήρξε έμπνευση και πραγμάτωση του βρετανού φιλέλληνα Φρειδερίκου Νορθ, κόμητα του Γκίλφορντ, που συνδεόταν με την Κέρκυρα. Είκοσι σχεδόν χρόνια αργότερα, όταν οι Άγγλοι είχαν πλέον καταλάβει τα Επτάνησα και την Κέρκυρα, συνέλαβε την ιδέα να συστήσει στην Ιθάκη ένα Πανεπιστήμιο επανδρωμένο με έλληνες λόγιους, στο οποίο θα μορφωνόταν

⁷⁶ Γ. Λεοντσίνης, *Ζητήματα Επτανησιακής Κοινωνικής Ιστορίας*, Αθήνα 1991, σ. 451-453.

⁷⁷ Ν. Γλυτσός, «Δευτεροβάθμια εκπαίδευση στα Κύθηρα 1828-2000, Ιστορική αναδρομή, ποσοτικά δεδομένα και ποιοτικές συγκρίσεις», στο: Πανελλήνιο Συνέδριο Κυθηραϊκών Μελετών (19-21 Σεπτεμβρίου 2001), *Εκκλησία- Παιδεία- Εκπαίδευση και Πολιτισμός στα Κύθηρα (19ος και 20ος αιώνες)*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), Αθήνα 2001, τ. 1, σ. 148.

⁷⁸ Ε. Καλλίγερος, *Συνοπτική Ιστορία των Κυθίων, εδώ γεννήθηκε η Αφροδίτη*, Αθήνα 2008, σ. 157.

Έλληνες αλλά και σπουδαστές από άλλες μεσογειακές και βαλκανικές χώρες, οι οποίοι θα λάμβαναν ελληνική παιδεία σε ελληνική γλώσσα, προκειμένου να βοηθηθεί η πνευματική ανάπτυξη του Γένους και να μην είναι πλέον αναγκαία η μετάβαση των Ελλήνων σε Πανεπιστήμια της Ευρώπης για ανώτερες σπουδές, όπως συνέβαινε μέχρι τότε. Από το 1811 ο λόρδος Γκίλφορντ και για οκτώ χρόνια έκανε προετοιμασίες και ενέργειες για να πραγματοποιήσει το όραμά του. Το μεγάλο αυτό εγχείρημα αποτέλεσε αρχικά αποκλειστικά έργο συντονιζόμενο και χρηματοδοτούμενο από τον Βρετανό φιλέλληνα. Η αρχαιολατρεία του Γκίλφορντ και ο θαυμασμός του στο κλασικό ιδεώδες ήταν τα κίνητρα που τον οδήγησαν στην δημιουργία ενός θεσμού, της Ιονίου Ακαδημίας. Μετά την εγκαθίδρυση της Βρετανικής Προστασίας, ο Γκίλφορντ ζήτησε την προστασία του Μαίτλαντ για την ευόδωση του σχεδίου του σχετικά με την ίδρυση Πανεπιστημίου στα Επτάνησα και οι προσπάθειές του για την ανάπτυξη της επτανησιακής παιδείας αναγνωρίστηκαν από την Αρμοστεία η οποία και τον τίμησε με το παράσημο του βρετανικού Τάγματος Μιχαήλ και Γεωργίου το 1818⁷⁹.

Η Ιόνιος Ακαδημία έδρευε στην Κέρκυρα και το ιδρυτικό διάταγμα δημοσιεύεται στη Gazzetta Jonia στις 15 Μαΐου του 1824, με το οποίο ορίζονται οι πρώτες επτά καθηγητικές έδρες που είναι τα Μαθηματικά, η Θεολογία, η Ρητορική, η Βοτανική, η Ελληνική, η Λατινική, η Αγγλική Γλώσσα, η Ιστορία, η Μεταφυσική, η Λογική και η Ηθική. Αμέσως μετά την ίδρυσή της, η Ακαδημία περιλαμβάνει σχολές όπως η Θεολογική, η Νομική, η Ιατρική και η Φιλοσοφική. Η παύση της λειτουργίας της έγινε το 1864, έχοντας όμως πραγματοποιήσει το όραμα του ιδρυτή της και έχοντας τροφοδοτήσει τον ελληνικό διοικητικό μηχανισμό με ικανό αριθμό στελεχών⁸⁰.

Η πνευματική κίνηση στα Επτάνησα κατά τη Βρετανική Προστασία συνδέθηκε ακόμα με τη σύσταση στις πόλεις των νησιών «Ιστιτούτων Γραμμάτων» - Literary Institutions. Τα Ινστιτούτα αυτά ήταν αποτέλεσμα επέμβασης του βρετανικού στοιχείου στη πολιτιστική πραγματικότητα και την εμμονή της διατήρησης, της αγγλικής γλώσσας, στις φραγίδες και στα έγγραφα. Η ίδρυσή του ήταν αποτέλεσμα της θέλησης των φιλομαθών της εποχής, με σκοπό την συνεργασία των ντόπιων με το βρετανικό στοιχείο και την πολιτική ηγεσία του κάθε νησιού. Τα μέλη τους ήταν πνευματικοί άνθρωποι. Αρχαιότερο από αυτά φαίνεται να ήταν αυτό των Κυθήρων-

⁷⁹ Κ. Μπρεγιάννη, *Ιστορία των Ιονίων νήσων αρχομένη τω 1797 και λήγουσα τω 1815: Μετά προεισαγωγής εν η εκτίθενται αι προηγούμεναι τύχαι αυτών*, Αθήνα 1889, τ. 2, σ. 189-199.

⁸⁰ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 200, 209.

1832⁸¹. Από διάφορα έγγραφα της εποχής τεκμηριώνεται η ύπαρξη των Ινστιτούτων Γραμμάτων καθ'όλη τη διάρκεια της Βρετανικής Προστασίας και διατηρούν βιβλιοθήκες και αναγνωστήρια- Reading Rooms. Στα Κύθηρα τα Literary Institutions συνυπάρχουν και συνδέονται με την λειτουργία καζίνο και χαρτοπαιχτικής λέσχης. Αυτά συνιστούσαν χώρους συνάντησης «συντροφιάς ευγενών και λογίων» της εποχής, που εκεί συνδύαζαν τη μελέτη, την συζήτηση, την ψυχαγωγία και την οργάνωση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων⁸².

6.2. Τα Αλληλοδιδασκτικά Σχολεία στα Κύθηρα

Ο Μάκφεϋλ με την ιδιότητα του μηχανικού εκτέλεσε, επί Αγγλικής Προστασίας των Κυθίων, πραγματοποίησε πολλά έργα συγκοινωνίας και ανήγειρε πολλά διδακτηριακά κτίρια, που λειτουργούσαν με την αλληλιδιδακτική μέθοδο, τα λεγόμενα Λαγκαστριανά⁸³. Οι Άγγλοι έχοντας πολύ διαφορετική αντίληψη περί παιδείας, σε αντίθεση με τους Ενετούς, εργάστηκαν σκληρά στο νησί ώστε να μειώσουν τον αναλφαβητισμό και να δημιουργήσουν πολίτες εκπαιδευμένους. Κατά την περίοδο αυτή χτίζονται επτά στον αριθμό σχολεία δημόσια, τα οποία λειτουργούσαν με την Λαγκαστριανή μέθοδο, τα λεγόμενα «Αγγλικά». Τα σχολικά κτίρια είναι ευρύχωρα, χτισμένα σε μέρη τα οποία έχουν φως πολλές ώρες της ημέρας και ικανά να φιλοξενήσουν πληθώρα μαθητών⁸⁴. Την εποχή της Αγγλικής Προστασίας στα Κύθηρα θεωρούνταν άχρηστη πολυτέλεια να πηγαίνουν τα παιδιά στο σχολείο, καθώς αυτά ήταν πολύτιμα εργατικά χέρια αφού έμπαιναν στην παραγωγική διαδικασία πολύ νωρίς και βοηθούσαν τους γονείς τους. Για τον λόγο αυτό οι Άγγλοι απαλλάσσουν από την υποχρέωση της αγγαρείας τα μεταφορικά ζώα των χωρικών που έστελναν τα παιδιά τους στο σχολείο και με τον τρόπο αυτό, τα σχολεία της εποχής γέμισαν! Εκτός από παιδιά, στα σχολεία φοιτούσαν και αρκετοί ενήλικες.

Η μέθοδος αυτή αποσκοπούσε στην διδασκαλία πολλών μαθητών από έναν δάσκαλο. Οι καλύτεροι μαθητές του σχολείου, οι «πρωτόσχολοι» όπως λέγονταν, ήταν εκπαιδευτές και εκπαιδευόμενοι συγχρόνως και ο δάσκαλος ανέθεταν μεγάλο μέρος της διδασκαλίας σε αυτούς. Το 1880, χρονιά που αυξήθηκαν οι δάσκαλοι, η μέθοδος

⁸¹ Γ. Λεοντσίνης, *ό. π.*, 1991, σ. 522.

⁸² Γ. Λεοντσίνης, *ό. π.*, 1991, σ. 522-523.

⁸³ Μ. Πετρόχειλος, «Ιωάννου Μικέλη: Ιστορία φυσική και πολιτική της νήσου Κυθίων, κοινώς Τσερίγου», στα: *Κυθηραϊκά Μελετήματα*, Αθήνα 1982, σ. 170-172.

⁸⁴ Μ. Πετρόχειλος, *ό. π.*, σ. 130 και Κ. Μεγαλοκονόμος, *Ποταμός: ιστορία και εικόνες*, Κύθηρα 2009, σ. 129-130.

αντικαταστάθηκε από την συνδιδασκτική⁸⁵. Η πρώτη γραφή των γραμμάτων του αλφαβήτου διδασκόταν στην άμμο, την οποία τοποθετούσαν στο θρανίο, μέσα σε ξύλινο χαμηλό πλαίσιο, εκεί χάρασσαν οι μαθητές το σχήμα των γραμμάτων με τον δείκτη τους, αργότερα αυτό αντικατέστησε η πλάκα και το κονδύλι. Μέχρι τότε οι κάτοικοι των Κυθήρων ήταν στην πλειονότητά τους αγράμματοι, υπήρχαν μόνο κάποιοι που γνώριζαν ανάγνωση και γραφή, οι οποίοι τα έμαθαν, μαθητευόμενοι από ιερείς⁸⁶. Η εκπαιδευτική πολιτική της περιόδου της Αγγλοκρατίας στα Κύθηρα είναι αξιοσημείωτη. Οι Άγγλοι υποχρέωναν τους Κυθηριούς να στέλνουν τα αγόρια στο σχολείο.

Προκειμένου να επιτύχουν την φοίτηση των μαθητών στα σχολεία, απάλλασσαν τους γονείς των αρρένων μαθητών από την υποχρεωτική αγγαρεία στα δημόσια έργα. Την ανάγκη ανέγερσης σχολείων αύξησε και η μετανάστευση προς τα Κύθηρα κατοίκων της γειτονικής Πελοποννήσου κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης, καθώς η αγγλική διοίκηση του νησιού εξασφάλιζε περισσότερη ηρεμία και σταθερότητα σε σχέση με την επαναστατημένη Ελλάδα. Έτσι, ο πληθυσμός αυξήθηκε και συνεπώς και οι ανάγκες για μάθηση. Οι Άγγλοι ήταν πολύ αυστηροί στο θέμα της φοίτησης και επέβαλλαν την υποχρεωτική φοίτηση των αρρένων. Όταν ένας μαθητής απουσίαζε έπρεπε να ειδοποιήσει το σχολείο του. Οι λόγοι απουσίας ήταν κυρίως ασθένεια ή κάποια εορτή, ή διότι ο μαθητής δεν πρόφτασε κ. λπ.. Όταν δεν υπήρχε σοβαρός λόγος απουσίας μαθητή, ο δάσκαλος άφηνε το μαθητή ή μάλλον το γονιό του στην κρίση του επιθεωρητή. Οι απόντες μαθητές δούλευαν υποχρεωτικά αγγαρεία. Από την αγγαρεία δεν απαλλάσσονταν οι ανήλικοι μέχρι 12 ετών, μαζί με το ζώο τους. Γι' αυτό προφανώς, τα πιστοποιητικά για τη δικαιολόγηση των απουσιών υποβάλλονταν στην εκπληρωτική αστυνομία (*polizia executiva*)⁸⁷.

Αυτά τα πιστοποιητικά συντάσσονταν και υπογράφονταν από τον ιερέα της ενορίας του μαθητή, ο οποίος εκτός από το κύρος που διέθετε στην τοπική κοινωνία, ήταν πολλές φορές και ο μόνος που γνώριζε ανάγνωση και γραφή. Πολλές φορές παρίστατο ανάγκη να δικαιολογηθεί όχι μόνο η απουσία του μαθητή από το σχολείο, αλλά και η απουσία του ζώου, το οποίο ήταν τόσο πολύτιμο για τη μεταφορά του μαθητή, ιδίως από τις μακρινές αποστάσεις, αλλά και τόσο απαραίτητο για την

⁸⁵ Κ. Μεγαλοκονόμος, *ό. π.*, σ. 65.

⁸⁶ Ι. Κασμάτης, *Ιστορικά: από την παλαιά στη σύγχρονη κυθηραϊκή ζωή*, Αθήνα 1978, σ. 8 και Π. Τσιτσιλιάς, *Ιστορία των Κυθήρων*, Αθήνα 1994, τ. 2, σ. 121.

⁸⁷ Γ. Λεοντσίνης, *Ζητήματα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα 2004, σ. 233-234.

αγγαρεία. Έτσι, όταν ψοφούσε ένας γάιδαρος, εξέδιδαν πιστοποιητικό θανάτου και το υπέβαλαν στην εκπληρωτική αστυνομία, ώστε σε περίπτωση αγγαρείας να δικαιολογηθεί η απουσία του ζώου⁸⁸.

Σχολικά κτίρια κτίστηκαν στην Χώρα των Κυθήρων, στο Λιβιάδι -Μηλαπηδέα, στα Φράτσια, στο Μυλοπόταμο, στον Άγιο Θεόδωρο, στον Ποταμό και Καστρισιάνικα⁸⁹! Τα περισσότερα από αυτά είχαν θολωτή λίθινη σκεπή, τον λεγόμενο βόλτον⁹⁰. Σήμερα τα σχολεία αυτά ανήκουν στην Επιτροπή Εγχωρίου Περιουσίας, ενώ πρόσφατα παραχωρήθηκε η χρήση τους στο Κυθηραϊκό Ίδρυμα Πολιτισμού και Ανάπτυξης με έδρα τα Κύθηρα, προκειμένου να συνταχθούν μελέτες αναστήλωσης και ανάδειξης τους και να προχωρήσει η διαδικασία συντήρησης των ιστορικών αυτών κτιρίων μέσω του ΕΣΠΑ⁹¹.

Το κτίριο της Κεντρικής Αλληλοδιδασκτικής Σχολής Κυθήρων στη Χώρα, κατασκευάστηκε το έτος 1825, το οποίο ύστερα από την χάραξη νέου δρόμου το 1895 που οδηγούσε από την Χώρα στο Καψάλι, υπέστη αρκετές ζημιές⁹². Είχε χτιστεί στις παρυφές του Ενετικού Κάστρου και λίγο έξω από τις υπόγειες στοές που είχαν ανατιναχθεί κατά την Τουρκική πολιορκία του 1715. Το κτήριο αυτό αποτέλεσε την Αγγλική Σχολή Θηλέων, η οποία ήταν απ'ότι φαίνεται η μοναδική σε όλο το νησί.. Η δημιουργία και η λειτουργία Σχολής Θηλέων για εκείνη την εποχή αποτελεί μεγάλη πρωτοπορία και αποδεικνύει τη μεγάλη σημασία που έδιναν ανέκαθεν οι Κυθηριοί στη μόρφωση και τα αγαθά της παιδείας. Η Σχολή λειτουργούσε με προαιρετικές συνδρομές Κυθηρίων, όπως εξάλλου και τα πλείστα σχολεία της αγγλικής περιόδου. Τα μαθήματα που διδάσκονταν οι κοπέλες ήταν ανάγνωση, γραφή, αριθμητική και στοιχειώδεις αρχές της γεωγραφίας. Επίσης μάθαιναν εργόχειρο και εκπαιδεύονταν στα θρησκευτικά τους καθήκοντα και στη «χρηστοθήθεια». Ο σκοπός της αγωγής τότε για τα θήλεα ήταν να γίνουν καλές σύζυγοι και μητέρες και να κυβερνούν με σύνεση τα του οίκου τους. Η Σχολή λειτούργησε μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα, οπότε χτίστηκε νέα Σχολή Θηλέων στην πλατεία της Χώρας, εκεί όπου στεγάζεται σήμερα η

⁸⁸ Ι. Κασιμάτης, *ό. π.*, σ. 121.

⁸⁹ Ε. Καλλίγερος, *ό. π.*, σ. 152-153.

⁹⁰ Ι. Κασιμάτης, *ό. π.*, σ. 120.

⁹¹ *Επιτροπή Εγχωρίου Περιουσίας Κυθήρων και Αντικυθήρων*, «Τα αγγλικά σχολεία», διαθέσιμο στο: <https://www.eghorios.gr/periousia/ta-anglika-scholia/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

⁹² Γ. Λεοντσίνης, «Το ημερολόγιο του Νικολάου Σοφοκλή Καλούτση 19ος-20ος αιώνας», στο: Πανελλήνιο Συνέδριο Κυθηραϊκών Μελετών (19-21 Σεπτεμβρίου 2001), *Εκκλησία-Παιδεία-Εκπαίδευση και Πολιτισμός στα Κύθηρα (19ος και 20ος αιώνας)*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), Αθήνα 2001, τ. 1, σ. 417.

Εθνική Τράπεζα⁹³. Το κτίριο της Σχολής, περιήλθε στην ιδιοκτησία ιδιώτου και πωλήθηκε στο τέλος της δεκαετίας του 1980 με τους αγοραστές να το ανακαινίζουν με ιδιαίτερο σεβασμό στην ιστορικότητα του χώρου και του ίδιου του κτηρίου και να το μετατρέπουν σε κατοικία⁹⁴.

Στο διδακτήριο του Δημοτικού σχολείου Μυλοποτάμου, σώζεται η εξής επιγραφή: «Αισθητικοί των ωφελίμων της ανατροφής, εμπυχωθέντες από πατριωτισμόν οι Μυλοποταμίται, μ' όλα των τα δυνατά και κόπους ανύψωσαν ταύτην την σχολήν εις εφιέρωση των μεταγενεστέρων 1825. Προεστός, Αθανάσιος Καρύδης, Πρωτομάστορας, Παναγιώτης Στρατηγός.⁹⁵».

Ακόμα το Αλληλοδιδασκτικό Σχολείο του Ποταμού λειτούργησε από το 1824 για τη στοιχειώδη εκπαίδευση των αρρένων και στεγάστηκε στο κτίριο αυτό μέχρι τον 20ό αιώνα, οπότε το Δημοτικό μεταφέρθηκε στο Δηλαβέριο. Το 1937 το κτίριο αυτό στέγαζε το τετρατάξιο Αστικό Σχολείο, στο οποίο φοιτούσαν όσοι τέλειωναν το Δημοτικό. Μέχρι σήμερα διατηρείται η ονομασία «Αστικόν»⁹⁶. Το 1825 φοιτούσαν 87 ντόπιοι μαθητές και τρεις ξένοι. Διδάσκαλος υπογράφει ο Παύλος Σκούφος Πελοπίδας, ο οποίος είναι και συμβοηθός. Λειτουργεί έξι ημέρες την εβδομάδα, πρωί και απόγευμα. Το 1827 είναι εγγεγραμμένοι 181 μαθητές με διδάσκαλο τον Γρηγόριο Πετρίδη. Αυτή τη χρονιά καθώς και την προηγούμενη παρουσιάζεται αύξηση των φοιτώντων διότι πολλοί είχαν καταφύγει στα αγγλοκρατούμενα Κύθηρα λόγω της Ελληνικής Επανάστασης από τη γειτονική Πελοπόννησο.

Η Σχολή λειτουργούσε με το αλληλοδιδασκτικό σύστημα και η φοίτηση ήταν υποχρεωτική. Από τους 181 μαθητές, 54 μεταφέρονται με ζώο. Αυτοί θα έπρεπε να προέρχονται από τις πιο μακρινές αποστάσεις, όπως Λογοθετιάνικα, Καραβά, Κουσούναρι, Τριφυλλιάνικα κ.λπ. Ο προεστός του κάθε χωριού ήταν υποχρεωμένος να συμπληρώσει καταλόγους με τα ονόματα των αρρένων του χωριού του από μια ηλικία και πάνω. Από έναν τέτοιο κατάλογο του 1830 βλέπουμε ότι τα Τριφυλλιάνικα είχαν 18 παιδιά ηλικίας 9 ετών και πάνω. Με βάση αυτούς τους καταλόγους γνώριζαν

⁹³ Επιτροπή Εγχωρίου Περιουσίας Κυθήρων και Αντικυθήρων, «Τα αγγλικά σχολεία», Κύθηρα, διαθέσιμο στο: <https://www.eghorios.gr/periousia/ta-anglika-scholia/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

⁹⁴ *Κυθηραϊκά Εφημερίδα των Κυθήρων και των Αντικυθήρων*, «Το αγγλικό σχολείο στη Χώρα», 25.2.2019, διαθέσιμο στο: <https://www.kythiraika.gr/anamniseis-to-aggliko-scholeio-sti-chora/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

⁹⁵ Ι. Κασιμάτης, *ό. π.*, σ. 120.

⁹⁶ *Ελένη Χάρου*, «Το Αστικόν σχολείο Ποταμού», Κύθηρα, 21.4.2020, διαθέσιμο στο: <https://www.eleniharou.gr/to-quot-astikon-quot-scholeio-toy-potamoy/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

οι αρμόδιες αρχές εάν οι γονείς ανταποκρίνονταν στην υποχρεωτική φοίτηση των παιδιών τους. Η ηλικία των μαθητών του Ποταμού σύμφωνα με τους καταλόγους είναι 7 έως 29 ετών. Η αλληλοδιδασκτική Σχολή του Ποταμού λειτούργησε όπως και οι άλλες αλληλοδιδασκτικές σχολές της νήσου μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα, οπότε ιδρύθηκε στον Ποταμό Δημοτικό Σχολείο Αρρένων και Δημοτικό Σχολείο Θηλέων. Το κτίριό της στέγασε τότε το Ελληνικό Σχολείο του Ποταμού (Σχολαρχείο) και κατόπιν το Ημιγυμνάσιο ή «Αστικόν Σχολείον», το οποίο αργότερα καταργήθηκε και συγχωνεύθηκε με το Γυμνάσιο Κυθήρων. Το κτήριο της Σχολής είναι ωραιότατο, καλοδιατηρημένο σε σχέση με τα υπόλοιπα, κεραμοσκεπές με ωραίες αναλογίες⁹⁷.

Αντικειμενικά το ωραιότερο κτίριο της αγγλικής περιόδου στα Κύθηρα (1815-1864) και το πιο καλοδιατηρημένο, είναι το σχολείο της Μηλαπιδέας, που δεσπόζει σ' ένα λόφο μεταξύ Λιβαδίου, Φατσάδικων, Κοντολιάνικων και Κεραμωτού. Είναι ένα από τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία που χτίστηκαν στο νησί κατά την Αγγλοκρατία, επί επάρχου Ιωάννου Μακφείλ. Επίσημα ονομαζόταν "η εν Λειβάδι αλληλοδιδασκτική σχολή" και συγκέντρωνε όλα τα παιδιά των γύρω συνοικισμών. Το κτίριο είχε θολωτή στέγη και είναι άψογα χτισμένο με τέλειες αναλογίες και ιδιαίτερη καλαισθησία. Έχει γύρω-γύρω 11 πελώρια γοτθικά παράθυρα με πελεκητά ποριά και πάνω από την είσοδο είναι εντοιχισμένη μια μαρμάρινη πλάκα, η επιγραφή της οποίας λέει τα εξής: «Ευχάριστοι προς την παρούσαν διοίκησιν οι Λειβαδίται διά την ανατροφήν των τέκνων των, εκτελούντες ομόφωνοι της αυτού εξοχότητος λόρδου Φρειδερίκου Αδάμας πατρικάς φροντίδας επί τούτου του επιπέδου παρά του ζηλωτού πατριώτου Ιουλίου Κασιμάτη δωρηθέντος, χορηγήσαντες θεληματικώς την εργασίαν, τήν δε την οικοδομήν εν χρήσει κοινής σχολής ανήγειραν MDCCCXXV»⁹⁸. Από την επιγραφή αυτή μαθαίνουμε πως το σχολείο χτίστηκε το 1825 σε χώρο, ο οποίος παραχωρήθηκε από τον Ιούλιο Κασιμάτη, που ήταν πεθερός του ριζοσπάστη Τζώρτζη Μόρμορη και διετέλεσε διευθυντής της αστυνομίας επί Αγγλοκρατίας. Χαρακτηριστικό είναι ότι στο σχολείο αυτό δε δούλεψαν σχεδόν καθόλου αγγαρεία, αλλά πρόσφεραν ως επί το πλείστον οι κάτοικοι την εργασία τους δωρεάν, εκτιμώντας τη σημασία ενός σχολείου για τη μόρφωση των παιδιών τους. Το Σχολείο άρχισε να δέχεται μαθητές από τις αρχές Ιουλίου του 1825. Λειτουργούσε και τους θερινούς μήνες πρωί και απόγευμα. Η ηλικία

⁹⁷ Επιτροπή Εγχωρίου Περιουσίας Κυθήρων και Αντικυθήρων, «Τα αγγλικά σχολεία, Κύθηρα», διαθέσιμο στο: <https://www.eghoriios.gr/periousia/ta-anglika-scholia/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

⁹⁸ Ι. Κασιμάτης, *ό. π.*, σ. 120.

των μαθητών ήταν από πέντε μέχρι δεκαπέντε ετών. Ο αριθμός τους κατά το 1825 ήταν ογδόντα οκτώ παιδιά από τους πέριξ συνοικισμούς.

Η Αλληλοδιδασκτική Σχολή των Φρατσίων, φαίνεται πως άρχισε να λειτουργεί τον Ιανουάριο του 1825. Η Σχολή στεγαζόταν στο ωραιότατο κτήριο της αγγλικής περιόδου που χρίστηκε το 1825 και βρίσκεται στην πλατεία των Φρατσίων, δίπλα από το νεότερο σχολείο που χτίστηκε στις αρχές του 20ού αιώνα. Έχει ωραίες αναλογίες με τέσσερα μεγάλα παράθυρα τοξωτά κατά μήκος και με την είσοδο από τη στενή πλευρά. Έχει θολωτή στέγη και πελεκητά πωριά στην είσοδο, στα παράθυρα και στις στέψεις των τοίχων. Επιγραφή πάνω από την κεντρική είσοδο δεν υπάρχει. Έχει αύλειο χώρο με εξωτερική είσοδο και μάνδρα.

Το 1816 στη Σχολή φοιτούν 32 μαθητές, ενώ το 1827 φοιτούν 37 μαθητές από τα Φράτσια, τα Βιαράδικα και τα Δόκανα. Ένας κόσμος ολόκληρος ζωντανεύει μέσα από αυτούς τους καταλόγους των μαθητών και ένας τρόπος ζωής τόσο διαφορετικός. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στον κατάλογο των μαθητών της Σχολής φέρεται εγγεγραμμένη και μια κοπέλα, η Αικατερίνη Παυλίνη, που φοίτησε στη Σχολή τα έτη 1825, 1826 και 1827. Πρόκειται για μοναδική περίπτωση, ίσως πρόκειται για ξεχωριστή περίπτωση φιλομάθειας, καθώς στις Σχολές αυτές φοιτούσαν υποχρεωτικά μόνο άρρενες. Υπάρχει ξεχωριστή Σχολή Θηλέων που λειτουργεί στην Πόλη με προαιρετική όμως φοίτηση. Η Σχολή λειτουργούσε πρωί και απόγευμα. Φαίνεται ότι λειτουργούσε και το καλοκαίρι όπως και τα άλλα σχολεία εξάλλου, χωρίς θερινές διακοπές⁹⁹.

---

⁹⁹ Η. Μαρσέλλος, «Οι οικονομικές επιπτώσεις της εκπαίδευσης των Κυθηρίων κατά τον 19ο και 20ο αιώνα, συγκριτική και κοινωνική ανάλυση», στο: Πανελλήνιο Συνέδριο Κυθηραϊκών Μελετών (19-23 Σεπτεμβρίου 2001), *Εκκλησία- Παιδεία- Εκπαίδευση και Πολιτισμός στα Κύθηρα (19ος και 20ος αιώνες)*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), Αθήνα 2001, τ. 1, σ. 454-455.

Ζ' Κεφάλαιο

Ο Μάκφεϋλ και τα δημόσια έργα που συντελέστηκαν κατά τη θητεία του

Ο Ιωάννης Μάκφεϋλ ήταν Άγγλος στρατηγός και μηχανικός, απεσταλμένος από την αγγλική Βασιλεία διορίστηκε τοποτηρητής του Αρμοστή της νήσου των Κυθήρων στα τέλη της δεκαετίας του 1810, τον οποίο τοποθέτησε στη θέση αυτή ο Ύπατος Αρμοστής των Άγγλων στο κράτος των Ιονίων νήσων: ο Sir Frederic Adams¹⁰⁰. Ο Μάκφεϋλ με την ιδιότητα του μηχανικού εκτέλεσε, επί Αγγλικής Προστασίας των Κυθήρων, πραγματοποίησε πολλά έργα συγκοινωνίας και ανήγειρε πολλά διδακτηριακά κτίρια¹⁰¹. Ακόμα εισήγαγε νέα είδη εργαλείων όπως την βαρεία, τα φουρνέλα, τον σιδερένιο μοχλό ή λοστό, όπως και τους κασμάδες¹⁰². Ο ίδιος δημιουργεί τις προϋποθέσεις ώστε να εκτελεστούν πολλά και σπουδαία έργα, αφού ο ίδιος σχεδιάζει και επιβλέπει πολλά από αυτά. Οι Άγγλοι υποχρέωναν τους Κυθηρίους να στέλνουν τα αγόρια στο σχολείο, με την άφεση των πατεράδων τους από τον δυσμενή θεσμό της αγγαρείας.

7.1. Ο θεσμός της Αγγαρείας

Την περίοδο των δυτικών ευρωπαϊκών κυριαρχιών πριν ακόμα τη Βρετανική Προστασία, τα δημόσια έργα στα νησιά του Ιονίου πελάγους, συγκεκριμένα την περίοδο της παρουσίας των Δημοκρατικών Γάλλων ο θεσμός της αγγαρείας ατόνισε. Από την έλευση όμως των Βρετανών, η εκπρόσωποι της διοίκησης των νησιών ενέργησαν με τέτοιο τρόπο και οργάνωσαν τις ενέργειες τους ώστε να πραγματοποιούνται προγράμματα με στόχο την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των νήσων. Έτσι ο θεσμός της αγγαρείας επαναλειτούργησε, αφού θεωρήθηκε αναγκαίος για την προώθηση των δημοσίων έργων. Ενώ ακόμα και οι ίδιοι οι κάτοικοι πείθονταν πως η έλλειψη των αναγκαίων πόρων, απαιτούσε την ενεργή συμμετοχή τους στη διανόμιξη δρόμων αλλά και σε άλλα δημόσια έργα. Η δράση αυτή της Αγγλικής Προστασίας εντάσσεται στα πλαίσια της γενικής πολιτικής των βρετανικών αρχών στα Ιόνια νησιά για την ανάπτυξή τους. Η δεκαετία 1820-1830 είναι η

¹⁰⁰ Β. Λευθέρης, «Ιστορία του γεφυριού του Κατονιού στο Λειβάδι Κυθήρων», στο Επιστημονικό Συμπόσιο (19-21 Σεπτεμβρίου 2003), *Επιστημονική Έρευνα στα Κύθηρα*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), Αθήνα 2003, σ. 407 και Γ. Λεοντσίνης, *Ζητήματα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα 2018, σ. 158.

¹⁰¹ Μ. Πετρόχειλος, «Ιωάννου Μικέλη: Ιστορία φυσική και πολιτική της νήσου Κυθήρων, κοινώς Τσερίγου», στα: *Κυθηραϊκά Μελετήματα*, Αθήνα 1982, σ. 130.

¹⁰² Ι. Κασμάτης, *Ιστορικά: από την παλαιά στη σύγχρονη κυθηραϊκή ζωή*, Αθήνα 1978, σ. 115.

αποδοτικότερη σε δημόσια έργα, άσκηση οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, ενώ μετά το 1830 ο θεσμός σιγά- σιγά εγκαταλείπεται¹⁰³.

Για την επίτευξη των στόχων, η βρετανική διοίκηση προχώρησε σε δομική αναμόρφωση του θεσμού της αγγαρείας με σκοπό την συστηματική οργάνωση και τον προγραμματισμό των δημοσίων έργων. Έτσι συστάθηκε πληθώρα νομοθετικών πράξεων οι οποίες αφορούσαν θέματα προγραμματισμού και εξασφάλισης του ειδικού τεχνικού δυναμικού που θα εργαζόταν στα δημόσια έργα: αρχιτέκτονες, μηχανικοί, επιστάτες, πρωτομάστορες καθώς επίσης και οι αναγκαίοι οικονομικοί πόροι. Για την υλοποίηση των προγραμμάτων των δημοσίων έργων που προσδοκούσε η Αγγλική Προστασία να αποπερατώσει σε κάθε νησί, έτσι και στα Κύθηρα, λειτούργησε από την διοίκηση ειδικό γραφείο δημοσίας αγγαρείας. Από τη διαθέσιμη αρχειακή τεκμηρίωση που παρέχεται από τα λυτά έγγραφα και τα βιβλία αγγαρείας του γραφείου αγγαρείας των Κυθήρων κατά τη Βρετανική Προστασία της νήσου, συμπεραίνεται η δομή και η λειτουργία του θεσμού.

Σύμφωνα με αυτά, το πρόγραμμα θα έπρεπε να εκτελείται με αμεροληψία αφού τα αποτελέσματα της αγγαρείας αφορούσαν τη κοινή οφέλεια. Τα γραφεία δημοσίας αγγαρείας των νησιών διέθεταν ειδικούς κανονισμούς λειτουργίας που ρύθμιζαν τις ευθύνες και τα καθήκοντα των εμπλεκόμενων. Η διεύθυνση του γραφείου θα έπρεπε να έχει αδιάλειπτη επικοινωνία και συνεργασία με τα όργανα της Εκτελεστικής Αστυνομίας, τους αστυνομικούς επιθεωρητές των διοικητικών διαμερισμάτων της υπαίθρου, δηλαδή την Επιχώριο Αστυνομία, καθώς και με τους προεστούς, τους εφημέριους της πόλης και των χωριών, όπως και με τους διευθυντές των σχολείων αλλά και με άλλες υπηρεσίες. Όλους τους εμπλεκόμενους τους ένωνε ο σκοπός της διαφύλαξης της νομιμότητας του θεσμού, με τη σύνταξη μηνιαίων καταλόγων των υπόχρεων σε αγγαρεία προσώπων καθώς και ο έλεγχος της τήρησης των προβλεπομένων διατάξεων που είχαν καθοριστεί από το γραφείο δημοσίας αγγαρείας. Του γραφείου προύσταται ο Διευθυντής, ενώ υπήρχε ειδικό Ταμείο Αγγαρείας, στο οποίο κατατείθονταν τα χρήματα των προστίμων

Τα προγράμματα της αγγαρείας που εφαρμοζόταν στα Κύθηρα είχαν τα χαρακτηριστικά της υποχρεωτικής προσωπικής αγγαρείας για έργα βασικής υποδομής και χωριζόταν σε «απόλυτη», σε «πληρωτική» και σε «θεληματική» αγγαρεία. Το κράτος συνέβαλε με τα απαραίτητα έργα βασικής υποδομής και με βασική οικονομική

¹⁰³ Γ. Λεοντσίνης, *ό. π.*, 2018, σ. 219-224.

ενίσχυση για την ολοκλήρωση των έργων αυτών. Σε μικρές κοινωνίες όπως στα Κύθηρα δεν ήταν λίγες οι φορές που τα έξοδα της αποπεράτωση των εργασιών κάποιου έργου, τα αναλάμβαναν εθελοντικά οι κάτοικοι. Ακόμα προσέφεραν προσωπική εργασία δωρεάν, την αποκαλούμενη «θεληματικής» αγγαρείας ή με υποχρεωτική προσωπική εργασία. Η θεληματική προσφορά των κατοίκων ήταν πολλές φορές αναγκαία είτε σε χρήμα, είτε σε τεχνικά ή εργατικά ημερομίσθια, εκτός από αυτά των υποχρεωτικών¹⁰⁴.

Η «απόλυτη αγγαρεία» αφορούσε άντρες 16-60 ετών ή και σε κάποιες φορές 12- 60 ετών, που όφειλαν προσωπική εργασία σε καθορισμένο αριθμό ημερομισθίων τον μήνα. Απαλλαγές ή εξαιρέσεις δεν υφίσταντο, ενώ παρεχόταν η διευκόλυνση σε όσους ήταν υπόχρεοι αγγαρείας να καταβάλλουν σε χρήματα το αντίτιμο του ημερομισθίου του ή να βρίσκουν κάποιον άλλο «εργατικό» για να εκτελέσει τη δική του αγγαρεία. Την ευχέρεια αυτή την είχαν μονάχα τα ευπορότερα άτομα της κοινωνίας. Η «πληρωτική αγγαρεία» εφαρμοζόταν καθ' όλη τη διάρκεια της Βρετανικής Προστασίας και ακμάζει όταν μειώνεται η «απόλυτη αγγαρεία» δηλαδή μετά το 1830. Βασικός κανόνας της «πληρωματικής αγγαρείας» ήταν να προτιμώνται οι ντόπιοι κάτοικοι και όχι οι ξένοι στη εκτέλεση των έργων. Όταν δεν επαρκούσαν οι εργάτες τότε τα κενά καλύπτονταν από προσωπικό που εκτελούσε υποχρεωτική εργασία από τις κοινότητες. Καθορισμένο ήταν και μέγιστο των ημερομισθίων που θα υποχρεωνόταν να εργαστεί επί πληρωμή κάθε εργάτης ή εξειδικευμένος τεχνίτης. Αγγαρεύονταν και τα φορτηγά ζώα, ενώ στα πλαίσια αυτή της δραστηριότητας λειτουργούσε ειδική τεχνική υπηρεσία και ο διευθυντής της ονομαζόταν «Διευθυντής των δημοσίων έργων» και ήταν πολιτικός μηχανικός, υπαγόταν διοικητικά στον ανώτερο μηχανικό με έδρα την Κέρκυρα και έφερε τον τίτλο «Επιστάτης των Δημοσίων Υποδομών». Στον τοπικό διευθυντή των δημοσίων έργων άλλοι τεχνίτες έμπειροι και εγχώριοι, οι οποίοι είχαν και την επίβλεψη των έργων¹⁰⁵.

7.2. Τα γεφύρια

Εκτός από σχολεία τον καιρό της Αγγλοκρατίας χτίστηκαν και γεφύρια. Το μέγεθος και η νοοτροπία των γεφυρών αυτών βρισκόταν στο πλάτος, στην ελαστικότητα, την αντοχή, το βάρος κατασκευής όπως και σε άλλους παράγοντες.

¹⁰⁴ Γ. Λεοντσίνης, *ό. π.*, 2018, σ. 228-229.

¹⁰⁵ Γ. Λεοντσίνης, *ό. π.*, 2018, σ. 229-231.

Ακόμα ομοιάζουν των γεφυρών που κατασκευάστηκαν από τους Άγγλους τεχνικούς στην πατρίδα τους, για την διέλευση τρένων. Οι Άγγλοι στα Κύθηρα πειραματίστηκαν, αφού το γεγονός του ότι στο νησί αφθονούσε η πέτρα συνέβαλε σε αυτές τις κατασκευές. Οι Κυθήριοι γνώριζαν πως να λαξεύουν και να οικοδομούν την πέτρα, ενώ το κόστος ήταν σχεδόν ανύπαρκτο, αφού τα πάντα γινόντουσαν υπό τον θεσμό της επιβληθείσας αγγαρείας. Το βέβαιο ήταν πως τα γεφύρια των Άγγλων που κατασκευάστηκαν στο νησί τα χρόνια της κατοχής του νησιού αποδείχθηκαν στέρεα, ασφαλή, ενώ εξυπηρέτησαν και εξυπηρετούν ακόμα γενιές και γενιές Κυθηρίων, ικανοποιώντας το βλέμμα και την αισθητική αυτών που τα αντικρίζουν¹⁰⁶.

Το γεφύρι στο Κατούνι θεωρείται το μεγαλύτερο πέτρινο τοξωτό γεφύρι στην Ελλάδα και έγινε κατά τη δεκαετία του 1820, όπως και τα κυριότερα έργα, όταν υπηρετούσε στα Κύθηρα ως Τοποτηρητής ο Άγγλος μηχανικός Ιωάννης Μάκφεϋλ. Για όλα τα μεγάλα έργα, έτσι και για τη γέφυρα του Κατουνιού υπάρχει ο σχετικός θρύλος¹⁰⁷. Ο Μάκφεϋλ, πρωτεργάτης στην κατασκευή της, έφτιαξε λειψό τη γέφυρα για να μπορεί να βλέπει την αγαπημένη του, μια όμορφη Τσιριγωτοπούλα. Αυτό βέβαια είναι μια ρομαντική ιστορία όπως αυτές, στις οποίες αρέσκεται πολύ ο λαός, και δεν γνωρίζουμε αν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα¹⁰⁸. Η γέφυρα είναι μεγαλοπρεπής και λίθινη με κορνίζες πώρινες και έχει μήκος 110 μέτρα, ύψος 15 μέτρα και εξήντα μέτρα βάθος και φέρει δεκατρία τόξα και δώδεκα κυλινδρικές σωλήνες¹⁰⁹. Η συγκεκριμένη γέφυρα στην πραγματικότητα ανεγέρθη ώστε να αποπερατωθεί ο δρόμος που θα συνέδεε το Λιβάδι με τον Αβλέμονα, αν και οι εργασίες για την ανάγερσή της σταμάτησαν λόγω της άρσεως του θεσμού της αγγαρείας. Η γέφυρα του Κατουνιού αποτέλεσε την μέγιστη απόδειξη της άρτιας αρχιτεκτονικής και καλαισθητικής κατάρτιση που είχε ο Ιωάννης Μάκφεϋλ, με τον τρόπο αυτό κατασκεύασε ένα μνημειώδες έργο ώστε να αφηθεί ως μάρτυρας του μεγαλείου και της δόξας του έθνους των Άγγλων¹¹⁰.

Ένα ακόμα γεφύρι στα Κύθηρα το οποίο κατασκευάστηκε την εποχή της Αγγλοκρατίας στο νησί και γεφυρώνει τον Ποταμό στην είσοδο του ομώνυμου χωριού και πρόκειται για ένα επτάτοξο γεφύρι, που κατασκευάστηκε το 1823. Διαθέτει ύψος

¹⁰⁶ Κ. Μεγαλοκονόμος, *Ποταμός: ιστορία και εικόνες*, Κύθηρα 2009, σ. 63.

¹⁰⁷ Ε. Καλλιγερός, *Κυθηραϊκά Τοπωνύμια, Ιστορική Γεωγραφία των Κυθέρων*, Αθήνα 2011, σ. 135.

¹⁰⁸ Ελένη Χάρου, «Η γέφυρα του Κατουνιού», Κύθηρα, 15.4.2013, διαθέσιμο στο: <https://www.eleniharou.gr/i-gefyra-tou-katouniou/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

¹⁰⁹ Ν. Δελακοβιά, *ό.π.*, σ. 19.

¹¹⁰ Ι. Κασμάτης, *ό.π.*, σ. 188.

τόξου στα επτά μέτρα, δηλαδή ένα αρκετά μεγάλο τόξο, μήκος καταστρώματος εξήντα μέτρα και πλάτος καταστρώματος έξι μέτρα και ογδόντα εκατοστά¹¹¹. Η γέφυρα στηρίζεται σε επτά τόξα, σε απόλυτη συμμετρία και είναι κατασκευασμένη από πέτρα, πωρόλιθο και κονίαμα της εποχής. Επίσης κτίστηκε το γεφύρι στον δρόμο προς το μοναστήρι της Παναγίας της Μυρτιδιώτισσας, το οποίο διαθέτει μία καμάρα με δύο κυλινδρικά ανοίγματα, ένα από κάθε πλευρά. Το γεφύρι αυτό κατασκευάστηκε το 1825 και ακολούθησαν και άλλα ενός τόξου¹¹². Επίσης στο δρόμο προς Μητάτα χτίστηκε μια ακόμη γέφυρα με ύψος αψίδας 20 πόδια και ένας υπερυψωμένο δρόμο μήκους 200 ποδιών που οδηγούσε προς αυτήν. Ήταν η μεγαλύτερη γέφυρα που είχε γίνει μέχρι τότε με στηθαίο μήκους 117 ποδιών (35,6 μέτρα), άνοιγμα αψίδας 26 ποδιών (8 μέτρα) και ύψος μέχρι το στηθαίο 47 ποδιών (14,3 μέτρα).

7.3. Το φαρικό δίκτυο και το λιμάνι που κατασκευάστηκε

Ο φάρος του Καψαλίου, κτίστηκε πρώτος χρονολογικά ανάμεσα στους δύο της Αγγλικής περιόδου του νησιού. Βρίσκεται στη νότια πλευρά του νησιού, σε εστιακό ύψος 25 μέτρων και είναι κυλινδρικός με ύψος περί τα έξι μέτρα. Πρωτολειτούργησε το 1853 με πετρέλαιο, εκπέμποντας φως σταθερό και κόκκινο χρώμα, με φωτοβολία οκτώ ναυτικών μιλίων. Το 1889 αντικαταστάθηκε με φωτιστικό όργανο από τη γαλλική εταιρία Sautter Lemonnier. Τυπολογικά ανήκει στο συνηθισμένο τύπο των κυλινδρικών πύργων, με διευρυμένη βάση και αξονική ενσωμάτωση της κατοικίας του φαροφύλακα στον κορμό του¹¹³.

Ο αγγλικός φάρος στο Μουδάρι: βρίσκεται στο βορειότερο ακρωτήριο των Κυθήρων, στο ακρωτήριο Σπαθί, κοντά στην περιοχή Καραβά και δίπλα από την παραλία Αγίου Νικολάου. Ο φάρος αυτός κατασκευάστηκε από τον Άγγλο και εντάχθηκε στο Ελληνικό Φαρικό Δίκτυο το 1857, οπότε και πρωτολειτούργησε με πετρέλαιο, με χαρακτηριστικό λευκό φως, μια λευκή αναλαμπή κάθε λεπτό και φωτοβολία έως είκοσι ναυτικά μίλια. Το ύψος του πέτρινου πύργου του είναι είκοσι πέντε μέτρα και το εστιακό του ύψος είναι εκατόν δέκα μέτρα. Την εποχή που χτίστηκε

¹¹¹ Κ. Μεγαλοκονόμος, *ό. π.*, σ. 62.

¹¹² Β. Λευθήρης, *ό. π.*, σ. 414.

¹¹³ Ι. Κασμάτη, *ό. π.*, σ. 119.

φώτιζε σε απόσταση 50 μιλίων. Όλο το τοπίο με τη θέα στο στενό της Ελαφονήσου είναι απολαυστικό¹¹⁴.

Χτίστηκε για να διευκολύνει τη ναυσιπλοΐα στο στενό που δημιουργείται στη θαλάσσια περιοχή μεταξύ Κυθήρων και Ελαφονήσου. Κοντά στο φάρο βρίσκεται το ερειπωμένο σηματούριο, που χτίστηκε τον 20^ο αιώνα και το χρησιμοποιούσαν για να ανταλλάσσουν μηνύματα με τα πλοία που περνούσαν από τα στενά. Από την βόρεια πλευρά του φάρου ξεκινάει το μονοπάτι για το σηματούριο. Στα τέλη του 1890 αντικαταστάθηκε από φωτιστική συσκευή. Τυπολογικά πρόκειται για κυλινδρικό πύργο ύψους εικοσι πέντε μέτρων, με διάμετρο πέντε μέτρα και με διευρυμένη βάση. Δεν είναι ενσωματωμένη η οικία του φαροφύλακα¹¹⁵.

Κατά τα έτη της Αγγλικής Προστασίας το ενδιαφέρον στράφηκε στην κατασκευή ενός τεχνητού λιμανιού και ως καταλληλότερο σημείο για αυτό, κρίθηκε το Διακόφτι, καθώς τα Μακρुकύθηρα λειτουργούσαν ως φυσικός κυματοθραύστης. Έτσι το καλοκαίρι του 1858 ο Μέγας Αρμοστής της Αγγλίας στα Επτάνησα, Λόρδος Ιωάννης Γιούγκ, με διάγγελμά του στην Ιόνιο Γερουσία, εισηγήθηκε για την κατασκευή λιμανιού στο Διακόφτι, με την δημιουργία τεχνητού λιμενοβραχίονα και σύσταση Υφυγειονομείου και Τελωνείου. Την επόμενη χρονιά ζητήθηκε ο διορισμός υγειονόμου¹¹⁶.

7.4. Τα υδραγωγεία, το λοιμοκαθαρητήριο, το Μαρκάτο, το συντριβάνι στο Μανιτοχώρι

Το λοιμοκαθαρητήριο στο Καψάλι ή αλλιώς Λαζαρέτο, είναι ένα καλοδιατηρημένο κτήριο – φρούριο, το οποίο βρίσκεται στο Καψάλι και διαθέτει έξι, μεγάλες αίθουσες και αύλιο χώρο. Χτίστηκε από τον Άγγλο τοποτηρητή Φίλιππο Νιούτον το 1817. Από το διασωθέν αρχείο της τότε Υγειονομικής Υπηρεσίας φαίνεται πως λειτούργησε για να ελέγχει και να αποκλείει τυχόν μεταδοτικές ασθένειες των ναυτικών, αποτέλεσε χώρο καραντίνας, για τα πλοία που έφθαναν στα Κύθηρα. Μετά την Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα το κτήριο μεταβιβάστηκε στο Ελληνικό

¹¹⁴ Ελένη Χάρου, «Ο φάρος του Μουδαρίου και των Αντικυθήρων», 18.8.2013, διαθέσιμο στο: <https://www.eleniharou.gr/o-faros-tou-moudariou-ke-ton-antikythiron/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

¹¹⁵ Γ. Βαρελίδης, «Το Φαρικό δίκτυο Κυθήρων-Αντικυθήτων: η χωροθέτησή του», στο: Επιστημονικό Συμπόσιο, *Επιστημονική Έρευνα στα Κύθηρα*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), Αθήνα 2003, σ. 75-76 και Ιωάννης Κασιμάτης, *ό. π.*, σ. 119.

¹¹⁶ Κ. Μεγαλοκονόμος, *ό. π.*, σ. 119-120.

Κράτος, το οποίο το 1932 το παραχώρησε σε ιδιώτη. Το 1998, πωλήθηκε από τους κληρονόμους του σε οικογένεια Γάλλων, απογόνων του Γουσταύου Άιφελ, μηχανικού και σχεδιαστή του ομώνυμου πύργου στο Παρίσι. Από το αρχείο της Υγειονομικής Υπηρεσίας που διασώθηκε, φαίνεται η αυστηρή εφαρμογή των νόμων της καραντίνας. Τα μέτρα τηρούνταν με θρησκευτική ευλάβεια από τις Βρετανικές αρχές για την πρόληψη και την αντιμετώπιση των επιδημιών. Οι πλοίαρχοι που έρχονταν στα Κύθηρα δεν μπορούσαν να αποβιβάζουν επιβάτες και εμπορεύματα όπου ήθελαν, αλλά μόνο στα 3 λιμάνια των Κυθήρων, όπου λειτουργούσε Υπηρεσία της Υγείας και μετά από αυστηρό έλεγχο. Από τα λιμάνια των Κυθήρων την εποχή εκείνη περνούσαν πολλά καράβια, διότι τα Κύθηρα ήταν σε κομβικό σημείο, γέφυρα μεταξύ Πελοποννήσου και Κρήτης, Ανατολικής και Δυτικής Μεσογείου και ήταν σταθμός των караβιών που κατέβαιναν από την Αδριατική και το Ιόνιο προς το Αιγαίο και αντιστρόφως, επειδή δεν υπήρχε ακόμα η διώρυγα της Κορίνθου¹¹⁷.

Το Υδραγωγείο στο Καψάλι, Ντεπόζιτο ή Βρύση, αποτελεί ένα ακόμα έργο του Άγγλου μηχανικού -Τοποτηρητή Τζων Μακφέιλ. Κατασκευάστηκε το 1828, μαζί με τα άλλα κοινωφελή έργα των Άγγλων, στην τοποθεσία Πατητήρες. Το νερό προοριζόταν για την υδροδότηση των πλοίων, που έφθαναν στο Καψάλι, αλλά και για χρήση των κατοίκων του Καψαλίου και των περαστικών. Μέχρι την δεκαετία του 1950 με αυτό το νερό ξέβγαζαν οι γυναίκες τα χειμωνιάτικα, που τα πατούσαν σε εκείνο το σημείο της όχθης του Καψαλίου, εξ' ου και η ονομασία Πατητήρες. Το νερό αυτό ερχόταν από το Βύθουλα, από το Λαγκάδι, που καταλήγει στο Σπαραγαρίο. Ακόμα και σήμερα σώζεται η «μάνα του νερού» η πηγή, ένα στρογγυλό κτίσμα, κάτω ακριβώς από το γεφύρι του Καψαλιού. Σήμερα στο σημείο αυτό λειτουργεί τα καλοκαιρινά εκπαιδευτικά του τμήματα ο Ναυτικός Όμιλος Κυθήρων.

Το Συντριβάνι στο Μανιτοχώρι είναι ένα από τα έργα της Αγγλοκρατίας που έγιναν με την επίβλεψη του Μάκφεϋλ. Το φθινόπωρο του 1824 οι εργασίες στο δρόμο από Χώρα προς Ποταμό προχωρούσαν κανονικά. Στα μισά του δρόμου μεταξύ Χώρας και Λιβαδίου, στον Άγιο Ελευθέριο στο Μανιτοχώρι, φτιάχτηκε μια βρύση για την εξασφάλιση νερού για τους ταξιδιώτες και τα ζωντανά τους, γνωστή ως «Μάνα του Συντριβανιού». Μια πέτρινη ποτίστρα και μια πεζούλα προστέθηκαν δίπλα στη βρύση. Το 1989 έγινε προσπάθεια διάσωσης του μνημείου αυτού και έτσι το τεχνικό γραφείο

¹¹⁷ *Ελένη Χάρον*, «Η υπηρεσία της ΣΑΝΙΤΑΣ στο Καψάλι», Κύθηρα, 5.10.2017, διαθέσιμο στο: <https://www.kythiraika.gr/anamniseis-h-mana-toy-syntrivaniou/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

ανέλαβε την συντήρηση του ιστορικού αυτού μνημείου, καθώς είχε κατακλυσθεί σωρούς από πέτρες και χώματα εξ' αιτίας κάποιων έργων και κινδύνευε με άμεσο αφανισμό. Η Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών, η κοινότητα Κυθήρων και ο πρόεδρος της, αποδέχθηκαν την προσφορά και η Αρχαιολογική υπηρεσία δέχθηκε να εξετάσει τη μελέτη και να δώσει τις απαραίτητες εγκρίσεις και μία προσφορά της Τραπέζης της Ελλάδος προσέφερε ένα χρηματικό ποσό για την ενίσχυση των δαπανών της τότε Κοινότητας, έτσι το συντριβάνι στο Μανιτοχώρι που κατασκευάστηκε επί Αγγλοκρατίας υπό την επίβλεψη του Μακφεύλ σώζεται μέχρι σήμερα. Ακόμα στη θέση Καραβέλα, κοντά στην είσοδο της Χώρας, χτίστηκε μια στέρνα με μια ημικυκλική πεζούλα γύρω της¹¹⁸. Επιπρόσθετα οι Άγγλοι κατασκεύασαν το κτήριο της Αγοράς – Μαρκάτο στη Χώρα των Κυθήρων¹¹⁹.

7.5. Το οδικό δίκτυο

Η ιστορία του οδικού δικτύου στα Κύθηρα είναι πολύ ενδιαφέρουσα και κατέχει ξεχωριστή θέση στην ιστορία των έργων υποδομής, που τόσο συνέβαλαν στην ανάπτυξη του τόπου. Ο Άγγλος Τοποτηρητής στα Κύθηρα, μηχανικός Μακφεύλ, στη δεκαετία του 1820 έθεσε τις βάσεις για την κατασκευή του κεντρικού αμαξιτού δρόμου και άλλων δευτερευόντων. Τα έργα αυτά κατασκευάστηκαν με προσωπική εργασία αρχικά και ολοκληρώθηκαν σταδιακά με απίστευτες θυσίες του Κυθηραϊκού λαού. Αυτός ο κεντρικός οδικός άξονας μπορεί να χαραχτηκε από τους Άγγλους και δεν έπαψε να βελτιώνεται. Η αγγλική περίοδος έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα όχι μόνο στην κατασκευή του οδικού δικτύου, αλλά και στη σχολαστική συντήρησή του. Ένα πλήθος εγγράφων: διαταγών, οδηγιών, ονομαστικών καταλόγων, αφορούν σ' αυτή την πραγματική εποποιΐα¹²⁰. Οι δρόμοι στα Κύθηρα όπως και στα υπόλοιπα Ιόνια Νησιά, κατασκευάζονται σύμφωνα με το πνεύμα της νέας επιστήμης οδοποιίας, η οποία εκείνη την εποχή ανθούσε στη Μεγάλη Βρετανία¹²¹.

Στα έργα οδοποιίας της Αγγλικής περιόδου στα Κύθηρα συγκαταλέγεται και ο δρόμος των Μυρτιδίων με το γεφύρι που έχει χρονολογία 1821. Το δυσκολότερο

¹¹⁸ *Κυθηραϊκά Εφημερίδα των Κυθήρων και των Αντικυθήρων*, «Η μάνα του Συντριβανιού», Αθήνα, 13.2.2019, διαθέσιμο στο: <https://www.kythiraika.gr/anamniseis-h-mana-toy-syntrivaniou/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

¹¹⁹ Ι. Κασμάτη, *ό. π.*, σ. 119.

¹²⁰ *Ελένη Χάρου*, «Ο οδοστρωτήρας Όλγα», Κύθηρα, 20.1.2013, διαθέσιμο στο: <https://www.eleniharou.gr/o-odostrotiras-olga/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

¹²¹ Γ. Λεοντσίνης, *Ζητήματα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα 2004, σ. 224.

σημείο της διαδρομής ήταν ένας βράχος. Οι εργασίες προχωρούσαν με ιδιαίτερη δυσκολία λόγω του βραχώδους εδάφους. Χρειάστηκαν 60 κιλά πυρίτιδα και τοποθετήθηκαν 275 φουρνέλα κατά μήκος της διαδρομής¹²². Έγιναν αρκετά αυλάκια για το νερό της βροχής και προστέθηκαν αρκετά μέτρα τοιχοποιίας για να προστατευθούν οι οδοιπόροι και οι άμαξες από τα βαθιά φαράγγια που έχασκαν σε πολλά σημεία. Στο σημείο αυτό έγινε διάνοιξη και εκβραχισμός με τα μέσα της εποχής εκείνης και δημιουργήθηκε ένα εντυπωσιακό άνοιγμα, ικανοποιητικό για τα μεταφορικά μέσα της εποχής εκείνης, τη λεγόμενη «παραθύρα» ή τρύπια πέτρα όπως την αποκαλούν οι ντόπιοι. Το άνοιγμα αυτό εξυπηρέτησε στα μεγάλα έργα των Μυρτιδιών και τους προσκυνητές μέχρι σήμερα. Τα σύγχρονα ογκώδη μέσα μαζικής μεταφοράς δεν μπορούν να περάσουν, έτσι δημιουργήθηκε παρακαμπτήριος και η παραθύρα γλύτωσε από την κατεδάφιση¹²³.

Στη Χώρα, ο κεντρικός δρόμος ισοπεδώθηκε και κάτω από αυτόν κατασκευάστηκε ένας τοξωτός αγωγός μήκους 605 ποδίων (184,4μ) με 3 πόδια (0,90μ) ύψος και 2,5 πόδια (0,75μ) διάμετρο. Πρόκειται για το γνωστό αγωγό ομβρίων, ο οποίος πριν μερικά χρόνια άλλαξε χρήση και έγινε αγωγός αποχέτευσης! Στις Καρβουνάδες, στην άκρη του δρόμου, ανοίχτηκε ένα πηγάδι με ένα στηθαίο και μια πεζούλα δίπλα του. Η κατασκευή ολοκληρώθηκε με ένα πέτρινο κάλυμμα, ένα χάλκινο κουβά και μια αλυσίδα. Ένα παρόμοιο πηγάδι έγινε και στα Κοντολιάνικα. Παράλληλα με τις εργασίες διάνοιξης δρόμων, ο Macphail φρόντισε να φυτεύσει κατά μήκος των δρόμων περί τα 2600 δένδρα – μουριές, αμυγδαλιές και συκιές – καθώς και 1600 αμπελοκλήματα. Επιπλέον 555 δένδρα φυτεύτηκαν σε διάφορους δημόσιους χώρους. Δεν έγινε γνωστός ο σκοπός αυτών των δενδροφυτεύσεων αλλά υποθέτουμε ότι έγινε για να υπάρχει τροφή για τους ταξιδιώτες. Στην ίδια περίοδο, αρχές του 1825, πάνω από ένα μίλι είχε ανοιχτεί στο δρόμο προς Μητάτα και περίπου 400 δένδρα και αμπελοκλήματα είχαν φυτευτεί. Επίσης περισσότερα από 3,5 μίλια είχαν ολοκληρωθεί στο δρόμο προς Μυρτίδια.

Ταυτόχρονα άρχισαν εργασίες για ένα νέο δρόμο. Ξεκινούσε από το δρόμο προς Ποταμό, κοντά στο Λιβάδι, και στόχος ήταν να φτάσει μέχρι το San Nicolo (Αβλέμονας), στην ανατολική ακτή όπου ήταν και το καλλίτερο λιμάνι του νησιού.

¹²² Κ. Μεγαλοκονόμος, *ό. π.*, σ. 104.

¹²³ *Ελένη Χάρου*, Η «Παραθύρα» ή «Τρύπια Πέτρα» στον δρόμο των Μυρτιδιών, Κύθηρα, 6.2.2015, διαθέσιμο στο: <https://www.kythiraika.gr/anamniseis-h-mana-toy-syntrivanioy/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Η κατασκευή της διακλάδωσης προς Μητάτα έγινε μετά από αίτημα των κατοίκων από τα χωριά Φράτσια, Βιαράδικα και Μητάτα δηλ. από τα χωριά που θα ωφελούντο περισσότερο. Ο Macphail αργότερα είπε ότι έδωσε τη συγκατάθεσή του γι' αυτόν το νέο δρόμο υπό την προϋπόθεση ότι οι άνδρες των χωριών αυτών θα δούλευαν μια επιπλέον μέρα αγγαρείας το μήνα. Οι προεστοί των χωριών υπέβαλαν υπομνήματα διαμαρτυρόμενοι για αυτές τις προϋποθέσεις.¹²⁴

---

¹²⁴ P. Prineas, *Britain's Greek Islands: Kythera and the Ionian Islands 1809 to 1864*, χ. τ. 2009, σελ. 68.

Η' Κεφάλαιο

Η πολιτική πραγματικότητα στην Επτάνησο

8.1. Τα κόμματα που αναδείχθηκαν

Το 1815, με τη συνθήκη των Παρισίων, οι ηττημένοι Γάλλοι των Ναπολεόντειων Πολέμων θα απωλέσουν τα Ιόνια Νησιά. Τα Επτάνησα θα αποτελέσουν ένα ομόσπονδο και αυτόνομο κράτος υπό την προστασία και το στρατιωτικό έλεγχο των Βρετανών. Το 1817, σύμφωνα με το Σύνταγμα του πρώτου Έπατου Αρμοστή των Ιονίων, Thomas Maitland, την εκτελεστική εξουσία ασκούσε η Γερουσία, η οποία όμως εμπλεκόταν και στο νομοθετικό έργο της Βουλής. Το Επτανησιακό Κοινοβούλιο δεν ήταν όμως ανεξάρτητο, αφού ο Έπατος Αρμοστής κατείχε πάντα τον τελευταίο λόγο στην επικύρωση των νομοθετημάτων που ψηφίζονταν και διέθετε το ισχυρότερο όπλο, αυτό της αρνησικυρίας -veto. Ο πανίσχυρος Έπατος Αρμοστής είχε λόγο στη σύνθεση της κεντρικής κυβέρνησης και στο διορισμό αξιωματούχων (Επαρχοί, Επαρχιακά Συμβούλια, Τοποτηρητές κ.λ.π.). Το Υπουργείο Αποικιών στο Λονδίνο δεν διαφωνούσε σχεδόν ποτέ με τις αποφάσεις που λάμβανε ο Αρμοστής. Η Βρετανική Προστασία ως μια μορφή εξωραϊσμένης αποικιοκρατίας, άφηνε τους Επτανήσιους να διασκεδάζουν τη σκλαβιά τους με την πικρή γεύση της κοινοβουλευτικής τους ελευθερία¹²⁵.

Η τομή στην πολιτική ιστορία της Αγγλοκρατίας στα Ιόνια σημειώθηκε το έτος 1848, κατά το οποίο ο γενικά λαοφιλής Έπατος Αρμοστής John Seaton θέσπισε αλλαγές στο επαίσχυντο Σύνταγμα του 1817, με νόμο της Ιονίου Βουλής περί ελευθερίας του Τύπου, γεγονός που προσέδωσε στα κόμματα τη δυνατότητα να εκδώσουν τα δικά τους έντυπα και να διαδίδονται οι θέσεις τους σε όλα τα Επτάνησα. Η ελευθεροτυπία προετοίμασε το έδαφος για νέες διεκδικήσεις αναφορικά με τα πολιτικά δικαιώματα των Επτανησίων. Έτσι σχηματίστηκε η πρώτη ιδέα του έθνους-κράτους και αναπτύχθηκε η εθνική συνείδηση στα Επτάνησα που θα οδηγούσαν τελικά στην Ένωσή τους με την μητέρα Ελλάδα. Οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του Seaton διέπονταν από φιλελεύθερες ιδέες και προωθούσαν τη διεύρυνση της σύνθεσης των

¹²⁵ Χ. Δημοπούλου, Κ. Τσιάμης, Μ. Μάνδουλα-Κουσούνη, Ε. Πουλάκου-Ρεμπελάκου, Δ. Ανωγιάτης-Pelé, «Η Ιστορία της Ιατρικής, Αποικιοκρατία και ευλογία στα Ιόνια Νησιά κατά τη βρετανική προστασία, στο Ιστορία της Ιατρικής, Αποικιοκρατία και ευλογία στα Ιόνια Νησιά κατά τη βρετανική προστασία, Η περίπτωση του δαμαλισμού της Κέρκυρας (1852)», χ. τ. 2013, σ. 85-86.

κατά τόπους Συγκλήτων, με τον τρόπο αυτό ευόδωσε ο πολιτικός φιλελευθερισμός, που επιθυμούσε την Ένωση¹²⁶.

Η πολιτική κατάσταση σημειώνει σταδιακή εξέλιξη όπως και στα υπόλοιπα Επτάνησα και με τον τρόπο αυτό διαμορφώνονται τρεις πολιτικές τάσεις. Τα κόμματα των Ιονίων Νήσων ήταν το φιλοβρετανικό Κόμμα των Συντηρητικών, το κόμμα αυτό ο απλός λαός ονόμαζε και ως κόμμα των Καταχθόνιων, το Κόμμα των Μεταρρυθμιστών: που πρέσβευε μεταρρύθμιση του Συντάγματος και την ανεξαρτησία των Ιονίων και τέλος, οι Ριζοσπάστες οι οποίοι επιθυμούσαν ανεξαρτησία και Ένωση με την Ελλάδα¹²⁷. Οι Ριζοσπάστες μετέχουν στη Βουλή και προβάλλουν το αίτημα της Ένωσης ως εθνικό ζήτημα και χρησιμοποιούν το αίτημα της Ένωσης ως κεντρικό πυρήνα της πολιτικής τους δράσης. Απορρίπτουν τις μεταρρυθμίσεις του Seaton καθώς θεωρούν τη Βρετανική Προστασία ως προσωρινή, ενώ οι μεταρρυθμίσεις θεωρούν πως είναι λιγότερης σπουδαιότητας σε σύγκριση με το αίτημα της Ένωσης με τη μητέρα Ελλάδα. Οι Ριζοσπάστες έχουν διπλό προσανατολισμό ως πολιτικό κίνημα: αφενός το αίτημα της Ένωσης που στηριζόταν στο δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών και αφετέρου απαλλαγμένο από ξένες κοινωνικές διεκδικήσεις¹²⁸.

Στον αντίθετο πόλο βρίσκονταν οι Μεταρρυθμιστές, στην οποία παράταξη συμμετείχαν εξέχουσες προσωπικότητες της Κερκυραϊκής Εφημερίδας Πατρίς όπως ο Αντρέας Κάλβος. Ήταν μια μετριοπαθής παράταξη που θεωρούσε, χωρίς όμως να απορρίπτει την ιδέα της Ενώσεως, πως είναι απότοκος ξένης βούλησης και όχι των Επτανησίων. Οι Μεταρρυθμιστές κατηγορούσαν την Προστασία για κατάχρηση εξουσίας, ενώ πρότεινε ριζική αναθεώρηση του Συντάγματος με σκοπό να περιοριστούν οι εξουσίες του Αρμοστή και να κατοχειρωθούν βασικές ατομικές ελευθερίες των Επτανησίων. Επιθυμούσαν άσκηση εσωτερικής κυριαρχίας χωρίς εμπόδια, βάσει της αρχής της διάκρισης των εξουσιών, ενώ ταυτίζουν την έννοια της της ελευθερίας με την θέσπιση των ατομικών δικαιωμάτων. Οι Μεταρρυθμιστές προέρχονταν από τη μεγαλοαστική τάξη των Επτανήσων, στην οποία δεν έλειπαν οι μεγάλες αντιθέσεις. Για αυτούς η διαχείριση των κοινών θα πρέπει να γίνεται μόνο από τους ικανότερους βάσει την μόρφωση που διέθεταν.

¹²⁶ Κ. Μπρεγιάννη, *Ιστορία των Ιονίων νήσων αρχόμενη τω 1797 και λήγουσα τω 1815: Μετά προεισαγωγή εν η εκτίθενται αι προηγούμεναι τύχαι αυτών*, Αθήνα 1889, τ. 2, σ. 183.

¹²⁷ Χ. Δημοπούλου, Κ. Τσιάμης, Μ. Μάνδουλα-Κουσουνη, Ε. Πουλάκου-Ρεμπελάκου, Δ. Ανωγάτης-Pelé, *ό. π.*, σ. 85-86.

¹²⁸ Κ. Μπρέγιαννη, *ό. π.*, σ. 184.

Πέρα από τις αντιθέσεις τους τα δύο Επτανησιακά κόμματα εμφάνιζαν ορισμένες ομοιότητες αφού και τα δύο διαμορφώθηκαν μέσω των συγκρούσεων τους με την Προστασία. Παρατηρείται ακόμα πως και οι δύο ηγέτες προέρχονταν από την ακμάζουσα αστική τάξη και πρόκειται για κόμματα ιδεών. Η διαφορά τους έγκειται στο γεγονός ότι οι προτεινόμενες λύσεις τους ήταν εκ διαμέτρου αντίθετες. Ακόμα η δημιουργία των πολιτικών παρατάξεων δεν κατήργησε τη λεγόμενη καμαρίλα, την πολιτική ομάδα που υποστήριζε την Προστασία, προς εξυπηρέτηση των προσωπικών της συμφερόντων μέσω της κατάληψης υψηλών κυβερνητικών θέσεων με μεγάλους μισθούς.

8.2. Η πολιτική οργάνωση της νήσου των Κυθήρων

Στα Κύθηρα οι Άγγλοι οργάνωσαν τη πολιτική ζωή όσο πιο δημοκρατικά γινόταν δεδομένων των αντικειμενικών συνθηκών που επικρατούσαν στο νησί, έτσι πραγματοποιείται η εκλογή αντιπροσώπων, οι οποίοι συμμετέχουν στη Βουλή των Ιονίων νήσων και στην οποία τα Κύθηρα αντιπροσωπούνται από τρεις βουλευτές. Στα Κύθηρα σχηματίζεται άμεσα Ριζοσπαστική κίνηση, η οποία και υποκινήθηκε από τον καθηγητή ξένων γλωσσών, Γεώργιο Μόρμορη, στην οποία προσχωρούν αργότερα πολλοί παράγοντες του νησιού. Οι πολιτικοί αγώνες που περιγράφονται από χρονικά, σάτιρες και μαρτυρίες, οι οποίες τις περιγράφουν, είναι σφοδροί. Δεν ήταν λίγες δε οι περιπτώσεις που τα πράγματα ξέφυγαν των ορίων, δημιουργώντας σοβαρές εντάσεις. Όμως οι Άγγλοι δεν ανέχονταν τη δράση των Ριζοσπαστών και πήραν αυστηρότατα μέτρα εναντίον τους, με αποκορύφωμα την εξορία στελεχών τους, τα μέλη τους εξωρίστηκαν στα Αντικύθηρα, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν παλαιοί ευγενείς και ανήκαν στον ευρύτερο συντηρητικό αγγλόφιλο χώρο και κάποιοι από αυτούς στους Μεταρρυθμιστές¹²⁹. Γενικά ο επτανησιακός Ριζοσπαστισμός βρισκόταν κοντά στις ευρωπαϊκές αστικές ιδέες, ενώ τα Επτάνησα αποτέλεσαν γέφυρα ανάμεσα στον ελλαδικό και δυτικοευρωπαϊκό χώρο¹³⁰.

¹²⁹ Ε. Καλλίγερος, *Συνοπτική Ιστορία των Κυθήρων, εδώ γεννήθηκε η Αφροδίτη*, Αθήνα 2008, σ. 156.

¹³⁰ Κ. Μπρέγιαννη, *ό. π.*, σ. 185.

Θ' Κεφάλαιο

Ο θεσμός της Αστυνομίας την περίοδο της Αγγλοκρατίας

9.1. Το ιστορικό υπόβαθρο οργάνωσης της Αστυνομίας στα Επτάνησα

Η εισαγωγή του θεσμού της αστυνομίας στα Επτάνησα, έχει τις ρίζες της από την εποχή των Δημοκρατικών Γάλλων, οι οποίοι ερχόμενοι το 1797 εισήγαγαν τις επαναστατιλές ιδέες της Γαλλικής Δημοκρατίας, ενώ προώθησαν και πραγματοποίησαν πληθώρα καινοφανών μεταρρυθμίσεων. Μια από αυτές ήταν η σύσταση της Υψηλής Αστυνομίας (Alta Polizia), η οποία λειτούργησε ως εκτελεστικό όργανο της γαλλικής αρχής, με στόχο της την διατήρηση της επιρροής και της δύναμής της. Έτσι, η αστυνομική εξουσία εκφραζόταν κυρίως ως καθεστωτική συνιστώσα και λιγότερο ως δύναμη δημόσιας τάξης. Τα επόμενα χρόνια τα Κύθηρα δοκιμάστηκαν από την πολιτική αστάθεια και τις ταραχές, που ακολούθησαν μετά την αποχώρηση των Δημοκρατικών Γάλλων και διήρκεσαν μια δεκαετία 1799-1809, όποτε τα κατέλαβαν οι Αγγλοι¹³¹.

Οι Αγγλοι καταπιάστηκαν αμέσως με την ασφάλεια της νήσου των Κυθήρων, στην οποία είχε περιοριστεί κατά πολύ σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια η πειρατεία, η οποία ταλάνιζε ιδιαίτερα τη νήσο. Στο κάστρο της Χώρας των Κυθήρων εγκαταστάθηκε αγγλική στρατιωτική φρουρά ενώ για να εξασφαλιστεί μεγαλύτερη ασφάλεια καταρτήθηκε Σώμα Πολιτοφυλακής από ντόπιους άνδρες, με σκοπό να φυλάττει τα παρατηρητήρια, λεγόμενα βίγκλες, τα οποία βρίσκονταν σε διάφορα μέρη του νησιού αλλά και γύρω από το κάστρο της Χώρας των Κυθήρων. Επιπλέον κατήρτησαν Αστυνομικό Σώμα και διώρησαν διευθυντή της Αστυνομίας των Κυθήρων. Επίσης για την εμπέδωση της δημόσιας τάξης επέβαλαν αφοπλισμούς κατοίκων αφού υποχρέωσαν τους πολίτες να παραδώσουν παντός είδους όπλα και μαχαίρια, επιτρέποντας μονάχα τη χρήση της καμπύλης φαλτσέτας μόνο για γεωργικές εργασίες. Κινηγетικά όπλα επέτρεπαν κάποιες φορές σε φιλονόμους, οι οποίοι κατείχαν κοινωνική θέση¹³².

¹³¹ Γ. Τσάλτας, «Η αστυνόμευση στα Κύθηρα κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας 1809-1864», στην: *Εφημερίδα Κυθηραϊκά*, αρ. φ. 255, Μάρτιος 2011.

¹³² Ι. Κασμάτης, *Ιστορικά: από την παλαιά στη σύγχρονη κυθηραϊκή ζωή*, Αθήνα 1978, σ. 113-115.

9.2. Τα σώματα της Αστυνομίας: η Υψηλή Αστυνομία, η Εκτελεστική Αστυνομία, η Δικαστική Αστυνομία και η Πολιτική Δικαστική Αστυνομία

Η εμπειρία των Άγγλων από την αποικιακή πολιτική, τους έφερε προετοιμασμένους για την αντιμετώπιση αντιφρονούντων και για τον έλεγχο του τοπικού πληθυσμού. Το πρώτο τους μέλημα ήταν η συγκρότηση ενός ισχυρού πλέγματος εξουσίας, στο οποίο προχώρησαν δημιουργώντας ένα πολύπλευρο αστυνομικό σύστημα, το οποίο θα έλεγχε τους κατοίκους, θα κατέπνιγε εν τη γενέσει τους όλες τις επαναστατικές ενέργειες και θα κατέστειλε άμεσα τις εξεγέρσεις. Τα αστυνομικά σώματα τα οποία συστήθηκαν την περίοδο της Αγγλοκρατίας στα Επτάνησα ήταν τα εξής: η Υψηλή Αστυνομία (Alta Polizia), η Εκτελεστική Αστυνομία (Polizia Esecutiva), η Δικαστική Αστυνομία (Polizia Giudiziaria) και η Πολιτική Δικαστική Αστυνομία (Polizia Civile Municipale)¹³³.

Η Υψηλή Αστυνομία ήταν ένα είδος αστυνομικής μυστικής υπηρεσίας καθώς λειτουργούσε υπό τον άμεσο έλεγχο του Αρμοστή και είχε ως κύριο στόχο την αντιμετώπιση των αντικαθεστωτικών διαθέσεων, την κατασκοπευτική δράση και αντικατασκοπεία και τον έλεγχο των κοινωνικών και πολιτικών ομάδων. Η Υψηλή Αστυνομία είχε δηλαδή απόλυτες δικαιοδοσίες, ενώ με νόμο το 1818 οι αρμοδιότητές της περιορίστηκαν μονάχα στις περιπτώσεις των αδικημάτων κατά του κράτους και δημιουργήθηκε η Εκτελεστική Αστυνομία¹³⁴. Η Εκτελεστική Αστυνομία, αποτέλεσε το κύριο εκτελεστικό όργανο, καθώς ήταν μια ισχυρή και πολυάνθρωπη δύναμη χωροφυλακής, με εκτεταμένες αρμοδιότητες που άγγιζαν κάθε πτυχή της κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής και κυρίως της προσωπικής ζωής των κατοίκων. Δρούσε προληπτικά και κατασταλτικά σε όλους τους τομείς της πολιτικής και κοινωνικής ζωής των κατοίκων. Η Δικαστική Αστυνομία, υπήρξε μια περιορισμένη αστυνομική δύναμη, η οποία ουσιαστικά ασχολείτο μόνο με δικαστικές κλητεύσεις και εκτελέσεις δικαστικών αποφάσεων και είχε την ευθύνη του ειρηνικού καθημερινού βίου των κατοίκων της νήσου. Τέλος η Πολιτική Δημοτική Αστυνομία, υπαγόταν στο Επαρχείο, την εγχώρια τοπική διοίκηση κάθε νήσου και ήταν πρόδρομος της σημερινής Δημοτικής Αστυνομίας¹³⁵.

¹³³ Γ. Μοσχόπουλος, «Ο θεσμός της Αστυνομίας στα Επτάνησα», στα: *Τα κεφαλληνιακά αρχεία της Εκτελεστικής Αστυνομίας 1815-1864*, Αργοστόλι 1997, σ. 7-9.

¹³⁴ Γ. Δασκαλάκης, «Το συνταγματικό καθεστώς των Ιονίων Νήσων. Από της αποικιοκρατικής αυτονομίας εις την Δημοκρατικήν ανεξαρτησίαν», στη: *Νέα Εστία* 76/889, σ. 252.

¹³⁵ Γ. Μοσχόπουλος, *ό. π.*, σ. 9-11.

Σχετικά με την αντιμετώπιση των «επικίνδυνων» για το καθεστώς ατόμων και ιδεών, μπορούμε να σχηματοποιήσουμε την πρακτική των Βρετανικής Διοίκησης ως εξής: η Υψηλή Αστυνομία επληροφορείτο, ενετόπιζε και εστοχοποιεί, η Δικαστική φρόντιζε για την κινητοποίηση και εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων, τέλος η Εκτελεστική συνελάμβανε, εφυλάκιζε και εξόριζε. Ύστερα δημιουργήθηκαν φυλακές σε κάθε μεγάλο νησί, ακόμα πραγματοποιήθηκε η μετατροπή των μικρών και απομακρυσμένων νησιών όπως η Ερεϊκούσα, οι Οθωνοί και τα Αντικύθηρα σε τόπους εξορίας και ελεγχόμενης φυλάκισης. Σε αυτά κατά καιρούς εφυλακίζοντο οι πολιτικοί αντιφρονούντες, με κορυφαία παραδείγματα τους ριζοσπάστες βουλευτές οι οποίοι το 1850 επειδή εψήφισαν την Ένωση με την Ελλάδα, εξορίστηκαν με σκοπό την πολιτική και φυσική τους εξόντωση¹³⁶.

Στα Κύθηρα η Εκτελεστική Αστυνομία αποτελούσε την κυρίαρχη αστυνομική δύναμη και είχε συγκροτήσει ένα πολυδαίδαλο δίκτυο με πληροφοριοδότες για θέματα όπως: εξώγαμα, επονομαζόμενα σκότια δηλαδή γεννημένα στο σκοτάδι ή νόθα, επονομαζόμενα κλεψιγαμιαία, παράνομες ερωτικές σχέσεις, ιδεολογικές πεποιθήσεις, θρησκευτικά φρονήματα καθώς και καθημερινές συνήθειες και ασχολίες. Οι αρμοδιότητές της άγγιζαν σχεδόν όλους τους τομείς της κυθηραϊκής κοινωνίας: τις δικαστικές διαδικασίες καθώς ασχολούνταν με την εκτέλεση αποφάσεων όπως και με τις επιδόσεις κλήσεων, τα δημόσια έργα δια μέσου της αγγαρείας την οποία και επέπτευε. Ακόμη είχε τον έλεγχο και σε οικονομικές υποθέσεις όπως άδειες καταστημάτων, πρόστιμα και διενέργεια οικονομικών ελέγχων. Διεθετούσε υποθέσεις που αφορούσαν τις δημόσιες φυλακές, ενώ η Εκτελεστική Αστυνομία Αντικυθήρων έδινε προτεραιότητα στους εξόριστους και λιγότερο στους μόνιμους κατοίκους. Σε υποθέσεις ναυτιλίας: όπως αφίξεις αναχωρήσεις επιβατών και πλοίων και την κοινοποίηση κυβερνητικών πράξεων. Επίσης θέματα που αφορούσαν τη δημόσια υγεία: μαζικοί εμβολιασμοί, τον έλεγχο επιδημικών ασθενειών της εποχής καθώς και την έκδοση ποικίλων αδειών και πιστοποιητικών: όπως άδειες οπλοφορίας, έκδοση διαβατηρίων και ανανεώσεις αδειών παραμονής.

Όπως γίνεται αντιληπτό από τα αρχεία της Εκτελεστικής Αστυνομίας μέσω των πολυπληθών αναφορών, επίσημων εγγράφων και υπηρεσιακών σημειωμάτων, ήταν καταχωρημένα, προς τέρψιν της διοίκησης, τα στοιχεία κάθε Κυθηρίου πολίτη. Η

¹³⁶ Γ. Τσάλτας, «Η αστυνόμευση στα Κύθηρα κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας 1809-1864», στην: *Εφημερίδα Κυθηραϊκά*, αρ. φ. 255, Μάρτιος 2011.

Εκτελεστική Αστυνομία γνώριζε για την οικογενειακή και οικονομική κατάσταση του κάθε πολίτη της κάθε νήσου, το ποινικό μητρώο, τυχόν προσωπικές ατασθαλίες, τα ταξίδια που είχε κάνει, τα περιουσιακά του στοιχεία: όπως και τα ακίνητα, σπίτια και χωράφια ή κινητά, από πολύτιμα αντικείμενα, όπλα μέχρι και κατοικίδια ζώα, τη θρησκευτική του πίστη και συμπεριφορά, μέχρι και τις ιδιαίτερες συνήθειες του.

Στα Κύθηρα, η αστυνόμευση βασιζόταν στην εξαντλητική παρακολούθηση, συσχέτιση και αρχειοθέτηση μιας ολόκληρης κοινωνίας. Η αστυνομία λειτουργούσε ως κύρια καθεστωτική δύναμη με βασικό όπλο όχι τόσο τη βία, όσο την ισχύ των πληροφοριών που βρισκόταν μέσα στο αρχείο της. Βασισμένη σε αυτές μπορούσε να φυλακίσει, να εξορίσει, ή και να στιγματίσει τον καθένα, ελέγχοντας έτσι έναν ολόκληρο λαό τον οποίο αντιμετώπιζε ως υπήκοο. Η ιστορία όμως απέδειξε ότι αυτή η πρακτική διοίκησης δεν μπορούσε να διαρκέσει, καθώς παρόλη την αδυσώπητη καταστολή δεν κατέστη δυνατό να αποτραπεί η Ένωση με την μητέρα Ελλάδα το 1864¹³⁷.

---

¹³⁷ Γ. Τσάλτας, «Η αστυνόμευση στα Κύθηρα κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας 1809-1864», στην: *Εφημερίδα Κυθηραϊκά*, αρ. φ. 255, Μάρτιος 2011.

Γ' Κεφάλαιο

Το καθεστώς της Εγγωρίου Περιουσίας

10.1. Η Εγγώριος Περιουσία στα Επτάνησα

Το ιδιοκτησιακό καθεστώς περιουσίας, κυρίως των ακινήτων, μεταβλήθηκε από φεουδαρχικό σε αστικό μέσα στην πάροδο του χρόνου και μετά την έκρηξη της Γαλλικής Επανάστασης που μετέβαλε το κοινωνικό και πολιτικό σύστημα. Αναφερόμαστε στο ιδιοκτησιακό καθεστώς περιουσίας των ακινήτων, η οποία δεν ανήκει στην ιδιοκτησία ιδιωτών: δηλαδή φυσικών προσώπων ή ιδιωτικών νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου βάσει τίτλων. Όσοι δεν κατάγονται από τα Επτάνησα δεν γνωρίζουν το ζήτημα αυτό και θεωρούν πως τα ακίνητα που δεν ανήκουν σε ιδιώτες ανήκουν στο κράτος, αφού αυτό ισχύει για την υπόλοιπη Ελλάδα. Στην Επτάνησο τα ακίνητα που δεν ανήκουν σε ιδιώτες ανήκουν στη τοπική αυτοδιοίκηση, ένα διαφορετικό ιδιοκτησιακό καθεστώς από αυτό που ισχύει στην υπόλοιπη Ελλάδα. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα πολλοί Επτανήσιοι, όχι μόνο Κυθήριοι, για τον λόγο ότι αγνοούσαν το δικαίωμα αυτό της τοπικής αυτοδιοίκησης, με αποτέλεσμα αυτή να ιδιοποιηθεί μεγάλες εκτάσεις γης και να τις καρπούται. Η διαφορά του ιδιοκτησιακού καθεστώτος στα Επτάνησα και την υπόλοιπη Ελλάδα, έχει βαθιά ιστορικές ρίζες αφού η Επτάνησος υποτάχτηκε αρχικά στη Βενετία και στη συνέχεια στην Αγγλία ανήκε στο κοινωνικό και ιδιοκτησιακό σύστημα του δυτικού φεουδαρχισμού, ενώ στην υπόλοιπη Ελλάδα λόγω της υποταγής της στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ανήκε στο κοινωνικό και ιδιοκτησιακό σύστημα του ανατολικού φεουδαρχισμού¹³⁸.

Η Επτάνησος, πριν από την Ένωση με την Ελλάδα και ενώ ήταν υπό την προστασία των Άγγλων ακολούθησε το ιδιοκτησιακό καθεστώς της φεουδαρχικής Δύσης, στο οποίο η γη ανήκε στους γαιοκτήμονες ή φεουδάρχες οι οποίοι ασκούσαν κρατικές εξουσίες πέραν των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων τους. Η υψηλή κυριαρχία που είχε ο βασιλιάς στη γη των υποτελών γαιοκτημόνων, εξελίχθηκε στην απόλυτη μοναρχία και επακόλουθα στην απόλυτη κυριαρχία του κράτους. Ενώ στην σύγχρονη δημοκρατία ισχύει η κυριαρχία του κράτους εξωτερικά και κυριαρχία του λαού εσωτερικά καθώς ο λαός είναι το ανώτατο όργανο και η πηγή κάθε εξουσίας. Αντίθετα στο καθεστώς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η γη ανήκε στο κυρίαρχο σουλτάνο,

¹³⁸ Γ. Κασσιμάτης, «Ο θεσμός της Εγγωρίας Περιουσίας», στα: Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, *Η Ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα 1864-2004*, τ. 1, σ. 243-244.

που το κράτος αντικατοπτριζόταν στο πρόσωπό του. στην υπόλοιπη Ελλάδα που ήταν υπό τον τουρκικό ζυγό, η μη ιδιωτική περιουσία περιήλθε από το οθωμανικό κράτος στοελληνικό ως διάδοχο του πρώτου. Κατά αντιστοιχία στα Επτάνησα η γη που δεν ανήκε σε γαιοκτήμονες ή χωρικούς, αποτελούσε τοπική περιουσία κάθε νήσου, την λεγόμενη: Επιχώριο ή Εγχώριο Περιουσία. Επί Αγγλοκρατίας, η διαχείριση της Εγχωρίου Περιουσίας των νησιών έγινε με νόμους του Κοινοβουλίου, οι οποίες αποτελούσαν τις Πράξεις της Γερουσίας που ήταν και το κεντρικό νομοθετικό όργανο του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων, σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1817. Οι ρυθμίσεις αυτές διατηρήθηκαν μέχρι την Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα¹³⁹.

10.2. Η κατάσταση της Εγχωρίου Περιουσίας στα Κύθηρα

Η Επιχώριος ή Εγχώριος Περιουσία περιλάμβανε κάθε είδος περιουσία, κυρίως όμως γη, που δεν ανήκε σε ιδιώτες, ενώ δεν ανήκαν σε αυτή κτήρια τα οποία είχαν κατασκευαστεί από την κεντρική κυβέρνηση της Ιονίου Πολιτείας, αφού η ιδιοκτησία της Πολιτείας σε κάθε νησί ήταν διακριτή από την τοπική περιουσία. Σύμφωνα με τη διάκριση αυτή η διαχείριση της Εγχωρίου ανήκε στα εκάστοτε πολιτειακά καθεστάτα της Επτανήσου έως την Ένωση με τη μητέρα Ελλάδα, δηλαδή υπό την κυριαρχία των Ενετών, των Γάλλων, των Άγγλων στην τοπική διοίκηση του κάθε νησιού. Ο διαχωρισμός των ιδιοκτησιών μεταξύ Ιονίου Πολιτείας και κάθε νήσου δεν ήταν μονάχα διοικητικός αλλά είχε και θεσμική βάση σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1817. Μετά την Ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα το 1864, εκδόθηκε σχετικός νόμος, ο οποίος και διατήρησε αυτό το ιδιοκτησιακό καθεστώς και ανέθεσε την διαχείριση της περιουσίας αυτής κάθε νησιού στην Επιτροπή Εγχωρίου Περιουσίας, η οποία και αντικατέστησε το Εγχώριο ή Επιχώριο Συμβούλιο της Αγγλικής κυριαρχίας.

Η ιδιοκτησία της περιουσίας κάθε νησιού πέρασε μετά την Ένωση στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης της νήσου ως εξ' αδιαιρέτου ιδιοκτησία των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, των τότε δήμων, που διαχειριζόταν για λογαριασμό τους η Επιτροπή Εγχωρίου Περιουσίας. Τα μέλη της Επιτροπής εκλέγονταν από τα δημοτικά συμβούλια των δήμων κάθε νήσου, ενώ ύστερα με την εισαγωγή των κοινωτήτων, από τα κοινωτικά συμβούλια. Ως πρόεδρος της Επιτροπής οριζόταν ο εκάστοτε προϊστάμενος της διοικητικής αρχής του κάθε νησιού. Οι Επιτροπές Εγχωρίου Περιουσίας των νησιών της Επτανήσου μετά την ένωση

¹³⁹ Γ. Κασιμάτης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 244-245.

διαλύθηκαν όλες, εκτός των Κυθήρων και της Λευκάδας. Στα νησιά που έπαψε ο θεσμός της Εγγωρίου Περιουσίας με ειδικούς νόμους η ιδιοκτησία αυτή που ανήκε κατα κυριότητα εξ' αδιαιρέτου στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης διανεμήθηκε σε αυτούς¹⁴⁰.

10.3. Το καθεστώς της ιδιοκτησίας και της διαχείρισης των Ιερών Προσκυνημάτων στα Κύθηρα

Το καθεστώς της ιδιοκτησίας και της διαχείρισης των Ιερών Προσκυνημάτων στα Κύθηρα, της πολιούχου της νήσου Παναγίας Μυρτιδιωτίσσης και της Αγίας Μόνης, ισχύει εδώ και αιώνες, για την ακρίβεια από ίδρυσής τους. Ήταν ένα ειδικά διαμορφωμένο νομικό καθεστώς συγκριτικά με το παλαιότερο εκκλησιαστικό καθεστώς τόσο στα Επτάνησα όσο και στα Κύθηρα και αφορούσε τους υπολοίπους ναούς του νησιού. Το ειδικό καθεστώς της ιδιοκτησίας και της διαχείρισης της περιουσίας του νησιού υπάγεται στο ιδιοκτησιακό καθεστώς της Εγγωρίας Περιουσίας και διατηρήθηκε μαζί με αυτόν το θεσμό. Το παλαιότερο εκκλησιαστικό καθεστώς των Κυθήρων και της Επτανήσου διέκρινε τριών κατατηγοριών ναούς: τους δημόσιους τους οποίους διαχειριζόταν επιτροπή με επικεφαλής τον Μητροπολίτη, τους συναδελφικούς τους οποίους διαχειριζόταν επιτροπή κτητόρων αδελφών και τους ιδιωτικούς τους οποίους διαχειριζόταν η οικογένεια των ιδιοκτητών τους. μετά την Ένωση οι ναοί αυτοί πέρασαν στο εκκλησιαστικό καθεστώς της Ελλάδας, οι δημόσιοι ναοί έγιναν ενοριακοί, οι συναδελφικοί που βρίσκονταν μέσα σε οικισμούς μετατράπηκαν σε ενοριακούς, ενώ οι ιδιωτικοί και οισυναδελφικοί ναοί έγιναν παρεκλήσια των ενοριακών.

Τα δύο μεγάλα Ιερά Προσκυνήματα των Κυθήρων ανεγέρθηκαν με ευρύτερη λαϊκή πρωτοβουλία και με την ενεργή συμμετοχή όλων των Κυθηρίων και η ίδρυσή τους εξέφραζε το αίσθημα της θρησκευτικής ελευθερίας και μια αντίδραση του λαού απέναντι στη θρησκευτική εξουσία των ευγενών και της Εκκλησίας, για τον όγο αυτό η διοίκησή τους ανήκε σε συμβούλια των προεστών των διαμερισμάτων της νήσου. Οι δύο όμως αυτοί ναοί ως παγκυθηραϊκά προσκυνήματα λειτούργησαν υπεράνω τοπικιστικών διαφορών, έτσι όταν σε παλιότερες εποχές τα διοίκησαν και τα σφετερίστηκαν συμβούλια πρωτευουσιάνων ευγενών τότε αντέδρασε ο λαός και αγωνίστηκε για την επανάκτησή τους. Οι λόγοι λοιπόν της ανέκαθεν διοίκησης των εν

¹⁴⁰ Γ. Κασιμάτης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 246-247.

λόγω προσκυνημάτων από την Επιτροπή Εγγωρίου Περιουσίας είναι σαφείς, τόσο πριν όσο και μετά την Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα και ο παγκυθηραϊκός χαρακτήρας τους διατηρήθηκε έως σήμερα με την διατήρηση του θεσμού. Η κινητή και ακίνητη περιουσία των δύο Ιερών Προσκυνημάτων στα Κύθηρα, νομικά ανήκε και ανήκει στην τοπική αυτοδιοίκηση και υπαγόταν ανέκαθεν έως και σήμερα στη διαχείριση της Επιτροπής Εγγωρίου Περιουσίας Κυθήρων και Αντικυθήρων, όμως η διαχείρισή τους ήταν ξεχωριστή από την υπόλοιπη περιουσία της τοπικής αυτοδιοίκησης¹⁴¹.

Ο κρατικός συγκεντρωτισμός που κληρονόμησε το νεότερο ελληνικό κράτος από την Οθωμανική Αυτοκρατορία αποτελεί θεσμική δυσαρμονία σε ένα σύγχρονο δημοκρατικό κράτος και είναι οικονομικά επιζήμιος αφού δεν έχει συγκροτηθεί ο κατάλληλος μηχανισμός που θα είναι ικανός να αξιοποιήσει αποτελεσματικά την τεράστια αυτή περιουσία. Σε αντίθεση με έναν σωστό θεσμό ιδιοκτησίας της δημόσιας περιουσίας των νησιών που άφησε παρακαταθήκη η επτανησιακή τοπική αυτοδιοίκηση αφού θα μπορούσε η ίδια να διαχειριστεί τον πλούτο προς όφελος της νήσου των Κυθήρων και της ανάπτυξής της¹⁴².

---

¹⁴¹ Γ. Κασιμάτης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 251-253.

¹⁴² Γ. Κασιμάτης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 254.

Κ' Κεφάλαιο

Η οικονομία των Κυθίων κατά τη Βρετανική Προστασία

11.1. Η γεωργία

Η Βρετανική Προστασία αρχικά διατήρησε τη δομή της ιόνιας κοινωνίας με κυρίαρχη τη διάκριση μεταξύ γαιοκτημόνων και χωρικών, επαναλαμβάνοντας τα παλαιά βενετικά πρότυπα με αποτέλεσμα τις υποχρεώσεις των αγροληπτών προς του αγροδότες τιμαριώτες. Με τον τρόπο αυτό διατηρήθηκαν τα προνόμια των ευγενών, προκειμένου να κατοχειρωθεί η ενσωμάτωση των τοπικών ελίτ στο βρετανικό σύστημα διακυβέρνησης των Ιονίων Νήσων. Η Ιόνιος Βουλή κατάργησε σταδιακά το τιμαριακό σύστημα, έτσι οι τιμαριώτες έγιναν απόλυτοι ιδιοκτήτες της γής τους και απαλλάχθηκαν από την καταβολή φόρου ενώ οι αγρολήπτες απέδιδαν πρόσδοδα μόνο σε χρήμα και όχι σε προϊόντα¹⁴³. Βασική παραγωγική δραστηριότητα κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας ήταν η γεωργία, στο διαχειριστικό σχέδιο της αγροτικής οικονομίας ιδρύεται το 1823, με πράξη νομοθετικού περιεχομένου της Νομοθετικής Συνέλευσης, Επιτροπή Γεωργίας. Η Επιτροπή αυτή είχε ως στόχο την μελέτη των συνθηκών που επικρατούσαν στα Επτάνησα από αγροτοοικονομική άποψη και την παροχή σχετικών οδηγιών. Η Επιτροπή αποτελούνταν από μέλη της Νομοθετικής Συνέλευσης κατ' αναλογία με τον πληθυσμό κάθε νησιού. Η Κεντρική Επιτροπή αυτή για την αγροτική οικονομία λειτούργησε ικανοποιητικά και κατέγραψε τις συνθήκες της γεωργίας κάθε νήσου¹⁴⁴.

Οι κάτοικοι των Κυθίων καλλιεργούσαν διάφορα είδη ώστε να συντηρούνται και να είναι αυτάρκεις. Καλλιεργούσαν τα φτωχά και πολλές φορές άγονα εδάφη της Κυθηραϊκής γής, εκχέρσωναν τις πετρώσεις εκτάσεις, αφού τις πιο γόνιμες εκτάσεις τις κατείχαν οι αρχοντικές οικογένειες και οι απόγονοί τους. Τα είδη της καλλιέργειας των Κυθίων ήταν κυρίως το κριθάρι και τα κουκιά, στα λεπτόγεια εδάφη, ενώ στα καλύτερα εδάφη, το σιτάρι. Πιο ύστερα εισήχθη η καλλιέργεια σμίγου – μείγμα κριθαριού και σιταριού. Ο Μάκφεϋλ ακόμα εισήγαγε στο νησί των Κυθίων την καλλιέργεια των μεγάλων πλαγιωμάτων -κουκιών. Οι εξωχικές καλλιεργήσιμες εκτάσεις κατά τη Βρετανική Προστασία παρήγαγαν μεγάλες ποσότητες κριθαριού,

¹⁴³ Κ. Μπρεγιάννη, *Ιόνιο Κράτος 1814-1864: θεσμοί και κοινωνική διάρθρωση*, Αθήνα 2017, σ. 140-142.

¹⁴⁴ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 94-97.

ικανό να συντηρήσει τους κατοίκους της νήσου. Δενδοφυτεία όμως δεν υπήρχε, μονάχα λίγες ελιές, λίγες αμυγδαλιές και συκιές, πολλά όμως αμπέλια και μουριές τις οποίες φύτευαν μεταξύ των αμπελιών¹⁴⁵. Ακόμα οι κάτοικοι ασχολούνταν με τη μελισσοκομία. Μεγάλη έκταση είχε πάρει επίσης η κτηνοτροφία των προβάτων, αιγών, χοίρων, βοωειδών και γαϊδάρων¹⁴⁶.

Βιομηχανικά καλλιεργούσαν το βαμβάκι στις άνυδρες καλλιέργειές τους – μπαμπακίες όπως τις αποκαλούσαν- και το λινάριστους κήπους. Ακόμα παρήγαγαν άφθονα κρεμμύδια και λίγα κηπουρικά λαχανικά, ενώ η καλλιέργεια της πατάτας δεν είχε εισαχθεί ακόμα. Καλλιεργούνταν επίσης ψυχανθή φυτά για ζωοτροφές¹⁴⁷. Το μετάξι αποτελούσε μαζί με το λάδι τα κύρια προϊόντα των Κυθηρίων, όμως η καλλιέργεια του βαμβακιού πολεμήθηκε από την αγγλική διοίκηση¹⁴⁸. Ακόμα καλλιεργούσαν πορτοκάλια και αχλάδια, σε μικρή αλλά ικανοποιητική ποιότητα¹⁴⁹.

Ο Μάκφεϋλ εισήγαγε την καλλιέργεια της τομάτας, της μελιτζάνας και της μπάμιας, ακόμα αυτός ήταν που προώθησε την δενδροφτεία, ιδιαίτερα του ελαιόδενδρου. Μάλιστα έδωσε χρηματική αμοιβή στους πολίτες που φήτευαν δένδρα ύστερα από βεβαίωση του Προεστού¹⁵⁰. Έτσι την εποχή αυτή ξεκινά η ραγδαία ανάπτυξη της ελαιοκαλλιέργειας στα Κύθηρα, μικρότερη χρηματική ενίσχυση έδιναν για την καλλιέργεια άλλων δένδρων, με συνέπεια η παραγωγή του νησιού να καλύπτει την κατανάλωση¹⁵¹. Το Επτανησιακό παράδειγμα για τη διάδοση του ελαιόδενδρου και της ελαιοκαλλιέργειας αποτελεί παράδειγμα για τον αγροτικό χώρο καθώς φαίνεται διαχρονικά η αξία της ελαιοπαραγωγής για το εξωτερικό εμπόριο. Έτσι μετά την Ένωση με την Ελλάδα επιβλήθηκε εξαγωγικός φόρος επί της ελαιοπαραγωγής από τον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο¹⁵².

Κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας τις αλυκές στα Κύθηρα -αλαταρέες όπως τις αποκαλούν- και τις βραχονησίδες, τα διαχειριζόταν το Επιχώριον Συμβούλιον. Σήμερα, με βάση τις ισχύουσες διατάξεις και τα σχετικά Προεδρικά Διατάγματα, οι

¹⁴⁵ Κυθηραϊκή Βιβλιοθήκη, *Εντυπώσεις από τα Κύθηρα των Περιηγητών: J. Spon et G. Wheeler, D' O. Daper J. P. Riemann, Chr. Buondelmonti, P. Coronelli, A. G. Saint Sauveur Henri Belle, Gerard de Nerval*, Αθήνα 1979, σ. 133.

¹⁴⁶ Ι. Κασσιμάτης, *Ιστορικά: από την παλαιά στη σύγχρονη κυθηραϊκή ζωή*, Αθήνα 1978, σ. 130-131.

¹⁴⁷ Ε. Καλλίγερος, *Συνοπτική Ιστορία των Κυθίων, εδώ γεννήθηκε η Αφροδίτη*, Αθήνα 2008, σ. 155.

¹⁴⁸ Κυθηραϊκή Βιβλιοθήκη, *ό. π.*, σ. 133.

¹⁴⁹ Ν. Δελακοβία, *Η νήσος Κύθηρα*, Αθήνα 1887, σ. 27-28.

¹⁵⁰ Ι. Κασσιμάτης, *ό. π.*, Αθήνα 1978, σ. 132 και Π. Ματζάρογλου, *Κύθηρα- το νησί της ουράνιας Αφροδίτης*, χ. τ. χ., σ. 8.

¹⁵¹ Μ. Δαπόντες, *Η ελιά και τα λιотρίβια στα Κύθηρα*, Κύθηρα 2008, σ. 26-27.

¹⁵² Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 99-101.

αλυκές, ως μέρος της έγγειας μη ιδιωτικής περιουσίας, ανήκουν κατά αποκλειστικότητα στη διαχείριση της Επιτροπής Εγχωρίου Περιουσίας Κυθήρων και Αντικυθήρων, η οποία εξακολουθεί να τις μισθώνει με ετήσια δημοπρασία¹⁵³. Κάθε χρόνο το μήνα Μάιο, το Επιχώριον Συμβούλιον (νυν Εγχώριος Περιουσία) τα νοικιάζει με δημοπρασία στους ενδιαφερομένους και τα έσοδα πηγαίνουν στο Επιχώριο Ταμείο. Ανήκουν δηλαδή στη δημόσια (μη ιδιωτική) περιουσία των Κυθήρων και Αντικυθήρων. Το καθεστώς αυτό διατηρήθηκε και μετά την Ένωση και έτσι το αλάτι των Κυθήρων δεν ήταν είδος του Ελληνικού Μονοπωλίου όπως στην υπόλοιπη Ελλάδα. Δεν επιτρεπόταν όμως η εξαγωγή του εκτός Κυθήρων. Οι ακτές των Κυθήρων γύρω γύρω μαζί με τις βραχονησίδες και τα Αντικύθηρα ήταν μοιρασμένες σε 25 περιφέρειες με φυσικές γούρνες «αυτοπήκτων αλάτων». Κάθε χρόνο το Μάιο δημοσιευόταν μια διακήρυξη και ακολουθούσε η δημοπρασία με το δημόσιο κήρυκα (ντελάλη) ο οποίος έδινε τον τόνο. Οι περιοχές που κατακυρώνονταν στους ενδιαφερόμενους πλειοδότες είναι συνολικά είκοσι πέντε. Η διαδικασία της μίσθωσης γίνεται ακόμη και σήμερα, κάθε χρόνο, από την Επιτροπή Εγχωρίου Περιουσίας, με το σύστημα της ανοικτής δημόσιας δημοπρασίας.

11.2. Η ναυτιλία, η νασιπλοΐα και το εμπόριο

Κατά την Αγγλική Προστασία η ναυτιλία αναπτύχθηκε ικανοποιητικά, υπό την προστασία της Αγγλίας και με τη σημαία των Ιονίων Νήσων, μιάς και η Αγγλία ήταν από τις σημαντικότερες, αν όχι η σημαντικότερη ναυτική δύναμη της εποχής. Έτσι τα πλοία των Ιονίων Νήσων γίνονται παντού δεκτά¹⁵⁴! Τα πλοία των Κυθήρων ταξίδευαν στην Κωνσταντινούπολη, στα λιμάνια της Μαύρης θάλασσας με φορτίο τους κυρίως σιτηρά και ξυλεία. Ακόμα έκαναν μεταφορές στο Ιόνιο και στο κέντρο της Επτανήσου που ήταν η Κέρκυρα, στην Ανδριατική Θάλασσα και στη Βενετία, ενώ μετά την παρακμή της Βενετίας πήγαιναν στην Τεργέστη, σύμφωνα πάντα με τα προστάγματα του εμπορίου των Κυθηρίων και των αντιπροσώπων του. Το ταξίδι από τα Κύθηρα στην Σμύρνη διαρκούσε πάνω από έναν μήνα και Κυθηριοί ναυτικοί επικράτησαν πλήρως στη ναυτιλία της Σμύρνης. Χαρακτηριστικό της ναυτικής παρουσίας των Κυθηρίων ήταν ότι κατά τη Βρετανική Προστασία τα περισσότερα πλοία φέρουν το όνομα της Παναγίας Μυρτιδιωτίσσης. Τα πλοία των Κυθηρίων εκτός από εμπορικά

¹⁵³ *Ελένη Χάρου*, «Οι Αλαταρές των Κυθήρων», Κύθηρα, 24.8.2017, διαθέσιμο στο: <https://www.eleniharou.gr/i-alatares-ton-kythiron/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

¹⁵⁴ Ε. Καλλίγερος, *ό. π.*, σ. 156.

ήταν και αλιευτικά, τα οποία και στέλνονταν στην Εύβοια για την αλίευση σαρδέλας, ιδιοκτήτες τους ήταν κυρίως Κυθήριοι που κατάγονταν από τον Μυλοπόταμο και τα πληρώματά τους ήταν κυρίως Κυθήριοι. Τους χειμερινούς μήνες τα πλοία αυτά έδεναν στο καρνάγιο και τα πληρώματά τους επέστρεφαν στις οικογένειές τους. Τα μακρινά ταξίδια των πλοίων ξεκινούσαν μετά την γιορτή των Αγίων Σαράντα στις 9 Μαρτίου¹⁵⁵.

Στο Ιόνιο πέλαγος λόγω της γειτνίασης με τις δυτικές αγορές και τα μεγάλα εμπορικά κέντρα της Ευρώπης δημιουργείται και ανθεί μια σημαντική ναυτιλιακή δραστηριότητα κατά την περίοδο της Βρετανικής Προστασίας. Η δραστηριότητα αυτή έχει επιχειρηματικά χαρακτηριστικά ενώ πρόκειται για καπιταλιστικού τύπου επιχειρήσεις που αναπτύχθηκαν κυρίως σε άλλα νησιά της Επτανήσου μεγαλύτερα από τα Κύθηρα: την Ιθάκη και τη Κεφαλλονιά. Οι επιχειρήσεις αυτές διαφέρουν από βιοτεχνικές πλοιοκτησίες που παρατηρούνται την ίδια εποχή στη ευρύτερη περιοχή του Αιγαίου πελάγους. Η ανάγκη ρυθμιστικής παρέμβασης από το Ιόνιο Κράτος, η διοίκηση του οποίου το 1837 θεσπίζει την αναγκαστική καταγραφή όλων των πλοίων επτανησιακής ιδιοκτησίας, αλλά και ξένης ιδιοκτησίας: αφού η ξένη πλοιοκτησία ξεπερνά το 50 %. Ακόμα ρυθμίζει τα επαγγελματικά δικαιώματα των πλοιάρχων και των πληρωμάτων. Με τον τρόπο αυτό θεσπίζεται η πρόσληψη σε επτανησιακά πλοία, πλοιάρχων με επτανησιακή υπηκοότητα, ενώ το ίδιο ίσχυε και για το 1/3 των πληρωμάτων τους. Η ιονική ναυτιλία υπερτερούσε της ναυτιλίας κατά την εποχή της Αγγλοκρατίας και συνάδει με την επιχειρηματική δραστηριότητα των Επτανησίων πλοιοκτητών στην Κωνσταντινούπολη, καθώς και τα ευξείνια και τα παρευξείνια παράλια, όπως και τα εμπορικά κέντρα της Μαύρης Θάλασσας. Η εμπορική ναυτιλία των Επτανησίων είχε ήδη αναπτυχθεί από την περίοδο της Γαλλοκρατίας και της ρωσικής διοίκησης και έτσι στην περίοδο της Αγγλοκρατίας ήκμασε¹⁵⁶.

Κατά τις πρώτες δεκαετίες της Βρετανικής Προστασίας κυρίαρχη ήταν η επικοινωνία της ιόνιας ναυτιλίας με τα λιμάνια της Αδιατικής, ακόμα σημαντικός ήταν ο ρόλος που διαδραμάτισε η Κωνσταντινούπολη στα ναυτιλιακά του Ιονίου Κράτους, ενώ από το 1833 έως το 1841 σχεδόν τετραπλασιάζεται τόσο ο αριθμός των αφίξεων των πλοίων με ιονική σημαία όσο στο λιμάνι της Κωνσταντινούπολης όσο και η χωρητικότητα στα πλοία αυτά¹⁵⁷. Στη δεύτερη φάση της Επτανησιακής ναυτιλίας παρατηρείται μεγαλύτερη επικοινωνία με τα αιγαιοπελαγίτικα λιμάνια, ενώ το άνοιγμα

¹⁵⁵ Ι. Κασμάτης, *ό. π.*, σ. 128.

¹⁵⁶ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 103-105.

¹⁵⁷ Ν. Βλασσόπουλος, *Η ναυτιλία των Ιονίων Νήσων 1700- 1864*, Αθήνα 1995, τ. 2, σ. 17.

της ιονικής ναυτιλίας προς τον ελληνικό χώρο περιγράφει πως το αίτημα της Ένωσης είχε και οικονομικό υπόβαθρο. Η ενωποίηση του χώρου δράσης της ελληνικής ναυτιλίας παρέπεμπε στην έννοια της γεωγραφικής ενοποίησης μιάς αγοράς¹⁵⁸.

11.3. Η βιομηχανία και η βιοτεχνία

Η βιομηχανία των Κυθηρίων ήταν περιορισμένη έως ανύπαρκτη. Η έλλειψη δασμολογικής προστασίας της εγχώριας βιομηχανικής παραγωγής, ήταν ένας από τους παράγοντες που οδηγούσαν σε αυτό όπως και η έλλειψη πρόσβασης σε πρώτες ύλες και σε εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό. Ακόμα και μετά την Ένωση των Επτανήσων με τη μητέρα Ελλάδα, η βιομηχανική δραστηριότητα ήταν υποβαθμισμένη. Στα πλαίσια της περιορισμένης βιομηχανικής δραστηριότητας, η Προστασία κατά τα πρώτα χρόνια έδωσε έμφαση περισσότερο στην αγροτική οικονομία καθώς αποτέλεσε τον τροφodότη του ντοπιου πληθυσμού¹⁵⁹.

Για την επεξεργασία των σιτηρών είχαν μύλους, ανεμόμυλους και χειρόμυλους. Με τους χειρόμυλους άλεθαν τη φάβα, ακόμη για την έκθλιψη των ελιών χρησιμοποιούσαν μια μεγάλη λίθινη πλάκα. Η κατεργασία της ελιάς ήταν μια πολύ απαιτητική εργασία και γινόταν συνήθως με αλληλοβοήθεια αλλά υπήρχαν και ειδικοί εργάτες για αυτό. Τα πέτρινα ελαιοπιεστήρια εισήχθησαν πολύ αργότερα. Τα σταφύλια τα πατούσαν στον λανό, ενώ λανοί στα Κύθηρα υπήρχαν πολλοί και μεγάλοι.

Η βιοτεχνία των Κυθηρίων απ' την άλλη ήταν περισσότερο ανεπτυγμένη από τη βιομηχανία τους. Το βαμβάκι, το λινάρι και το μαλλί ήταν οι ύλες οι οποίες επεξεργάζονταν στα Κύθηρα από τις ντόπιες οικογένειες και χρησιμοποιούνταν για να καλύψουν τις ανάγκες των οικογενειών τους, καθώς παρήγαγαν τα υφάσματα που χρησιμοποιούσαν. Για την κατεργασία του βαμβακιού, χρησιμοποιούσαν το εκκοκιστήριο, το δοξάρι, τα χειρόκτενα, τη ρόκα και το αδράχτι. Ενώ ως εργαλεία χρησιμοποιούσαν τον κλώστη, τον άδρακτο, το τυλιγάδι, την ανέμη, τη σβίγα, τα μασούρια, τη καλαντάρρα και τον αργαλειό. Με αυτά τα μέσα πετύχαιναν λεπτά, όμορφα και στερεά υφάσματα. Με τον ίδιο τρόπο κατεργάζονταν το μαλλί από των προβάτων και το λινάρι. Για την παραγωγή λινών υφασμάτων, η διαδικασία όμως της κατεργασίας του λιναριού ήταν πολύ επίπονη και χρειαζόταν πολύ κόπο. Ενώ με το

¹⁵⁸ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 106.

¹⁵⁹ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 94-95.

μαλλί των προβάτων έφτιαχναν χονδρά και λεπτά μάλλινα υφάσματα: για ενδύματα ή κλινοσκεπάσματα. Ακόμα με την τρίχα από τα ερίφια έφτιαχναν σακιά και σχοινιά¹⁶⁰.

Στα Κύθηρα υπήρχαν κατά την εποχή της Αγγλικής Προστασίας, πολλοί και καλοί τεχνίτες μεταξύ τους: λιξοθόοι, κτίστες, ξυλογλύπτες, λεπτουργοί και χρυσοχόοι, κατεργαστές αργύρου, χαλκουργοί και σιδηρουργοί¹⁶¹.

---

¹⁶⁰ Ι. Κασιμάτης, *ό. π.*, σ. 132-133.

¹⁶¹ Ι. Κασιμάτης, *ό. π.*, σ.134-135.

Α' Κεφάλαιο

Οι τρόποι πραγματοποίησης συναλλαγών και η φορολογική πραγματικότητα των Κυθηρίων

12.1. Οι συναλλαγές

Κατά την περίοδο της Προστασίας, στα Κύθηρα υπήρχαν μόνο κάποια, λίγα στον αριθμό, μαγαζιά στη Χώρα και στον Ποταμό, τα οποία προμήθευαν οι έμποροι του νησιού με διάφορα προϊόντα, όπως είδη βιοτεχνίας ή οικοδομικά. Το χρήμα που διακινούνταν στο νησί ήταν λιγιστό και τις περισσότερες φορές δεν το χρησιμοποιούσαν, καθώς οι συναλλαγές πραγματοποιούνταν με ανταλλαγή προϊόντων ή ανταλλαγή εργασίας, ακόμη και ανταλλαγή κρέατος. Εξαγωγή προϊόντων δεν γινόταν, ούτε ζώων, τα οποία και αφθονούσαν στο νησί των Κυθίων. Οι σιδηρουργοί του νησιού οι οποίοι ήταν συνήθως αθίγγανοι και πληρώνονταν από τους γεωργούς για την εργασία τους στην κατεργασία των γεωργικών τους προϊόντων, για όλο το έτος σε είδος. Οι ιερείς ήταν άμισθοι, ενώ λάμβαναν το περισσευούμενο κερι ή λάδι της εκκλησίας. Τα νομίσματα που χρησιμοποιούσαν ήταν το γρόσι, το φαρδίσι, το όβολο (2,5 λεπτά), η πέννα, τα οποία ήταν χάλκινα. Αργυρά νομίσματα χρησιμοποιούσαν: το τριανταράκι, το ήμισυ σελλίνι, το σελλίνι το κράον, το ανκράον, η κορώνα (7 σελλίνια) και τέλος η χρυσή λίρα.

12.2. Η φορολογία που επιβλήθηκε

Στα Κύθηρα, η Ιόνιος Πολιτεία απέστειλε τον έπαρχο Ευστάθιο Μεταξά με σκοπό να μελετήσει την οικονομική κατάσταση που επικρατούσε στο νησί, ενώ στη συνέχεια σχημάτισε και κατέθεσε νομοσχέδιο προς την Κυβέρνηση, το οποίο και περιείχε ογκώδη έκθεση με την οποία και κατέκρινε την ισχύουσα στα Κύθηρα Ενετική φορολογία, αφού ήταν αναχρονιστική, πιεστική και άδικη. Ο Μεταξάς πρότεινε ακόμα την αντικατάσταση της Ενετικής φορολογίας με μόνιμο φόρο τον οποίο και υπολόγιζαν αναλογικά βάσει της μέσης τιμής του προσόδου της γής. Έτσι όρισε 8% φόρο για τα περιβόλια, 6% για τα αμπέλια και 3% για τις καλλιεργήσιμες με σπορά εκτάσεις. Θέλοντας ακόμα να προφυλάξει την μείωση των δημοσίων προσόδων, θέσπισε ως αντάλλαγμα δύο άμεσους φόρους, ο μιν αφορούσε τα σπίτια και ο δε ήταν κεφαλικός επί των αλλοδαπών. Όταν το νησί των Κυθίων κατελήφθει από τους Άγγλους, το σχέδιο του Μεταξά θεωρήθηκε από τους αξιωματούχους του ως ανεφάρμοστο και

ασύμφορο για το Ταμείο. Μετά από αυτά ο διορισμένος έπαρχος της νήσου των Κυθήρων Πέτρος Μαρκάτης συνεταξε σχέδιο εξ' αρχής κατόπιν εντολής του Αρμοστή, το οποίο απαρτιζόταν από 38 άρθρα¹⁶².

Έτσι επί Αγγλοκρατίας θεσπίζεται ο φόρος της δεκάτης των σπειρομένων γαιών σε ποσοστό 5% επί της παραγωγής, η δεκάτη του οίνου και αυτή στο ποσοστό 5% επί του προϊόντος και καταβαλόταν ή σε είδος ή σε χρήμα προς 2 τάλληρα την Ενετική βαρέλα. Ο φόρος των ελαιών ορίζεται σε δύο εκατοστά του τάλληρου για κάθε δέντρο ηλικίας άνω των 10 ετών. Ο φόρος των ποιμνίων ορίζεται σε δύο εκατοστά του τάλληρου κατά κεφαλήν ζώου και ανεξάρτητα με το είδους του ζώου. Τα τελωνεία υφίστανται όπως αυτά ίσχυαν κατά το Ενετικό σύστημα. Τα τέλη εισαγωγής ορίζονται στο ποσοστό του 3%, χωρίς να φορολογούνται τα σιτηρά και τα λαχανικά καθώς και όλα τα προϊόντα των Αντικυθήρων. Τα εξαγόμενα προϊόντα φορολογούνταν με 6%, με εξαίρεση το αφορολόγητο μέλι και τυρί. Η φορολογία του εισαγόμενου καπνού, του οίνου και του οινοπνεύματος αυξανόταν σταδιακά, αλλά ως αντιστάθμισμα καταργήθηκε: ο φόρος της σπίνας, ο οποίος ήταν καταναλωτικός φόρος του οίνου και το μονοπώλιο του καπνού. Εκτός από αυτά καταργήθηκε ο κεφαλικός φόρος των αλλοδαπών, ο καπνικός φόρος, οι φόροι επί των κυψελών, των μύλων, των περιβολιών καθώς και φόροι των προϊόντων: του του βαμβακιού, του λινού, όπως και άλλων δευτερευόντων ειδών.

Ακόμα το 1819 κατατέθηκε στη Τοπική Διοίκηση των Κυθήρων πράξη με μεταρρυθμίσεις που αφορούσαν το φορολογικό σύστημα του Μεταξά και το οποίο παρείε στο Ταμείο μικρά οφέλη. Οι τροπολογίες αυτές αφορούσαν την μείωση της φορολογίας γαιών, των αμπέλων, ενώ αναθεωρήθηκε η κτηματολογική αναγραφή. Τονίζεται επίσης η τροποποίηση της φορολογίας των μύλων, τους οποίους το σχέδιο του Μερκάτη απήλλασε φορολογικά, ενώ ο Μεταξά τους φορολογούσε με 8% επί του υποτιθέμενου εισοδήματός του. Έτσι και επειδή αυτή η μεταρρύθμιση δεν είχε καμία φορολογική βάση και ήταν αβέβαιη προτάθει η αντικατάστασή της με μόνιμη φορολογία ανάλογα με το είδος του μύλου. Με τον τρόπο αυτό φορολογήθηκαν ετήσια οι ανεμόμυλοι με το ποσό των 20 ταλλήρων ο έκαστος και οι υδρόμυλοι με 15 τάλληρα και οι ιπποκίνητοι με 6 τάλληρα. Μέχρι το 1828 οπότε και επήλθε η φορολογική

¹⁶² Π. Τσιτσιλίας, *Ιστορία των Κυθήρων*, Αθήνα 1994, τ. 2, σ. 64 και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 13 (1977), σ. 64-65.

αφομοίωση των Κυθίων με τα άλλα Ιόνια νησιά, η φορολογία συνέχιζε να είναι καταπιεστική για τους κατοίκους του νησιού.¹⁶³

Γενικά η άμεση φορολογία βάρυνε τα αγροτικά στρώματα, το γεγονός αυτό έκανε τους χωρικούς να είναι δυσαρεστημένοι και να οδηγηθούν ακόμα και σε αγροτικές εξεγέρσεις οι οποίες επισυμβαίνουν γενικά στα Επτάνησα κατά τη περίοδο της Αγγλικής Προστασίας, έχουν περισσότερο κοινωνικό χαρακτήρα και δεν υποκινούνται από παντός τύπου εθνικών διεκδικήσεων, παρά την ύπαρξη του εθνικού στοιχείου. Έτσι το 1825 με πράξη της η Ιόνιος Βουλή κατήργησε σταδιακά τα τιμάρια. Με τη συγκεκριμένη ρύθμιση οι τιμαριώτες έγιναν απόλυτοι ιδιοκτήτες της γης τους και απαλλάχθηκαν από την καταβολή φόρου προς το Δημόσιο, ενώ οι αγρολήπτες απέκτησαν το δικαίωμα της απόδοσης των προσόδων όχι πια με ανταλλαγή προϊόντων αλλά με χρήμα. Ακόμα εισάγεται ρύθμιση με την οποία οι φεουδούχοι εξαγόραζαν το δικαίωμα ιδιοκτησίας της γης με καταβολή μετρητών στο Δημόσιο Ταμείο. Με τον τρόπο αυτό ξεκινά να εκχρηματίζεται η οικονομία των Επτανήσων, καθώς αρχίζει η δημιουργία αγροτικού πλεονάσματος, ενώ ήταν σύμφωνη με το ρωμαϊκό δίκαιο. Η νομιστική ρύθμιση του 1825 αναθεωρήθηκε εκ' νέου το 1830 και το 1840, προσθέτονταν την αποπλήρωση και σε είδος, λόγω της σπανιότητας του χρήματος¹⁶⁴.

Τα μεταρρυθμιστικά εγχειρήματα της Αγγλικής Προστασίας που εκφράστηκαν κατά κύριο λόγο μετά το 1840 στα Επτάνησα είχαν ως στόχο την ενίσχυση του κοινωνικού ρόλου της ανώτερης εκπαίδευσης και την επέκταση των υπηρεσιών γενικά. Έτσι τα αστικά στρώματα σημείωσαν άνοδο και αναμόρφωσαν με τον τρόπο αυτό τη παραδοσιακή φαιουδαλική δομή. Το δικαίωμα του πολίτη ήδη από τη θέσπιση του Συντάγματος της Επτανήσου Πολιτείας, δεν συνδεόταν με τη μη άσκηση χειρωνακτικού επαγγέλματος, με τον τρόπο αυτό ήδη είχαν ξεκινήσει να θεσμιθετούνται τα μεσαία κοινωνικά στρώματα¹⁶⁵. Είναι λοιπόν κατανοητό ότι η οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα των αστικών στρωμάτων κατά την Αγγλοκρατία επέφερε κοινωνική κινητικότητα, η οποία προέβαλλε το αίτημα της Ένωσης των Επτανήσων με τη μητέρα Ελλάδα και την απελευθέρωση των αγροτών από τα φεουδαλικά δεσμά, δημιουργώντας κοινούς στόχους στα μεσαία στρώματα¹⁶⁶.

¹⁶³ Π. Τσιτσιλίας, *ό. π.*, τ. 2, σ. 64-65.

¹⁶⁴ Κ. Μπρεγιάννη, *Ιόνιο Κράτος 1814-1864: θεσμοί και κοινωνική διάρθρωση*, Αθήνα 2017, σ. 88-89.

¹⁶⁵ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 89-90

¹⁶⁶ Γ. Χυτήρης, «Στα Αγγλοκρατούμενα Επτάνησα», στα: *Κερκυραϊκά Χρονικά*, χ. τ. 1976, σ. 91-109.

Οπωσδήποτε η Βρετανική Προστασία είχε παιδευτικό ρόλο καθώς εξοικίωσε τον αγροτικό πληθυσμό με τις αρχές του πολιτικού φιλελευθερισμού. Έτσι τα Ιόνια νησιά βρέθηκαν στη μεταβατική φάση σε μια πιο εκχρηματισμένη οικονομία. Βεβαίως όπως και κάθε οικονομία έτσι και η επτανησιακή χαρακτηρίζεται την περίοδο της Αγγλικής Προστασίας από αντιφατικά στοιχεία καθώς έχει κατακτηθεί διαδοχικά από διαφορετικούς δυτικούς επικυρίαρχους, έχει διαφορετικότητα στη κοινωνική δομή, ενώ χαρακτηριστικά της είναι τα πολλαπλά πολιτισμικά ερεθίσματα από τον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο, που τονίζουν τις αντιθέσεις και δημιουργούν ένα ενδιαφέρον και ποικιλόμορφο περιβάλλον¹⁶⁷.

---

¹⁶⁷ Κ. Μπρεγιάννη, *ό. π.*, σ. 90-91.

Μ' Κεφάλαιο

Η θρησκεία και η εκκλησία

Στην περίοδο της Αγγλοκρατίας στο νησί των Κυθήρων σημειώνεται μεγάλο ενδιαφέρον για την συντήρηση των παλαιών ναών αλλά και την ανέγερση νέων. Οι ευγενείς που κατέχουν τίτλους από παλαιά, εξακολουθούν να έχουν στην κατοχή τους το μεγαλύτερο αριθμό ναών στο νησί, ενώ οι κατώτερες κοινωνικά τάξεις εκκλησιάζονταν σε ενοριακούς και συναδελφικούς ναούς υπό προϋποθέσεις. Στους Άγγλους έχει παραχωρηθεί ο ναός του Αγίου Μηνά στην Χώρα του νησιού για να εκκλησιάζονται και να θάβουν τους νεκρούς τους στον περίβολό του. Οι επιτίμβιες πλάκες με τις επιγραφές σώζονται μέχρι σήμερα και εκθέτονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κύθρων¹⁶⁸.

13.1. Η Επισκοπή του νησιού κατά την Αγγλοκρατία

Η Επισκοπή των Κυθήρων υπάγεται από το 1644 έως το 1862 στη Μητρόπολη Φιλαδέλφειας, η οποία είχε έδρα της την Βενετία και η οποία είχε την ευθύνη για τις ορθόδοξες επισκοπές εντός των ορίων της Ενετικής δικαιοδοσίας. Η Αγγλική Προστασία βρίσκει Επίσκοπο της νήσου τον Άνθιμο Λεβούνη, ο οποίος χειροτονήθηκε το 1792, επί των ταραγμένων χρόνων της Ενετοκρατίας των Κυθήρων, μέχρι και το τέλος της ζωής του το 1816¹⁶⁹. Το χρονικό διάστημα της επισκοπής του, το 1811 εγκρίνεται από την Ιόνια Βουλή ο κανονισμός των ναών και των μονών της Επτανήσου, που διαιρούσε τους ναούς σε ενοριακούς και συναδελφικούς, μερικού ή πλήρους δικαιώματος. Ο θάνατός του, άφησε την Επισκοπή των Κυθήρων σε χρεία για τα επόμενα οκτώ χρόνια: από το 1816 έως το 1824, καθώς η αγγλική κυβέρνηση δεν αναγνώριζε τους εκκλησιαστικούς νόμους που είχαν ψηφιστεί επί Ενετοκρατίας στα Επτάνησα¹⁷⁰.

Ο τρόπος της εκλογής των επισκόπων ρυθμίστηκε με βάση το Σύνταγμα του 1815 και του 1817. Η επισκοπή των Κυθήρων σταμάτησε να εξαρτάται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης και τον Μητροπολίτη Μονεμβασίας,

¹⁶⁸ Ε. Καλλίγερος, *Συνοπτική Ιστορία των Κυθήρων, εδώ γεννήθηκε η Αφροδίτη*, Αθήνα 2008, σ. 161.

¹⁶⁹ Π. Τσιτσιλίας, *Ιστορία των Κυθήρων*, Αθήνα 1994, τ. 2, σ. 120.

¹⁷⁰ Μητροπολίτης Κυθήρων κ. κ. Κ. Χριστάκης, «Η εκκλησία των Κυθήρων και η ιστορική της διαδρομή κατά τον 19^ο έως και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα», στο: Πανελλήνιο Συνέδριο Κυθηραϊκών Μελετών (19-23 Σεπτεμβρίου 2001), *Εκκλησία-Παιδεία-Εκπαίδευση και Πολιτισμός στα Κύθηρα (19ος και 20ος αιώνας)*, (επιμ. Γ.Λεοντσίνης), Αθήνα 2001, τ. 1, σ. 739-740.

κάτι που ίσχυε για τα υπόλοιπα Επτάνησα. Σύμφωνα με νόμο της Ιονίου Βουλής ο Άγγλος Αρμοστής, στην περίπτωση αυτή, Μίτλαντ είχε το δικαίωμα να συμπληρώσει τους επισκοπικούς θρόνους που βρίσκονταν σε χηρεία¹⁷¹. Έτσι το 1824 ανεβαίνει στον θρόνο της Κυθηραϊκής Επισκοπής ο Προκόπιος Καλλονάς, ή όπως τον αποκαλούσαν οι Άγγλοι: «το άνθος των Επισκόπων της Ανατολής». Ο νέος Επίσκοπος εκλέχθηκε από κληρικούς σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1817 και ύστερα από σύσταση της εκλογής του από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Εποίμανε την Επισκοπή των Κυθήρων έως το 1857¹⁷². Κατά το διάστημα της Αρχιερατείας του, το 1841, η εικόνα της Παναγίας Μυρτιδιώτισσας μεταφέρεται μόνιμα στην Ιερά Μονή των Μυρτιδίων, παράλληλα με νόμο η Ιόνιος Γερουσία καθιερώνει την περιφορά της εικόνας στα χωριά της νήσου, η λεγόμενη «γύρα»¹⁷³. Ο Ευγένιος Μαχαιριώτης, διαδέχεται τον Καλλονά το 1857, τον τελευταίο Κυθήριο Επίσκοπο, ο οποίος είχε τον τίτλο του «αρχιεπισκόπου», καθώς επί Αγγλοκρατίας, ο θρόνος είχε προαχθεί σε Αρχιεπισκοπή. Επί των ημερών του το νησί των Κυθήρων ενώνεται εκκλησιαστικά και πολιτικά με την υπόλοιπη ελεύθερη μητέρα Ελλάδα¹⁷⁴.

13.2. Η εκκλησιαστική διοικητική εξουσία στα Κύθηρα

Η εκκλησιαστική διοικητική εξουσία στα Κύθηρα αλλά και στα υπόλοιπα Ιόνια νησιά, ασκούνταν από τον Αρμοστή, την Βουλή και την Γερουσία, το τρίπτυχο που αποτελούσε την κεντρική κυβέρνηση καθώς επίσης και από την τοπική κυβέρνηση, την οποία αποτελούσε ο Άγγλος τοποτηρητής του εκάστοτε νησιού, ο Έπαρχος και το Εγχώριο Συμβούλιο. Ένα από τα πέντε μέλη που αποτελούσαν το Εγχώριο Συμβούλιο του νησιού, ήταν ο Εκκλησιαστικός Σύμβουλος, ο επικεφαλής του Αρχείου Θρησκείας. Ο Εκκλησιαστικός Σύμβουλος είχε συμβουλευτικό, διοικητικό και δικαστικό ρόλο. Ήταν αυτός που συνέτασε έκθεση στον Έπαρχο με τα προσόντα των υποψηφίων κληρικών και αποφάσιζε για την καταλληλότητά τους. Συγκαλούσε τα αρμόδια όργανα των συναδελφικών ναών για την εκλογή των εφημερίων και των επιτρόπων. Αν

¹⁷¹ Π. Τσιτσιλίας, *ό. π.*, τ. 2, σ. 121.

¹⁷² Μητροπολίτης Κυθήρων κ. κ. Κ. Χριστάκης, «Η εκκλησία των Κυθήρων και η ιστορική της διαδρομή κατά τον 19ο έως και τα μέσα του 20ου αιώνα», στο Πανελλήνιο Συνέδριο Κυθηραϊκών Μελετών (19-23 Σεπτεμβρίου 2001), *Εκκλησία-Παιδεία-Εκπαίδευση και Πολιτισμός στα Κύθηρα (19ος και 20ος αιώνας)*, (επιμ. Γ. Λεοντίνης), Αθήνα 2001, τ. 1, σ. 741.

¹⁷³ P. Vanges, *Kithera a history*, χ. τ. 1993, σ. 141 και G. Leontsinis, *The Island of Kythera a social history (1700-1863)*, Athens 1987, σ. 198.

¹⁷⁴ Μητροπολίτης Κυθήρων κ. κ. Κ. Χριστάκης, *ό. π.*, σ. 742.

διαπίστωνε οικονομικές ατασθαλίες στις δαπάνες των ναών, επέβαλλε κυρώσεις, ενώ δίκαιζε τις διαφορές μεταξύ των διαχειριστικών οργάνων¹⁷⁵.

Το Εγχώριο Συμβούλιο είχε ποικίλες αρμοδιότητες για την άσκηση της εκκλησιαστικής διοίκησης του νησιού. Ενέκρινε τους κανονισμούς λειτουργίας των ναών και των μοναστηριών στο νησί, δίκαιζε τις εφέσεις επί των αποφάσεων του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, εξέταζε τις υποψηφιότητες των μοναχών και των κληρικών του νησιού και έλεγχε την περιουσιακή κατάσταση των μονών και των ναών. Ήταν υπεύθυνο για την εκλογή των επιστατών των μονών, τοποθετούσε εφημέριους και επιτρόπους στους συναδελφικούς ναούς και επόπτευε την ασκήση των καθηκόντων τους. Ήταν ακόμα υπεύθυνο καθορισμό της τροφοδοσίας των μοναχών και την χορήγηση αδειών σε λαϊκούς ώστε να διαμείνουν στα μοναστήρια για λόγους υγείας. Το Εγχώριο Συμβούλιο δίκαιζε τις διαφορές που δημιουργούνταν μεταξύ επιτρόπων και μοναχών, οι οποίες δεν μπορούσαν να δικαστούν από τα πολιτικά και τα ποινικά δικαστήρια, ενώ αποφάσιζε για την επικούρηση των ασθενών και απόρων ιερέων του νησιού¹⁷⁶.

Κοινοτικά Συμβούλια (Consigli Comunati) που συστάθηκαν στα Κύθηρα, όπως και στα υπόλοιπα Ιόνια νησιά, επέβλεπαν την διαχείριση των ναών στο κάθε νησί, ενώ στην εκκλησιαστική διοίκηση συμμετείχε ενεργά με αποφάσεις η Βουλή, η Γερουσία και ο Γενικός Διοικητής των Ιερών και Εκκλησιαστικών Εισοδημάτων. Το περίπλοκο αυτό σύστημα διοίκησης υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα στο θέμα της εκκλησίας και της θρησκείας που δείχνει η Αγγλική Προστασία. Βέβαια πίσω από όλο αυτό, υπήρχε η σκοπιμότητα του ελέγχου των χριστιανών και την σταδιακή αποδυνάμωση και την εκφύλιση της τοπικής εκκλησίας και ορθόδοξου στοιχείου των Ιόνιων Νησιών. Ο Αρμοστής και η Γερουσία είχαν κυρίως παρεμβατικό ρόλο στα εκκλησιαστικά πράγματα, αφού ήταν αυτοί που επικύρωναν τους κανονισμούς λειτουργίας των ναών και των μονών, ενώ διόριζαν και τα διοικητικά και διαχειριστικά όργανα των μοναστηριών. Ακόμα επικύρωναν την εκλογή Αρχιεπισκόπου, τις υποψηφιότητες των κληρικών και ενέκρινε την ίδρυση ή μη ίδρυση ναών και μοναστηριών¹⁷⁷.

¹⁷⁵ Α. Πήλιας, «Νομοθετικοί περιορισμοί της θρησκευτικής ελευθερίας και διοικητική εξουσία του Ιονίου Κράτους 1809-1864», στο: Επιστημονικό Συμπόσιο (19-21 Σεπτεμβρίου 2003), *Επιστημονική Έρευνα στα Κύθηρα*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνας), Αθήνα 2003, σ. 487-489.

¹⁷⁶ Α. Πήλιας, *ό. π.*, σ. 489-491.

¹⁷⁷ Α. Πήλιας, *ό. π.*, σ. 491-492.

Ο Γενικός Διοικητής των Εκκλησιαστικών και Ιερών Εισοδημάτων (Administratore Generale Delle Rendite Ecclesia Striche E Pie) ήταν ο ανώτερος αξιωματούχος στην εκκλησιαστική διοίκηση της νήσου των Κύθρων, με κύριο καθήκον του τον οικονομικό έλεγχο των εκκλησιαστικών επιτροπών. Τον τελικό λόγο όμως στον έλεγχο των εκκλησιαστικών επιτροπών κατείχε ο Revisore Generale ή αλλιώς Γενικός Αναθεωρητής του κράτους, οι γενικές αρμοδιότητες του οποίου μεταβιβάστηκαν το 1820 στον Έπαρχο (Reggente) καθενός από τα νησιά των Επτανήσων, συμπεριλαμβανομένων και των Κυθήρων. Με αυτό τον τρόπο ο Έπαρχος είχε μετείχε στη διαδικασία εκλογής του Αρχιεπισκόπου στα Κύθηρα. Ακόμα σύντασσε τους καταλόγους των υποψηφίων κληρικών και των υποψηφίων μοναχών¹⁷⁸.

13.3. Τα Εκκλησιαστικά Ιδρύματα που ανεγέρθηκαν κατά την Αγγλική Προστασία: η Ιερά Μονή των Μυρτιδίων, η Ιερά Μονή Αγίας Μόνης, οι Άγιοι Ανάργυροι στο Ξερουλάκι

Η ανέγερση του ναού της Παναγίας Μυρτιδιώτισσας στα Κύθηρα έγινε επί Αγγλικής Προστασίας του νησιού, κατά τα έτη 1840 έως 1856. Ο Κυθήριος ηγούμενος, Αγαθάγγελος Καλλίγερος, εγκαταστάθηκε στην μονή και ζήτησε από τον Έπαρχο-Διοικητή των Κυθήρων, την μόνιμη εγκατάσταση της αγίας εικόνας της Παναγίας Μυρτιδιώτισσας στη Μονή. Κτίστηκαν νέα κελιά για τους προσκυνητές, σταύλοι για τα ζώα και καλλιεργήθηκαν όλα τα αγροκτήματα που ανήκαν στην περιουσία της Μονής. Ακόμα κατασκευάστηκε το μαρμάρινο τέμπλο του ναού, η μαρμάρινη ιερή τράπεζα και το εικονοστάσιο και το πόρινο εικονοστάσιο. Μέχρι τότε η Εικόνα παρέμενε για φύλαξη, καθώς υπήρχε ο φόβος των πειρατικών επιδρομών, στο Κάστρο της Χώρας στο συνώνυμο Ναό, ο οποίος εγκαινιάστηκε το 1807 και μέχρι το έτος 1798 οπότε και παραδόθηκε στους ορθοδόξους, αφού μέχρι τότε και επί Ενετοκρατίας ήταν Καθολικός Ναός¹⁷⁹. Με διάταγμα της Γερουσίας της Ιονίου Πολιτείας στις 7 Μαΐου 1841, εγκρίθηκε η μεταφορά της αγίας εικόνας, μόνιμα στη Μονή των Μυρτιδίων. Από τότε καθιερώθηκε και η περιφορά της Εικόνας σε όλα τα χωριά του νησιού, μέχρι τον τελικό της προορισμό, τον θρόνο της στη μονή των Μυρτιδίων. Η Μονή των Μυρτιδίων δεν υπάγεται στην τάξη των καθ' αυτό Μονών, αλλά είναι ιδιόρρυθμη Μονή ή Ιερό Προσκύνημα, ανήκει στην Εγχώριο Περιουσία Κυθήρων και

¹⁷⁸ Α. Πήλιας, *ό. π.*, σ. 492-493.

¹⁷⁹ Ρ. Vanges, *ό. π.*, σ. 198-199.

Αντικυθήρων και διοικείται από Επιτροπή¹⁸⁰. Η Παναγία Μυρτιδιώτισσα είναι προστάτιδα της νήσου των Κυθήρων και γιορτάζεται στις 24 Σεπτεμβρίου, ημέρα που πραγματοποιήθηκε το θαύμα της ίασεως του παραλύτου, ενώ ο μεγαλοπρεπέστατος ναός της βρίσκεται στη Δυτική πλευρά, παρά την παραλία «Βαθύ Αυλάκι»¹⁸¹.

Η ανακαίνιση του ναού της Υπεραγίας Θεοτόκου Αγίας Μόνης ξεκίνησε το 1840, με την επιμέλεια των Επισκόπων των Κυθήρων Προκοπίου Καλλονά και Ευγενίου Μαχαιριώτη, με την συνδρομή και την προσφορά βέβαια των κατοίκων και διήρκησε περί τα δέκα χρόνια, έως το 1850. Η διαχείριση της Αγίας Μονής δεν υπάγεται στην τάξη των καθ' αυτό Μονών, αλλά είναι ιδιόρρυθμη Μονή ή Ιερό Προσκύνημα, ανήκει στην Εγχώριο Περιουσία Κυθήρων και Αντικυθήρων και διοικείται από Επιτροπή¹⁸². Ακόμα η ανέγερση του ναού των Αγίων Αναργύρων Κοσμά και Δαμιανού στο Ξερουλάκι, που βρίσκεται νότια του χωριού Δρυμώνας, που καταλήγει στη θέση Καλαμαύρος, σε σημείο που ονομάζεται Ξερουλάκι. Ένας από τους ιδιοκτήτες της μονής, θέλησε να φτιάξει τον ναό και για τον λόγο αυτό έπραγατοποίησε έρανο και μετέβει στην Κωνσταντινούπολη. Εκεί σύμφωνα με την παράδοση, κατά το έτος 1820, συνάντησε έναν ασθενή, ο οποίος του εκμυστηρεύτηκε πως είχε κρύψει πυθάρι με λίρες, σε σπηλιά και μέσα στην άμμο, στη παραλία Μελιδόνι, κοντά στη θέση Καλαμαύρος. Τον πρόσταξε λοιπόν να πάει να βρεί το πυθάρι και με τα χρήματα αυτά να φτιάξει την εκκλησία που ήθελε. Έτσι και έγινε και το πυθαράκι το τοποθέτησε στο τρούλλο του κωδωνοστασίου, όπου διακρίνεται μέχρι και σήμερα¹⁸³.

¹⁸⁰ Ι. Κασσιμάτης, *Από την παλαιά και σύγχρονη Κυθηραϊκή ζωή*, Αθήνα 1978, σ. 148-158 και Π. Τσιτσιλίας, *ό. π.*, σ. 157.

¹⁸¹ Ν. Δελακοβιά, *Η νήσος Κύθηρα*, Αθήνα 1887, σ. 23.

¹⁸² Ι. Κασσιμάτης, *ό. π.*, σ. 148-158 και Π. Τσιτσιλίας, *ό. π.*, τ. 2, σ. 157.

¹⁸³ Ι. Κασσιμάτης, *ό. π.*, σ. 161-163.

Ν' Κεφάλαιο

Η Επανάσταση του 1821, η αντίδραση της Προστάτιδος Βρετανίας και η κατάσταση στα Κύθηρα

Η γεωγραφική θέση των Κυθήρων και των Αντικυθήρων ήταν ο βασικότερος παράγοντας, που βοήθησε τους κατοίκους τους να αναπτύξουν προεπαναστατική και επαναστατική δράση, κατά την διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821. Η Βρετανική Προστασία, κάτω από την οποία βρίσκονταν τα νησιά του Ιονίου Πελάγους, θέλησε να διατηρήσει πολιτική ουδετερότητας, με σκοπό να την συνέχιση της κυριαρχία της στα Ιόνια νησιά, που τελούσαν υπό την προστασία της. Τα Επτάνησα και τα Κύθηρα τότε βρίσκονταν υπό την αρμοστέια του αυταρχικού άγγλου διοικητή Μαίτλαντ, ο οποίος αντιμετώπισε την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης με ανθελληνικό και ανελεύθερο πνεύμα¹⁸⁴. Όμως και παρά της αντιρρήσεις της, σε όλο τον Ιόνιο χώρο διαπιστώνεται επαναστατική δραστηριότητα του πληθυσμού, τόσο κοινωνική, όσο και εθνική, με σκοπό την στήριξη της Ελληνικής Επανάστασης¹⁸⁵. Οι κάτοικοι των Επτανήσων συμμετείχαν με διάφορους τρόπους Επανάσταση των Ελλήνων, συμπαραστάτης των οποίων ήταν φανερά, το Ριζοσπαστικό Κίνημα, που υποστήριζε την Ένωση με τη μητέρα Ελλάδα¹⁸⁶. Στα Κύθηρα, οι Αγγλικές αρχές περιόριζαν και ενίοτε καταδίωκαν του κατοίκους του νησιού, που υποστήριζαν φανερά τον αγώνα των Ελλήνων. Αυτό συνέβαινε αφενός, για να μην δυσαρεστήσουν την Τουρκία, με την οποία οι Άγγλοι διατηρούσαν καλές σχέσεις και αφετέρου για να καταπνίξουν το φιλελεύθερο φρόνημα των κατοίκων του νησιού¹⁸⁷.

Η Πελοπόννησος, λόγω της γεωγραφικής της θέσης και των οικονομικών σχέσεων που είχε αναπτύξει με τα νησί Κύθηρα, ενίσχυσε κατά κύριο λόγο το επαναστατικό ρεύμα που αναπτύχθηκε στο νησί. Οι Κυθηριοί συμμετείχαν στον αγώνα της επανάστασης ως μέλη επαναστατικών εταιριών και οργανώσεων εντός ή και εκτός του νησιού. Λειτουργήσαν ως προστάτες των προσφύγων, που κατέφυγαν από την Πελοπόννησο- ύστερα από Τουρκικές νίκες στον αγώνα- και απέστειλαν βοήθεια σε τρόφιμα και πολεμοφόδια στους επαναστατημένους αδελφούς τους Έλληνες, ενώ είχαν

¹⁸⁴ Ε. Κούκου, *Ιστορία των Επτανήσων, από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία*, Αθήνα 2001, σ. 220.

¹⁸⁵ Γ. Λεοντσίνης, *Ζητήματα Επτανησιακής Κοινωνικής Ιστορίας*, Αθήνα 1991, σ. 535.

¹⁸⁶ Γ. Λεοντσίνης, «Κυθηραϊκή ιστοριογραφία, τοπική και εθνική ταυτότητα», στο: *Επιστημονικό Συμπόσιο (19-21 Σεπτεμβρίου 2003), Επιστημονική Έρευνα στα Κύθηρα*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), Αθήνα 2003, σ. 355.

¹⁸⁷ Ι. Κασμάτης, *Από την παλαιά και σύγχρονη Κυθηραϊκή ζωή*, Αθήνα 1978, σ. 122-123.

και ενεργό συμμετοχή στον Αγώνα, κατά την προεπαναστατική και επαναστατική περίοδο¹⁸⁸. Καθ' όλη την διάρκεια της εθνεγερσίας του 1821, οι Κυθήριοι παρείχαν υλική και ηθική συμπαράσταση στους επαναστατημένους αδελφούς τους. ακόμα δεν ήταν λίγες οι φορές που πραγματοποίησαν «δεήσεις» στο μοναστήρι της Παναγίας της Μυρτιδιώτισσας, για την απελευθέρωση της μητέρας Ελλάδας και των Ελλήνων αδελφών¹⁸⁹. Ένας από αυτούς ήταν ο υποπρόξενος της Ρωσίας στην Ύδρας, ο Κυθήριος στην καταγωγή Ιωάννης Κλάδος, ο οποίος φρόντισε να στείλει στην Ακροκόρινθο πλοίο με πολεμοφόδια και προμήθειες¹⁹⁰.

Τα Κύθηρα και τα Αντικύθηρα δέχτηκαν Έλληνες πρόσφυγες κατά την προεπαναστατική περίοδο και κατά τη επαναστατική περίοδο έβρισκαν καταφύγιο ακόμα και Τούρκοι πρόσφυγες. Στις ελληνικές προσφυγικές ροές ανήκουν Έλληνες πρόσφυγες διάφορων περιοχών: κυρίως άμαχος πληθυσμός, μεταξύ των οποίων γυναικόπαιδα και ηλικιωμένοι άντρες, όπως και οικογένειες αγωνιστών της Επανάστασης, οι οποίοι ήταν λόγιοι, κοσμικοί και ιερωμένοι, που αναζήτησαν στα νησιά προστασία και ασφάλεια ώστε να προετοιμαστούν για την ανάληψη επαναστατικής δράσης. Οι τοπικές Αρχές των Άγγλων επέτρεπαν την είσοδο μόνο μερικών κατηγοριών προσφύγων, οι οποίοι ήταν συγγενείς των επαναστατημένων και αποτελούσαν τον άμαχο πληθυσμό. Αυτό έκανε τους Επτανήσιους να εκδίδουν ψευδή πιστοποιητικά συγγενείας, ώστε να δέχονται όσο περισσότερους έλληνες πρόσφυγες ήταν δυνατό ¹⁹¹.

Ακόμα κατέφυγαν κατά την προεπαναστατική περίοδο κάτοικοι οθωμανοκρατούμενων περιοχών, που για εθνικούς λόγους δεν μπορούσαν να παραμείνουν στον τόπο τους, όπως και αγωνιστές της προεπαναστατικής περιόδου. Προέρχονταν από την Πελοπόννησο, την Κρήτη, την Στερεά Ελλάδα, το ανατολικό Αιγαίο, τις Κυκλάδες, τα νησιά του Αργοσαρωνικού και τα παράλια της Μ. Ασίας¹⁹². Τότε είναι που καταφεύγει στα Κύθηρα ο Ελευθέριος Βενιζέλος και μένει με την οικογένειά του στο νησί, παντρεύεται στο νησί την πρώτη του γυναίκα, την Κυθήρια Μαρία Κατελούζου. Ακόμα στο νησί κατέφυγαν αγωνιστές της Ελληνικής Επανάστασης και λόγιοι: ο Θ. Κολοκοτρώνης, ο Γρ. Κωνσταντάς, ο Δ. Πύρρος ο

¹⁸⁸ Γ. Λεοντσίνης, *Ζητήματα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας και Εκπαίδευσης*, Αθήνα 1995, σ. 127-128.

¹⁸⁹ G. Leontsinis, *Kythera: The Ecclesiastical Situation and the Parish Clergy*, Αθήνα 2006, σ. 271.

¹⁹⁰ Ι. Κασσιμάτης, *ό. π.*, σ. 123.

¹⁹¹ Ε. Καλλίγερος, *Συνοπτική Ιστορία των Κυθέρων, εδώ γεννήθηκε η Αφροδίτη*, Αθήνα 2008, σ. 159-160.

¹⁹² Γ. Λεοντσίνης, *ό. π.*, 1995, σ. 128.

Θεσσαλός και άλλοι, οι οποίοι μεταφέρουν στους κατοίκους του νησιού τον πόθο για την απελευθέρωση της μητέρας Ελλάδας και της αποτίναξης του Τουρκικού ζυγού¹⁹³.

Οι κάτοικοι των Κυθήρων ήρθαν σε σύγκρουση με το τουρκικό προσφυγικό στοιχείο και προκάλεσαν στάσεις και διαμαρτηρίες. Αυτά ήταν αποτέλεσμα της δυσαρέσκειας του ντόπιου πληθυσμού ενάντια στη στάση που διατήρησε η Βρετανική Προστασία προς τους Τούρκους Πρόσφυγες, οι οποίοι ήταν ανεπιθύμητοι στο νησί. Οι Βρετανικές αρχές λειτούργησαν μεροληπτικά απέναντι στο προσφυγικό κύμα Ελλήνων και Τούρκων αμάχων, τόσο στα Επτάνησα, όσο και στα Κύθηρα. Επέβαλαν περιοριστικά μέτρα εισόδου των Ελλήνων προσφύγων στα νησιά του Ιονίου, όπως μέτρα ελέγχου και παρακολούθησης τους για τυχόν επαναστατική δράση, ενώ χορηγούσαν άδειες εισόδου και προστασία σε Τούρκους πρόσφυγες. Η στάση αυτή της Προστασίας και λόγω του αντιτουρκικού μένους των κατοίκων δημιούργησε εντάσεις που οδήγησαν σε στάσεις του εγχώριου πληθυσμού κατά των Τούρκων προσφύγων¹⁹⁴.

Αποκορύφωμα του μίσους των Κυθηρίων προς τους Τούρκους, αποτέλεσε τραγικό συμβάν, που έλαβε χώρα μετά την έλευση στα Κύθηρα Τουρκικών οικογενειών στην Πλατεία Άμμο, το 1823, στην αρχή της επανάστασης, με δύο μικρά ιστιοφόρα πλοία. Πρόκειται για περίπου πενήντα πρόσφυγες που προέρχονταν από την γειτονική Κρήτη. Οι Τούρκοι προσέγγισαν τα Κύθηρα, θεωρώντας τα ασφαλή τόπο, αφού βρίσκονταν υπό Βρετανική Προστασία, όμως έκαναν λάθος. Ομάδα Κυθηρίων, υπό την επήρεια της εθνικής αγανάκτησης, σφαγίασαν τους Τούρκους πρόσφυγες. Μετά την αποκάλυψη της σφαγής από τους Άγγλους, η διοίκηση, συνέλαβε και καταδίκασε τους υπεύθυνους της σφαγής αυτής, σε θάνατο. Η ποινή ήταν εκτέλεση διά απαγχονισμού, στη θέση που έως σήμερα ονομάζεται, για τον λόγο αυτό: «Κρεμασμένοι», η οποία βρίσκεται κοντά στην Χώρα των Κυθήρων. Η σφαγή των τουρκικών οικογενειών αποτέλεσε κατακριτέα πράξη βαρβαρότητα και αγριότητας¹⁹⁵.

Η ελληνική επανάσταση και η δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους αποτέλεσαν το έναυσμα μακρών αγώνων που απέκτησαν και την πολιτική τους έκφραση μέσα από τις τάξεις του ριζοσπαστικού κόμματος. Σκοπός των ριζοσπαστών ήταν όχι μόνο η ένωση με την Ελλάδα αλλά και ο δημοκρατικός μετασχηματισμός ολόκληρης της Βαλκανικής Χερσονήσου. Οι συνεχείς εξεγέρσεις εντάθηκαν και ο επαναστατικός άνεμος που σάρωνε την Ευρώπη το 1848, ξέσπασε ορμητικός στα

¹⁹³ Ε. Καλλίγερος, *ό. π.*, σ. 160, P. Vanges, *ό. π.*, σ. 141 και G. Leonstinis, *ό. π.*, σ. 271.

¹⁹⁴ Γ. Λεοντσίνης, *Ζητήματα Επτανησιακής Κοινωνικής Ιστορίας*, Αθήνα 1991, σ. 536-538, 540.

¹⁹⁵ Ι. Κασιμάτης, *ό. π.*, σ. 124-125 και P. Vanges, *Kithera a history*, χ. τ. 1993, σ. 141.

Επτάνησα, όπου η εξέγερση μεταβλήθηκε σε συγκροτημένη επανάσταση. Η επέμβαση του αγγλικού στρατού την περιόρισε για λίγο αλλά το 1849 η επανάσταση φούντωσε πάλι κι εξελίχθηκε σε κανονική ένοπλη αντιπαράθεση. Όμως, η Βουλή των Ιονίων νησιών εξέδωσε ψήφισμα το 1850, με το οποίο ζητούσε την Ένωση με την Ελλάδα. Η απάντηση του Αρμοστή ήταν να διαλύσει το κοινοβούλιο. Οι κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που ακολούθησαν, ήταν το προοίμιο για την Ένωση των νησιών με την Ελλάδα. Η Ένωση των Επτανήσων με τη μητέρα Ελλάδα, πραγματοποιήθηκε το 1864.

Επίλογος

Το νησί των Κυθήρων κατά την περίοδο της Αγγλικής προστασίας ευημέρησε και διοικήθηκε με τρόπο τέτοιο ώστε να ευημερήσει σε πολλούς τομείς. Στον τομέα της δημόσιας ασφάλειας δόθηκε προτεραιότητα καθώς οι πειρατές λεηλατούσαν και ζημίωναν ποικιλοτρόπως το νησί. Κατά την Αγγλοκρατία σημειώθηκαν έργα συγκοινωνίας καθώς και σε έργα προφύλαξης των κατοίκων του νησιού αλλά και των επισκεπτών του από τις λοιμώδεις ασθένειες τις εποχής. Αυστηρή ακόμα ήταν η τήρηση της δικαιοσύνης και νόμων της. Πάρθηκαν μέτρα για την εκπαίδευση του κυθηραϊκού λαού, για τον λόγο αυτό ανέγειραν διδακτήρια, δημοτικά σχολεία και ανώτερο σχολείο εκπαίδευσης και επιβλήθηκε υποχρεωτική φοίτηση στα σχολεία. οι μεταρρυθμίσεις που συντελέστηκαν στο νησί των Κυθήρων. Επιπρόσθετα ο ρόλος της εκκλησίας ήταν σημαντικός, και οι Άγγλοι έδειξαν ιδιαίτερη σημασία στην ανέγερση και την ανακαίνιση Μοναστηριών. Στο άκουσμα όμως της έκρηξης της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, η αντίδραση των Άγγλων δεν ήταν φιλελληνική και υποστηρικτική. Όμως η Ελληνική Επανάσταση λειτούργησε στοχευμένα και τελικά οδήγησε στην Ένωση της Επτανήσου με την μητέρα Ελλάδα το 1864 και στο τέλος της Αγγλικής Προστασίας των Κυθήρων.

Τα Κύθηρα διατήρησαν την Αγγλική Προστασία έως την Ένωση της Επτανήσου με την μητέρα Ελλάδα στις 21 Μαΐου του 1864. Στις 13 Ιουλίου του 1863, μια διεθνής συνθήκη έδινε στα Επτάνησα το δικαίωμα να ενωθούν με την Ελλάδα, «εφόσον αυτό επιθυμούσε ο λαός τους», σαν να μην ήταν αυτό το αίτημα ματωμένων αγώνων μισού αιώνα. Τα θεμέλια για την τελική ευθεία μπήκαν στις 14 Νοεμβρίου του 1863 με την υπογραφή της συνθήκης του Λονδίνου, που παραχωρούσε τα Επτάνησα στην Ελλάδα. Δυο μέρες αργότερα, στις 16 του ίδιου μήνα, ο Γεώργιος ορκιζόταν βασιλιάς των Ελλήνων και στις 29 Μαρτίου του 1864, ανακοινώθηκε η τελική συμφωνία: Τα νησιά παραχωρούνταν στην Ελλάδα ως προίκα στον Γεώργιο. Στις 21 Μαΐου του 1864 η γαλανόλευκη σημαία υψωνόταν στο φρούριο της Κέρκυρας και ο Θρασύβουλος Ζαΐμης -ο μετέπειτα πρωθυπουργός- ως πληρεξούσιος του νέου βασιλιά παραλαμβάνει επίσημα τα Επτάνησα από τον Άγγλο Αρμοστή Ερρίκο Στορξ. Ο Σερ Ερρίκος Νάιγκ Στόρξ επιβιβάζεται στη ναυαρχίδα του βρετανικού στόλου της Μεσογείου «Δούξ του Μάλβουρυ» και αναχωρεί. Οι βρετανικές φρουρές στα φρούρια αντικαθίστανται από ελληνικά στρατιωτικά τμήματα, υποστέλλονται οι βρετανικές σημαίες και γίνεται έπαρση της Ελληνικής. Η αγγλική παρουσία, με τον τίτλο της

Προστασίας στα Επτάνησα, που στην πράξη δεν ήταν παρά καθεστώς αποικίας, παίρνει τέλος. Η ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα γίνεται πραγματικότητα.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Αυτοτελή Βιβλία:

Δελακοβιά Ν., *Η νήσος Κύθηρα*, Αθήνα 1887.

Μαυρόγιαννης Γ., *Ιστορία των Ιονίων Νησων, αρχόμενη από το 1797 και λήγουσα το 1815*, Αθήνα 1889.

Χιώτης Π., *Σειρά Ιστορικών Απομνημονευμάτων*, Κέρκυρα 1863.

2. Μελέτη σε συλλογικό τόμο:

Ανδριτσάκη-Φωτιάδη Δ., Πετρόχειλος Μ., *Κυθηραϊκά Μελετήματα*, Αθήνα 1982.

Πετρόχειλος Μ., «Ιωάννου Μικέλη: Ιστορία φυσική και πολιτική της νήσου Κυθήρων, κοινώς Τσερίγου», στα: *Κυθηραϊκά Μελετήματα*, Αθήνα 1825, σ. 145-227.

Πετρόχειλος Μ., «Ανέκδοτος γενεαλογία οικογένειας Καλούτση», στα: *Κυθηραϊκά μελετήματα*, Αθήνα 1982, σ. 25-50.

J. Spon et G. Wheler, D' O. Daper J. P. Riemann, Chr. Buondelmonti, P. Coronelli, A. G. Saint Sauveur Henri Belle, Gerard de Nerval, «Εντυπώσεις των Περιηγητών από τα Κύθηρα», στην: *Κυθηραϊκή Βιβλιοθήκη*, Αθήνα 1979, σ. 113-115.

3. Διαδικτυακές πηγές:

Δήμος Κυθήρων, καλώς ήρθατε στο νησί της ουράνιας Αφροδίτης, «Ιστορικά στοιχεία 19ος αιώνας- Αγγλοκρατία-Ένωση με την Ελλάδα», διαθέσιμο στο: http://kythira.gr/oldsite/pages/culture/history_3.htm, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Ελένη Χάρου, «Οι αλαταρές των Κυθήρων», ημερομηνία ανάρτησης: 24.8.2017, διαθέσιμο στο: <https://www.eleniharou.gr/i-alatares-ton-kythiron/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Ελένη Χάρου, «Η Τρύπια Πέτρα στον δρόμο των Μυρτιδίων Κυθήρων», ημερομηνία ανάρτησης: 6.2.2015, διαθέσιμο στο: <https://www.eleniharou.gr/i-parathyra-i-trypia-petra-sto-dromo-ton-myrtidion/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Ελένη Χάρου, «Η γέφυρα του Κατουνιού», ημερομηνία ανάρτησης: 15.4.2013, διαθέσιμο στο: <https://www.eleniharou.gr/i-gefyratou-katouniou/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Ελένη Χάρου, «Η Παραθύρα ή Τρύπια Πέτρα στον δρόμο των Μυρτιδίων», ημερομηνία ανάρτησης: 06.2.2015, διαθέσιμο στο: <https://www.kythiraika.gr/anamniseis-h-mana-toy-syntrivanioy/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Ελένη Χάρου, «Η αγγλική επιγραφή στην Τρύπια Πέτρα στον δρόμο των Μυρτιδίων Κυθήρων», ημερομηνία ανάρτησης: 6.2.2015 διαθέσιμο στο: <https://www.eleniharou.gr/quot-i-parathyra-quot-i-trypia-petra-sto-dromo-ton-myrtydion/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Ελένη Χάρου, «Ο οδοστρωτήρας Όλγα», ημερομηνία ανάρτησης: 20.1.2013, διαθέσιμο στο: <https://www.eleniharou.gr/o-odostrotiras-olga/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Ελένη Χάρου, «Το Αστικό σχολείο Ποταμού», ημερομηνία ανάρτησης: 21.4.2020, διαθέσιμο στο: <https://www.eleniharou.gr/toquot-astikon-quot-scholeio-toy-protamoy/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Ελένη Χάρου, «Οι Αλαταρές των Κυθήρων», ημερομηνία ανάρτησης: 24.8.2017, διαθέσιμο στο: <https://www.eleniharou.gr/ialatares-ton-kythiron/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Ελένη Χάρου, «Ο φάρος του Μουδαρίου και των Αντικυθήρων», ημερομηνία ανάρτησης: 18.8.2013, διαθέσιμο στο: <https://www.eleniharou.gr/o-faros-tou-moudariou-ke-ton-antikythiron/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Ελένη Χάρου, «Η υπηρεσία της «ΣΑΝΙΤΑΣ» στο Καψάλι», ημερομηνία ανάρτησης: 5.10.2017, διαθέσιμο στο: <https://www.kythiraika.gr/anamniseis-h-mana-toy-syntrivanioy/>, 17.2.2021.

Επιτροπή Εγχωρείου Περιουσίας Κυθήρων & Αντικυθήρων, «Αγγλικά Σχολεία, το σχολείο της Μηλαπιδέας», διαθέσιμο στο: <https://www.eghorios.gr/periousia/ta-anglika-scholia/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Επιτροπή Εγχωρείου Περιουσίας Κυθήρων & Αντικυθήρων, «Αγγλικά Σχολεία, Το Αγγλικό Σχολείο στο Μυλοπόταμο», διαθέσιμο στο: <https://www.eghorios.gr/periousia/ta-anglika-scholia/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Επιτροπή Εγχωρίου Περιουσίας Κυθήρων και Αντικυθήρων, «Τα αγγλικά σχολεία», διαθέσιμο στο: <https://www.eghorios.gr/periousia/ta-anglika-scholia/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, Travelogues, Με το βλέμμα των Περιηγητών, Τόποι-Μνημεία-Άνθρωποι, Νοτιανατολική Ευρώπη-Ανατολική Μεσόγειος, Ελλάδα-Μικρά Ασία-Νότιος Ιταλία, «Το Οικόσημο της Κοινοπολιτείας των Ιονίων Νήσων (1817-1864). Ο θυρεός της Βρετανίας περιστοιχίζεται από αντιπροσωπευτικούς θυρεούς των επτά νήσων», διαθέσιμο στο: <https://el.travelogues.gr/item.php?view=51178>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, Travelogues, Με το βλέμμα των Περιηγητών, Τόποι-Μνημεία-Άνθρωποι, Νοτιανατολική Ευρώπη-Ανατολική Μεσόγειος, Ελλάδα-Μικρά Ασία-Νότιος Ιταλία, «Ενδυμασίες Κυθηραίων, γυναίκες οδηγούνται από ιερωμένο σε εκκλησία (1808)», διαθέσιμο στο: <https://el.travelogues.gr/item.php?view=50004>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, Travelogues, Με το βλέμμα των Περιηγητών, Τόποι- Μνημεία-Άνθρωποι, Νοτιανατολική Ευρώπη-Ανατολική Μεσόγειος, Ελλάδα-Μικρά Ασία- Νότιος Ιταλία, «Το λιμάνι του Αβλέμονα ή Καστρί ή Άγιος Νικόλαος, στα Κύθηρα. Ψαράδες μαζεύουν δίχτυα δίπλα από το ενετικό φρούριο του Αγίου Φραγκίσκου (1808)», διαθέσιμο στο: <https://el.travelogues.gr/item.php?view=49998>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, Travelogues, Με το βλέμμα των Περιηγητών, Τόποι-Μνημεία-Άνθρωποι, Νοτιανατολική Ευρώπη- Ανατολική Μεσόγειος, Ελλάδα-Μικρά Ασία-Νότιος Ιταλία, «Το Ενετικό κάστρο στη Χώρα Κυθήρων (1825)», διαθέσιμο στο: <https://el.travelogues.gr/item.php?view=56709>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Κεφαλληνία-αναλέκτα, «Ηνωμένοι Πολιτεία των Ιονίων νήσων, Ενιαίον Κράτος ελεύθερον και ανεξάρτητον», ημερομηνία ανάρτησης: 3.10.2015, διαθέσιμο στο: <http://marvelous2007.blogspot.com/2015/10/blog-post.html>, ημερομηνία προσπέλασης: <http://marvelous2007.blogspot.com/2015/10/blog-post.html>.

Kithera.gr, «Η γέφυρα του Κατουნიού», διαθέσιμο στο: <https://www.kithera.gr/%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%85%CE%B8%CE%B7%CF%81%CF%89%CE%BD/%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%85%CE%BD%CE%B9/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Κυθηραϊκά Εφημερίδα των Κυθήρων και των Αντικυθήρων, «Το αγγλικό σχολείο στη Χώρα», 25.02.2019, <https://www.kythiraika.gr/anamniseis-to-aggliko-scholeio-sti-chora/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Κυθηραϊκά Εφημερίδα των Κυθήρων και των Αντικυθήρων, «Η μάνα του Συντριβανιού», ημερομηνία ανάρτησης: 13.02.2019, διαθέσιμο στο: <https://www.kythiraika.gr/anamniseis-h-mana-toy-syntrivaniou/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.02.2021.

Μοναστήρια της Ελλάδας, Ελλάδα τόπος αγιότητας και πνευματικών θησαυρών, «Η Ιερά Μονή Παναγίας Μυρτιδιώτισσας Κύθηρα», διαθέσιμο: <https://www.monastiria.gr/?s=%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CE%B1+%CE%BC%CF%85%CF%81%CF%84%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CF%89%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%83%CE%B1>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Visit Kythera, «Γέφυρα Ποταμού», διαθέσιμο στο: <https://visitkythera.com/el/gefyra-potamoy/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Visit Kythera, «Ναοί και Μοναστήρια: Άγιοι Ανάργυροι», διαθέσιμο στο: <https://visitkythera.com/el/naoi-monastiria/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Faroi.com, «Ο αγγλικός φάρος στο Μουδάρι ή Σπαθί Κυθήρων», διαθέσιμο στο: http://www.faroi.com/gr/moudari_gr.htm, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Homouniversalis, «Κύθηρα - φωτογραφικό άλμπουμ της Νέλλας Θεοτοκάτου, β' μέρος, Το αγγλικό Υδραγωγείο», ημερομηνία ανάρτησης: 25.6.2019, διαθέσιμο στο: https://homouniversalisgr.blogspot.com/2019/06/blog-post_2.html, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

Faroi.com, «Ο αγγλικός φάρος στο Καψάλι Κυθήρων», διαθέσιμο στο: http://www.faroi.com/gr/kapsali_gr.htm, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021.

4. Άρθρο σε εφημερίδα

Τσάλτας Γ., «Η αστυνόμευση στα Κύθηρα κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας 1809- 1864», στην: *Εφημερίδα Κυθηραϊκά*, αρ. φ. 255, 2011.

B. Βιβλιογραφία

Αργυρός Α., *Τα Επτάνησα μετά την Ένωση με την Ελλάδα*, Αθήνα 2019.

Βαρελίδης Γ., «Το φαρικό δίκτυο Κυθήρων- Αντικυθήρων: η χωροθέτησή του», στο: Επιστημονικό Συμπόσιο (19-21 Σεπτεμβρίου), *Επιστημονική Έρευνα στα Κύθηρα*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), Αθήνα 2003, σ. 73-84.

Βερούκιος Σ., *Η Ιστορία των Ηνωμένων Κρατών των Ιονίων Νήσων. Η αποκληθείσα Βρετανική Προστασία και οι αγώνες των Ετανησίων διά την εθνικήν αποκατάστασην 1815-1864*, Αθήνα 1964.

Βλασσόπουλος Ν., *Η ναυτιλία των Ιονίων Νήσων 1700-1864*, Αθήνα 1995.

Gallant Th., *Η εμπειρία της αποικιακής κυριαρχίας*, Αθήνα 2014.

Γλυτσός Ν., «Δευτεροβάθμια εκπαίδευση στα Κύθηρα 1828-2000, Ιστορική αναδρομή, ποσοτικά δεδομένα και ποιοτικές συγκρίσεις», στο: Πανελλήνιο Συνέδριο Κυθηραϊκών Μελετών (19-23 Σεπτεμβρίου 2001), *Εκκλησία- Παιδεία- Εκπαίδευση και Πολιτισμός στα Κύθηρα (19ος και 20ος αιώνας)*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), τ. 1, Αθήνα 2001, σ. 147-161.

Δαπόντες Μ., *Η ελιά και τα λιοτρίβια στα Κύθηρα*, Κύθηρα 2008.

Δασκαλάκης Γ., «Το συνταγματικό καθεστώς των Ιονίων Νήσων. Από της αποικιοκρατικής αυτονομίας εις την Δημοκρατικήν ανεξαρτησίαν», στη: *Νέα Εστία* 76/889, χ. τ. χ. χ., σ. 239-63.

Δαφνής Γρ., *Ιωάννης Α. Καποδίστριας, Η γένεση του ελληνικού κράτους*, Αθήνα 1976.

Δρακάκης Μ., «Τα αρχεία της αγγλικής διοίκησης των Κυθήρων 1812-1864: μία προσπάθεια κεφαλαιώδους καταγραφής τους», στο: Επιστημονικό Συμπόσιο (19-21 Σεπτεμβρίου), *Επιστημονική Έρευνα στα Κύθηρα*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), Αθήνα 2003, σ. 151-164.

Καλλιγά Ε., «Το Σύνταγμα του Maitland για τα Επτάνησα», στο: *Ίστωρ*, τχ. 3 (1991).

Καλλίγερος Ε., «Οι εκδόσεις της ακολουθίας της Μυρτιδιωτίσσης και η σημασία τους στην τοπική εκκλησιαστική ιστορία», στο: Επιστημονικό Συμπόσιο (19-21 Σεπτεμβρίου 2003), *Επιστημονική Έρευνα στα Κύθηρα*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), Αθήνα 2003, σ. 211-216.

Καλλίγερος Εμ., *Συνοπτική Ιστορία των Κυθήρων, εδώ γεννήθηκε η Αφροδίτη*, Αθήνα 2008.

Καλλίγερος Εμ., *Κυθηραϊκά Τοπωνύμια, Ιστορική Γεωγραφία των Κυθήρων*, Αθήνα 2011.

Κασιμάτης Ι., *Από την παλαιά και σύγχρονη Κυθηραϊκή ζωή*, αυτοέκδοση, Αθήνα 1978.

Κασιμάτης Γ., «Ο θεσμός της εγχώριας περιουσίας», στα: Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, *Η Ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα 1864-2004*, Αθήνα 2005, τ. 1, σ. 243-255.

Κούκου Ε., *Ιστορία των Επτανήσων από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία*, Αθήνα 2001.

Χριστάκης Κ., «Η εκκλησία των Κυθίων και η ιστορική της διαδρομή κατά τον 19ο έως και τα μέσα του 20ου αιώνα», στο: Πανελλήνιο Συνέδριο Κυθηραϊκών Μελετών (19-23 Σεπτεμβρίου 2001), *Εκκλησία-Παιδεία-Εκπαίδευση και Πολιτισμός στα Κύθηρα (19ος και 20ος αιώνας)*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνας), Αθήνα 2001, τ. 2, σ. 739-743.

Λάμπρου Π., *Νομίσματα και μετάλλια της Επτανήσου πολιτείας και της προσωρινής των Ιονίων νήσων παρά των Άγγλων κατοχής*, Αθήνα 2007.

Λεοντσίνας Γ., «Κυθηραϊκή ιστοριογραφία, τοπική και εθνική ταυτότητα», στο: Επιστημονικό Συμπόσιο (19-21 Σεπτεμβρίου 2003), *Επιστημονική Έρευνα στα Κύθηρα*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνας), Αθήνα 2003, τ. 2, σ. 347-372.

Λεοντσίνας Γ., «Το ημερολόγιο του Νικολάου Σοφοκλή Καλούτση 19ος–20ος αιώνας», στο: Πανελλήνιο Συνέδριο Κυθηραϊκών Μελετών (19-23 Σεπτεμβρίου 2001), *Εκκλησία-Παιδεία-Εκπαίδευση και Πολιτισμός στα Κύθηρα (19ος και 20ος αιώνας)*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνας), Αθήνα 2001, τ. 2, σ. 387-425.

Λεοντσίνας Γ., *Ζητήματα Επτανησιακή:ς Κοινωνικής Ιστορίας*, Αθήνα 1991.

Λεοντσίνας Γ., *Ζητήματα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας Και Εκπαίδευσης*, Αθήνα 1995

Λεοντσίνας Γ., *Ζητήματα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα 2004.

Leontsinis G., *The Island of Kythera: A Social History 1700-1863*, Athens 1987.

Leontsinis G., *Kythera: The Ecclesiastical Situation and the Parish Clergy*, Αθήνα 2006.

Λευθέρης Β., «Η ιστορία του γεφυριού του Κατουνιού στην κοινότητα Λειβαδίου Κυθίων, έρευνα και παρουσίαση», στο: Επιστημονικό Συμπόσιο (19-21 Σεπτεμβρίου), *Επιστημονική Έρευνα στα Κύθηρα*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνας), Αθήνα 2003, τ. 2, σ. 403-415.

Λουκάτος Σ., *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτανήσος πολιτεία*, Αθήνα 1959.

Μαρσέλλος Η., «Οι οικονομικές επιπτώσεις της εκπαίδευσης των Κυθρηίων κατά τον 19ο και 20ο αιώνα, συγκριτική και κοινωνική ανάλυση», στο: Πανελλήνιο Συνέδριο Κυθηραϊκών Μελετών (19-23 Σεπτεμβρίου 2001), *Εκκλησία-Παιδεία-Εκπαίδευση και Πολιτισμός στα Κύθηρα (19ος και 20ος αιώνες)*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), Αθήνα 2001, τ. 2, σ. 451-457.

Ματζάρογλου Πρ., *Κύθηρα - το νησί της ουράνιας Αφροδίτης*, χ.τ. χ.χ.

Μεγαλοκονόμος Κ., *Ποταμός: ιστορία και εικόνες*, Κύθηρα 2009.

Μοσχονάς Ν., «Το Ιόνιο Κράτος και οι αγώνες των Επτανησίων», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 13 (1977).

Μοσχονάς Ν., «Τα Ιόνια Νησιά κατά την περίοδο 1797-1821», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 11 (1977).

Μοσχονάς Ν., «Τα Ιόνια Νησιά από την κατάλυση της βενετικής κυριαρχίας ως την Ένωση με την Ελλάδα (1797-1864)», στην: *Ελληνική Ιστορία*, Αθήνα 2007.

Μοσχόπουλος Γ., «Ο θεσμός της Αστυνομίας στα Επτάνησα», στα: *Κεφαλληνιακά αρχεία της Εκτελεστικής Αστυνομίας 1815-1864*, Αργοστόλι 1997.

Μπρεγιάννη Κ., *Ιόνιο Κράτος 1814-1864: θεσμοί και κοινωνική διάρθρωση*, Αθήνα 2017.

Νικηφοράκης Γ., «Ο Κυθήριος Λόγιος Β. Στάης», στο Πανελλήνιο Συνέδριο Κυθηραϊκών Μελετών (19-23 Σεπτεμβρίου 2001), *Εκκλησία-Παιδεία-Εκπαίδευση και Πολιτισμός στα Κύθηρα 19^{ος} και 20^{ος} αιώνες*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), Αθήνα 2001, τ. 2, σ. 625-631.

Παπαρρηγόπουλος Κ., *Τα διδακτικότερα πορίσματα της ιστορίας του Ελληνικού έθνους*, Αθήνα 1980.

Πετρόχειλος Μ., *Ιστορία της νήσου των Κυθήρων*, Αθήνα 1940.

Πήλιας Α., «Νομοθετικοί περιορισμοί της θρησκευτικής ελευθερίας και διοικητική εξουσία του Ιονίου Κράτους 1809-1864», στο: Επιστημονικό Συμπόσιο (19-21 Σεπτεμβρίου 2003), *Επιστημονική Έρευνα στα Κύθηρα*, (επιμ. Γ. Λεοντσίνης), Αθήνα 2003, τ. 2, σ. 487-493.

Prineas P., *Britain's Greek Islands: Kythera and the Ionian Islands 1809 to 1864*, 2009.

Σακελλαράκης Γ., *Κύθηρα: ο Άγιος Γεώργιος στο βουνό, Μινωϊκή λατρεία-νεότεροι χρόνοι*, Αθήνα 2013.

Τσιτσέλης Η., «Συμβολαί εις την Ιστορίαν και Λαογραφίαν της νήσου Κεφαλληνίας», στα: *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα*, Αθήνα 1904, σ. 25-26.

Τσιτσίλιας Π., *Ιστορία των Κυθήρων*, Αθήνα 1990, τ. 2.

Συνταγματικά Κείμενα των Ιονίων Νήσων, Αθήνα 2008.

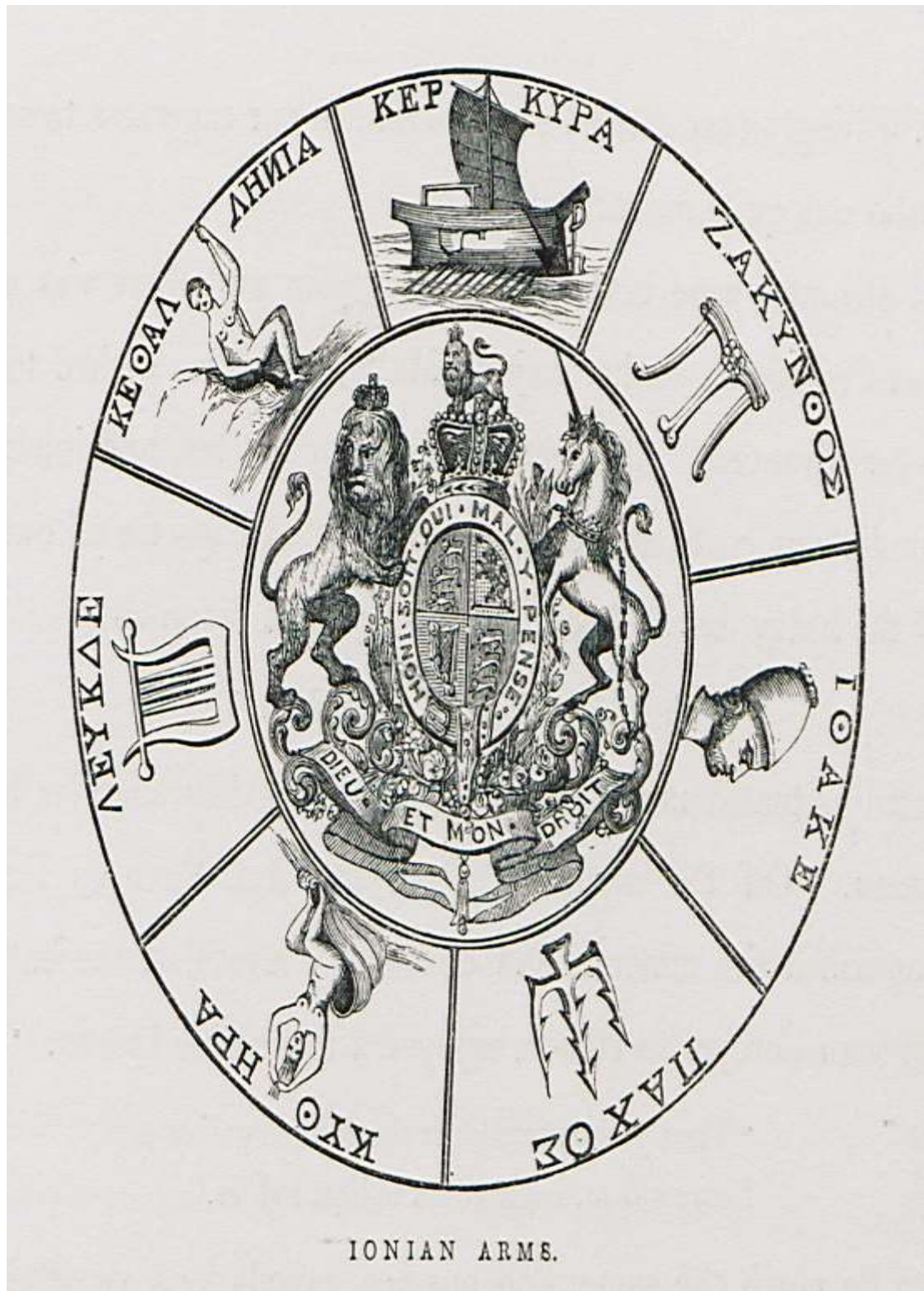
Vanges P., *Kithera a history*, Victoria Australia 1993.

Χιώτης Π., *Ιστορία του Ιονίου Κράτους από συστάσεως αυτού μέχρι Ενώσεως*, Αθήνα 1980.

Χυτήρης Γε., «Στα Αγγλοκρατούμενα Εφτάνησα», στα: *Κερκυραϊκά Χρονικά*, χ. τ. 1976.

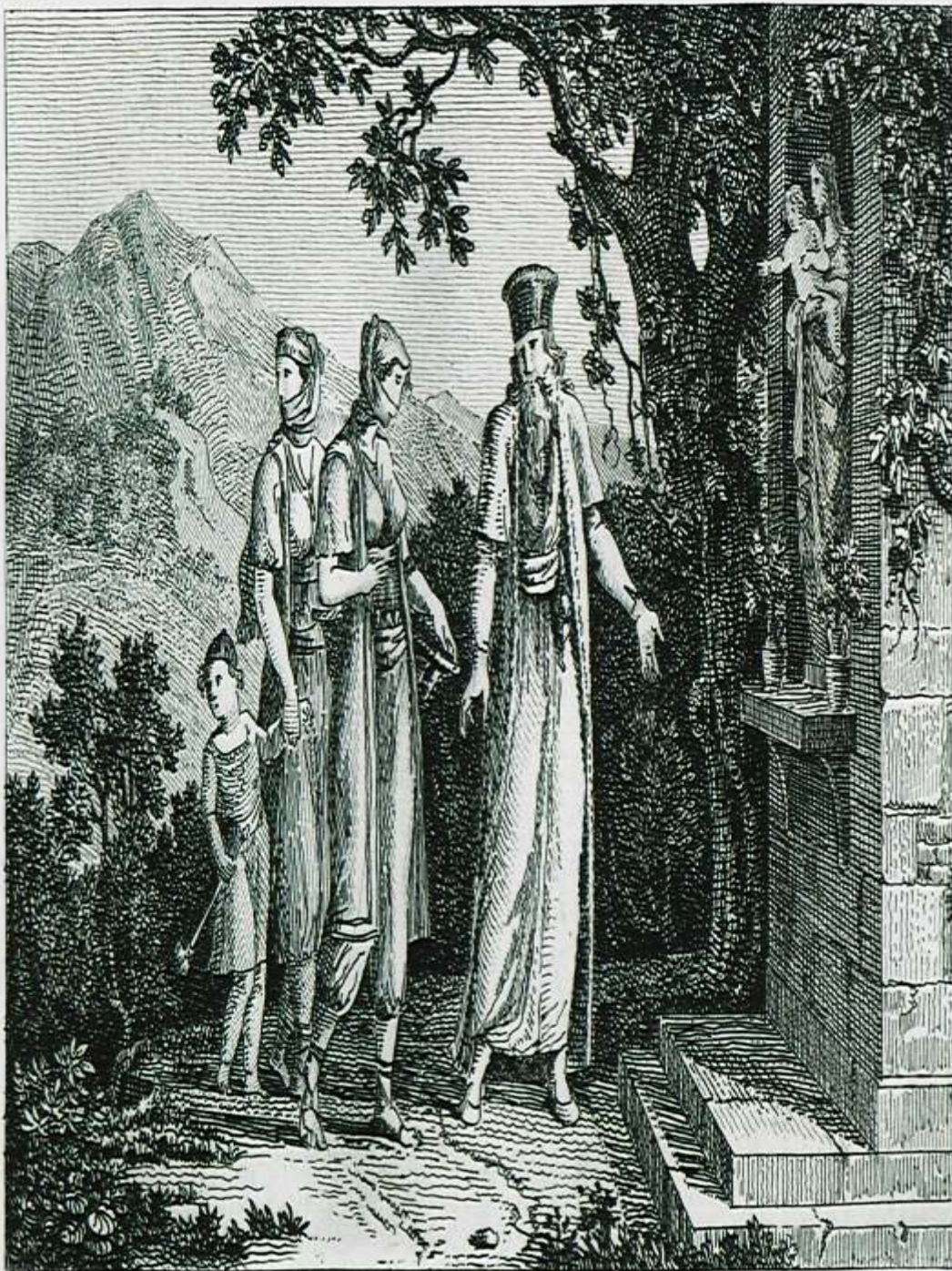
Παράρτημα

Εικόνα 1 Το Οικόσημο της Κοινοπολιτείας των Ιονίων Νήσων (1817-1864). Ο θυρεός της Βρετανίας περιστοιχίζεται από αντιπροσωπευτικούς θυρεούς των επτά νήσων.

Πηγή: Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, Travelogues, Με το βλέμμα των Περιηγητών, Τόποι- Μνημεία- Άνθρωποι, Νοτιανατολική Ευρώπη- Ανατολική Μεσόγειος, Ελλάδα- Μικρά Ασία- Νότιος Ιταλία, διαθέσιμο στο: <https://el.travelogues.gr/item.php?view=51178>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

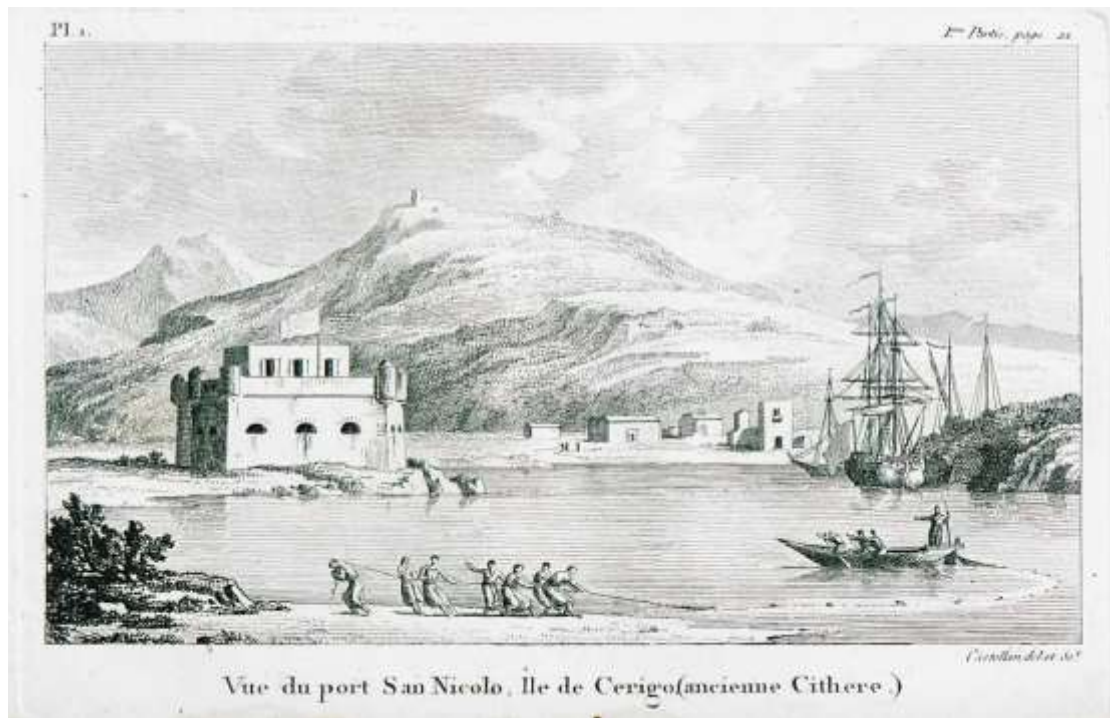
Pl. 6.

1re Partie, Page 38.*Castellan del. et sculp.*

Costume des Grecs de Cerigo.

Εικόνα 2 Ενδυμασίες Κυθηραίων, γυναίκες οδηγούνται από ιερωμένο σε εκκλησία. (1808).

Πηγή: Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, Travelogues, Με το βλέμμα των Περιηγητών, Τόποι-Μνημεία-Άνθρωποι, Νοτιανατολική Ευρώπη-Ανατολική Μεσόγειος, Ελλάδα-Μικρά Ασία-Νότιος Ιταλία, <https://el.travelogues.gr/item.php?view=50004>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

Εικόνα 3 Το λιμάνι του Αβλέμονα ή Καστρί ή Άγιος Νικόλαος, στα Κύθηρα. Ψαράδες μαζεύουν δίχτυα δίπλα από το ενετικό φρούριο του Αγίου Φραγκίσκου (1808).

Πηγή: Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, Travelogues, Με το βλέμμα των Περιηγητών, Τόποι-Μνημεία-Άνθρωποι, Νοτιανατολική Ευρώπη-Ανατολική Μεσόγειος, Ελλάδα-Μικρά Ασία-Νότιος Ιταλία, διαθέσιμο στο: <https://el.travelogues.gr/item.php?view=49998>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

Εικόνα 4 Το Ενετικό κάστρο στη Χώρα Κυθήρων (1825).

Πηγή: Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, Travelogues, Με το βλέμμα των Περιηγητών, Τόποι-Μνημεία-Άνθρωποι, Νοτιανατολική Ευρώπη-Ανατολική Μεσόγειος, Ελλάδα-Μικρά Ασία-Νότιος Ιταλία, διαθέσιμο στο: <https://el.travelogues.gr/item.php?view=56709>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

Εικόνα 5 Το αλληλοδιδασκτικό αγγλικό σχολείο της Μηλαπιδέας.

Πηγή: Επιτροπή Εγχωρίου Περιουσίας Κυθήρων και Αντικυθήρων, διαθέσιμο στο: <https://www.eghorios.gr/periousia/ta-anglika-scholia/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

Εικόνα 6 Το Αγγλικό Σχολείο στο Μυλοπόταμο.

Πηγή: Επιτροπή Εγχωρείου Περιουσίας Κυθήρων & Αντικυθήρων, διαθέσιμο στο: <https://www.eghorios.gr/periousia/ta-anglika-scholia/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

Εικόνα 7 Η γέφυρα του Κατουνιού.

Πηγή: kithera.gr, διαθέσιμο στο:

<https://www.kithera.gr/%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%85%CE%B8%CE%B7%CF%81%CF%89%CE%BD/%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%85%CE%BD%CE%B9/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

Εικόνα 8 Η πέτρινη γέφυρα του Ποταμού.

Πηγή: kithera.gr, διαθέσιμο στο: <https://visitkythera.com/el/gefyra-rotamou/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

Εικόνα 9 Ο αγγλικός φάρος στο Μουδάρι ή Σπαθί Κυθήρων.

Πηγή: faroi.com, διαθέσιμο στο: http://www.faroi.com/gr/moudari_gr.htm, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

Εικόνα 10 Ο αγγλικός φάρος στο Καψάλι Κυθήρων.

Πηγή: faroi.com, διαθέσιμο στο: http://www.faroi.com/gr/kapsali_gr.htm, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

Εικόνα 11 Το αγγλικό υδραγωγείο στο Καψάλι Κυθήρων.

Πηγή: Homouniversalis, διαθέσιμο στο: https://homouniversalisgr.blogspot.com/2019/06/blog-post_2.html, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

Εικόνα 12 Το αγγλικό λομοκαθαρηριο- Λαζαρέτο στο Καψάλι Κυθήρων.

Πηγή: Δήμος Κυθήρων, καλώς ήρθατε στο νησί της ουράνιας Αφροδίτης, διαθέσιμο στο: http://kythira.gr/oldsite/pages/culture/history_3.htm, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

Εικόνα 13 Η Τρύπια Πέτρα στον δρόμο των Μυρτιδίων Κυθήρων.

Πηγή: Ελένη Χάρου, διαθέσιμο στο: <https://www.eleniharou.gr/quot-i-parathyra-quot-i-trypia-petra-sto-dromoton-myrtidion/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

Εικόνα 14 Η αγγλική επιγραφή στην Τρύπια Πέτρα στον δρόμο των Μυρτιδίων Κυθήρων.

Πηγή: Ελένη Χάρου, διαθέσιμο στο: <https://www.eleniharou.gr/quot-i-parathyra-quot-i-trypia-petra-sto-dromoton-myrtidion/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

Εικόνα 15 Η Ιερά Μονή Παναγίας Μυρτιδιώτισσας στα Κύθηρα.

Πηγή: Μοναστήρια της Ελλάδας, Ελλάδα τόπος αγιότητας και πνευματικών θησαυρών, διαθέσιμο στο: <https://www.monastiria.gr/?s=%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CE%B1+%CE%BC%CF%85%CF%81%CF%84%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CF%89%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%83%CE%B1>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

Εικόνα 16 Η Ιερά Μονή Αγίων Αναργύρων στο Ξερούλακι στα Κύθηρα.

Πηγή: visit Kythera, διαθέσιμο στο: <https://visitkythera.com/el/naoi-monastiria/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

Εικόνα 17 Οι αλαταρές των Κυθήρων.

Πηγή: Ελένη Χάρου, διαθέσιμο στο: <https://www.eleniharou.gr/i-alatares-ton-kythiron/>, ημερομηνία προσπέλασης: 17.2.2021

Περίληψη

Το νησί των Κυθήρων παρέμεινε υπό Αγγλική διοίκηση από το 1809 έως το 1864, οπότε και τα Επτάνησα ενώθηκαν με την μητέρα Ελλάδα. Κατά το διάστημα της Προστασίας αυτής, στο νησί έγιναν αξιόλογα εκπολιτιστικά έργα και έργα κοινής οφέλειας, καθώς και μεταρρυθμίσεις. Χτίστηκαν εκκλησίες, υδραγωγεία, γεφύρια, φάρoi, δημοτικά σχολεία, διδακτήρια, έγινε υποχρεωτική η εκπαίδευση, ανοίχθηκαν νέοι δρόμοι, κ. α.. Δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην ασφάλεια και στην δικαιοσύνη. Το νησί ευημέρησε και βελτιώθηκε σε πολλούς τομείς, όμως η φλόγα των κατοίκων για την ένωση με την Ελλάδα παρέμεινε άσβεστη. Η περίοδος της Αγγλοκρατίας αποτελεί μια λαμπρά περίοδο για τα Κύθηρα.